

T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
MALİYE ANABİLİM DALI
MALİYE TEORİSİ PROGRAMI

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE ENGELLİ BİREYLERİN TOPLUMLA
UYUMLAŞTIRILMASI VE ENTEGRE EDİLMESİNDE KAMU
HARCAMALARININ ETKİSİ

Hazırlayan
Pınar ESMERAY

Danışman
Doç. Dr. Serkan CURA

MANİSA-2019

T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
MALİYE ANABİLİM DALI
MALİYE TEORİSİ PROGRAMI

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE ENGELLİ BİREYLERİN TOPLUMLA
UYUMLAŞTIRILMASI VE ENTEGRE EDİLMESİNDE KAMU
HARCAMALARININ ETKİSİ

Hazırlayan
Pınar ESMERAY

Danışman
Doç. Dr. Serkan CURA

MANİSA-2019

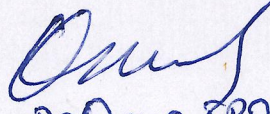
	T.C. MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu	FRYL-031
	YÜKSEK LİSANS EĞİTİMİ FORMLARI	Yayınlanma Tarihi	26/03/2018
		Revizyon No/Tarih	2/23/03/2018
		Sayfa	1/1
Tez Savunma Sınavı Tutanağı			

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

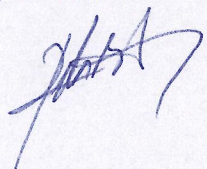
Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 19/11/2019 tarih ve 42/Ek4 sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından "Manisa Celal Bayar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin 9. Maddesi" uyarınca Enstitümüz Maliye Anabilim Dalı Maliye Teorisi Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Pınar ESMERAY'ın; "**Dünya'da Ve Türkiye'de Engelli Bireylerin Toplumla Uyumlaştırılması Ve Entegre Edilmesinde Kamu Harcamalarının Etkisi**" konulu tezi incelenmiş ve aday 29.11.2019 tarihinde saat 15:00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI olduğuna OY BİRLİĞİ
DÜZELTME yapılmasına * OY ÇOKLUĞU
RED edilmesine ** ile karar verilmiştir.

Doç. Dr. Onur EROĞLU
ÜYE

Doç. Dr. Selman CUNA
BAŞKAN

Dr. Öğr. Üyesi Felin MASTAR ÖZCAN
ÜYE

<u>Evet</u>	<u>Hayır</u>	
☐	☐	Tez, burs, ödül veya Teşvik programına (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir.
☐	☐	Tez, mutlaka basılmalıdır.
☐	☐	Tez, mevcut haliyle basılmalıdır.
☐	☐	Tez, gözden geçirildikten sonra basılmalıdır.
☒	☐	Tez, basımı gereksizdir.

MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
10.12.2019
54462

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir. İkinci tez savunma sınavında da başarısız olan öğrencinin Enstitü ile ilişkisi kesilir.
** Bu halde adayın Enstitü ile ilişkisi kesilir.

Hazırlayan
Enstitü Sekreteri

Onaylayan
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans / Doktora tezi olarak sunduğum “Dünya’da Ve Türkiye’de Engelli Bireylerin Toplumla Uyumlaştırılması Ve Entegre Edilmesinde Kamu Harcamalarının Etkisi” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../20..

İmza

Pınar ESMERAY

ÖZET

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE ENGELLİ BİREYLERİN TOPLUMLA UYUMLAŞTIRILMASI VE ENTEGRE EDİLMESİNDE KAMU HARCAMALARININ ETKİSİ

Günümüzde değişen sosyal devlet anlayışıyla birlikte ülkelerin siyasi yapıları, kültürleri ve sosyo-ekonomik durumları her ne kadar farklı olmuş olsa da her ülke de sunulan hizmet ve uygulamalar adil ve eşitlik anlayışı ışığında toplumda yaşayan bütün bireylerin ihtiyaçlarına cevap verebilecek nitelikte olmalıdır.

Bu sebeple engellilere yönelik hizmet ve uygulamalara bakış açısı da; onlara karşı ayrımcılık yapılmadan sosyal bütünleşmelerini ve toplumsal gelişmelerden pay almalarını mümkün kılan, sosyal hayata tam katılımlarını sağlayan eğitim, sağlık, istihdam, sosyal güvenlik gibi alanlarda fırsat eşitliğinden yararlanabilen bir grup olarak kabul edilmesine yönelik olmalıdır. Engellilerin yaşam koşullarının iyileştirilmesi bağımsız ve insan onuruna yakışır bir hayat sürmeleri için gerekli imkânların temin edilmesi devletin yadsınamaz bir görevidir.

Bu çalışmanın esas amacı, engelli bireylerin topluma entegre olmasına ilişkin sağlanan hizmet ve düzenlemelerde kamusal harcamaların etkilerinin incelenmesidir. Bu doğrultuda, seçilmiş gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerden Almanya, İngiltere, Şili ve Türkiye'deki engellilere yönelik kamu harcamaları, hizmet ve uygulamaların kapsamı incelenmiştir. Çalışma sırasında engelli hizmetlerine yönelik olan harcamalar ve eğitim, sağlık, istihdam, sosyal güvenlik ve sosyal hayata tam katılım ile ilgili düzenlemelerden bahsedilmiştir. Ayrıca engelli bireylerin topluma eşit katılımlarının sağlanmasına ilişkin yöntemlere sadece bir harcama kalemi olarak yaklaşılmaması gerektiği, engelli bireylerin eğitim seviyelerinin artırılması, yüksek nitelikli iş pozisyonlarına erişimlerinin sağlanması orta ve uzun vadede engelli bireylerin toplumun birer parçası olarak katma değer yaratabileceği vurgulanmıştır.

Anahtar kelimeler: Engellilik, Engelli Birey, Kamu Harcamaları, Sosyal Dışlanma,

ABSTRACT

THE IMPACT OF PUBLIC SPENDING ON THE HARMONIZATION AND INTERACTION OF PEOPLE WITH DISABILITIES IN THE WORLD AND IN TURKEY

The political structures of the countries with the changing social state understanding; their cultures and socioeconomic situations are different but the services and practices offered in each country should be fair and capable of responding to the needs of all individuals living in society in the light of equality.

For this reason, the perspective of services and applications for disabled people; should be considered as a group that can benefit from equality of opportunity in areas such as education, health, employment and social security, which enable them to participate in social life without discrimination and to take their share in social developments and social integration. Improving the living conditions of people with disabilities is an undeniable duty of the state to provide the necessary means to lead an independent and dignified life.

The main purpose of this study is to examine the effects of public expenditures on the services and arrangements provided for the integration of disabled individuals into society. In this context, selected developed and developing countries such as Germany, Britain, Chile and Turkey The scope of public expenditures, services and practices for the disabled are examined. During the study, expenditures on services for the disabled and regulations on education, health, employment, social security and full participation in social life are mentioned. In addition, it is emphasized that the methods of ensuring equal participation of people with disabilities should not be approached only as a spending item. It is emphasized that disabled individuals can create added value as a part of the society in the medium and long term in order to increase the education level of disabled people and to provide them access to high quality job positions.

Key words: Disability, Disabled Person, Public Expenditure, Social Exclusion

TEŞEKKÜR

Çalışmamın her aşamasında bana destek olan, bilgi ve deneyimleri ile yol gösteren danışman hocam Sayın Doç. Dr. Serkan CURA' ya, öğrenim hayatım boyunca beni maddi ve manevi olarak destekleyen ve hep yanımda olan aileme yürekten teşekkür ederim.

PINAR ESMERAY

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	III
ÖZET	IV
ABSTRACT	V
TEŞEKKÜR	VI
İÇİNDEKİLER.....	VII
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	XI
TABLolar LİSTESİ.....	XII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ENGELLİLİK VE ENGELLİLERİN YAŞADIĞI SORUNLAR

1.1. KAVRAMSAL OLARAK ENGELLİLİĞİN TANIMI.....	3
1.2. ENGELLİLİĞİN NEDENLERİ ve TÜRLERİ	4
1.2.1. Engelliliğin Nedenleri	4
1.2.2. Engellilik Türleri.....	5
1.3. ENGELLİLİĞİN SOSYAL DIŞLANMASI	6
1.3.1. Sosyal Dışlama Ve Sosyal İçerme	6
1.3.2. Sosyal Dışlamanın Unsurları	9
1.3.3 Sosyal Dışlanmanın Nedenleri, Türleri, Sonuçları	10
1.3.3.1. Sosyal Dışlanmanın Nedenleri.....	10
1.3.3.1.1. Küreselleşme Süreci ve İşgücü Piyasaları	10
1.3.3.1.2. Gelir Dağılımdaki Eşitsizlik ve Yoksulluk	11
1.3.3.1.3. Göç Hareketleri	11
1.3.3.1.4. Sosyal Koruma Yetersizliği	12
1.3.3.2. Sosyal Dışlamanın Türleri	12
1.3.3.3. Sosyal Dışlamanın Sonuçları	13
1.3.3.3.1. Bireysel Sonuçlar	13
1.3.3.3.2. Toplumsal Sonuçlar	14
1.3.4. Engelliliğin Sosyal Dışlanması	14
1.3.4.1. İletişim/İletişimsizlik	14
1.3.4.2. Ulaşılabilirlik /Erişilebilirlik	15
1.3.4.3. Sağlık	17
1.3.4.4. Eğitim	18
1.3.4.5. Özel Eğitim ve Rehabilitasyon	19

1.3.4.6. İstihdam	20
1.3.4.7. Yoksulluk	22

İKİNCİ BÖLÜM
TÜRKİYE’DE ENGELLİLERE YÖNELİK
KAMU HARCAMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1. KAMU HARCAMALARININ TANIMI ve SINIFLANDIRILMASI.....	24
2.1.1. Kamu Harcamalarının Tanımı	24
2.1.2. Kamu Harcamalarının Sınıflandırılması.....	25
2.1.2.1. Kamu harcamalarının İdari sınıflandırması	26
2.1.2.2.Kamu harcamalarının Fonksiyonel sınıflandırması	26
2.1.2.3. Kamu Harcamalarının Ekonomik Sınıflandırması.....	26
2.1.2.3.1. Reel Harcamalar	27
2.1.2.3.2.Transfer Harcamaları.....	28
2.2. KAMU HARCAMALARININ ETKİLERİ	30
2.2.1. Kamu Harcamalarının Kaynak Dağılımı Üzerindeki Etkisi.....	30
2.2.2. Kamu Harcamalarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi.....	30
2.2.3. Kamu Harcamalarının Tüketim Üzerindeki Etkisi	31
2.2.4. Kamu Harcamalarının İstihdam Üzerindeki Etkisi	32
2.2.5. Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi	32
2.3. KAMU HARCAMALARI İÇİNDE SOSYAL HARCAMALARIN NİTELİĞİ VE ÖNEMİ.....	34
2.3.1.Sosyal Harcamaların Tanımı	35
2.3.2. Sosyal Harcama Yöntemleri ve Türleri.....	37
2.3.3. Sosyal Harcamaların Nitelikleri.....	41
2.3.3.1. Sosyal Harcamaların Dışsallık Düzeyi.....	41
2.3.3.2. Erdemli Mal ve Hizmet Özelliği	41
2.3.3.3. Harcama Yapılan Kesimin Büyüklüğü.....	41
2.3.3.4. Toplumdaki Bireylerin Yaşam Kalitesini Etkilemesi	42

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE ENGELLİ BİREYLERİN TOPLUMLA
UYUMLAŞTIRILMASI VE ENTEGRE EDİLMESİNDE KAMU
HARCAMALARININ ETKİSİ

3.1. ENGELLİLİĞİN DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE DURUMU	43
3.2.ENGELLİ BİREYLERİN ENTEGRASYONUNA İLİŞKİN ÇÖZÜM ARAYIŞLARI	49
3.2.1. Türkiye’de Engellilere Yönelik Yasal Düzenlemeler ve Uygulamalar	52
3.5.1.1. Bakım Hizmetlerine Yönelik Düzenlemeler.....	56
3.5.1.2. Rehabilitasyon Hizmetlerine Yönelik Düzenlemeler	59
3.5.1.3. Eğitim ve Öğretime Yönelik Hizmetler.....	60
3.5.1.4. Sosyal Güvenliğe Yönelik Düzenlemeler.....	63
3.5.1.4.İstihdama Yönelik Düzenlemeler	65
3.5.1.5. Erişilebilirliğe Yönelik Düzenlemeler.....	67
3.5.1.6. Ayrımcılığa Yönelik Düzenlemeler	69
3.2.2. Türkiye’de Engellilere Yönelik Kamu Harcamalarının Değerlendirilmesi	70
3.3. SEÇİLMİŞ ÜLKE ÖRNEKLERİNİN ENGELLİLERE YÖNELİK HİZMET VE UYGULAMALARI.....	75
3.3.1. Almanya’da Engellilere Yönelik Hizmetler Ve Uygulamalar	75
3.3.1.1. Bakım ve Rehabilitasyona Yönelik Hizmetler ve Uygulamalar	78
3.3.1.2. İstihdama Yönelik Hizmet ve Uygulamalar	80
3.3.1.3. Eğitime Yönelik Hizmet ve Uygulamalar	82
3.3.2. İngiltere’de Engellilere Yönelik Hizmetler Ve Uygulamalar	84
3.3.2.1.Bakım ve Rehabilitasyona Yönelik Hizmet ve Uygulamalar	85
3.3.2.2. Eğitime Yönelik Hizmet ve Uygulamalar	87
3.6.2.3.İstihdama Yönelik Hizmet ve Uygulamalar	88
3.3.3. Şili’ De Engellilere Yönelik Hizmetler ve Uygulamalar	90
3.3.3.1. Erişilebilirlik Alanında Sağlanan Hizmet ve Uygulamalar	91
3.3.3.2. Eğitim Alanındaki Hizmet ve Uygulamalar	92
3.3.3.3. İstihdam Alanındaki Hizmet ve Düzenlemeler	94
3.4. TÜRKİYE ve SEÇİLMİŞ ÜLKELER AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMALI ANALİZ.....	96
SONUÇ	103
KAYNAKÇA	106

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ACS	Amerikan Toplum Araştırması
ADA	Engelli Amerikalılar Yasası
ANSI	Amerikan Ulusal Standartlar Enstitüsü
BM	Birleşmiş Milletler
GSYMH	Gayri Safi Yurt İçi Milli Hâsıla
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
KP	Kalkınma Planı
SENADIS	İşçi Sekreterliği Ofisi ve Ulusal Engellilik Servisi
SENCE	Ulusal Eğitim ve İstihdam Hizmeti
SEND	Özel Eğitim İhtiyaçları Ve Engellilik Uygulama Kodu
SGB	Almanya Sosyal Kod Kitabı,
UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNICEF	Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuk Acil Yardım Fonu
WHO	Dünya Sağlık Örgütü

TABLolar LİSTESİ

TABLO 1 : ÖZELLİKLERİNE GÖRE KAMU HARCAMALARI	25
TABLO 2 : KAMU HARCAMALARININ GSYİH İÇİNDEKİ PAYI (%)	29
TABLO 3: KAMU SOSYAL HARCAMALARININ GSYİH İÇİNDEKİ PAYI (%)	35
TABLO 4 :TÜRKİYE KAMU KESİMİ SOSYAL HARCAMA İSTATİSTİKLERİ 2008-2018.....	36
TABLO 5: SOSYAL HARCAMA YÖNTEMLERİ VE TÜRLERİ.....	37
TABLO 6: SOSYAL KORUMA HARCAMALARI, 2000-2018(MİLYON TL).....	39
TABLO 7: SOSYAL KORUMA YARDIMLARI, 2000-2018 (MİLYON TL).....	40
TABLO 8: AB ÜYE DEVLETLERİNDE ENGELLİLİK DURUMUNA GÖRE EĞİTİM VE ÖĞRETİME KATILIM ORANLARI (2011)	45
TABLO 9: AB 28 ÜYE DEVLETLERİNDE ENGELLİLİK DURUMUNA GÖRE İSTİHDAM ORANLARI 2011(15-64 YAŞ).....	46
TABLO 10: 2011 YILI NÜFUS VE KONUT ARAŞTIRMASINA GÖRE TÜRKİYE'DEKİ ENGELLİ NÜFUSU(BİN)	47
TABLO 11: TÜRKİYE'DE ENGEL GRUBUNA GÖRE KİŞİ SAYISI(2012).....	48
TABLO 12: RESMİ BAKIM VE REHABİLİTASYON MERKEZİ SAYILARI VE YARARLANAN ENGELLİ BİREY SAYISININ YILLARA GÖRE DAĞILIMI.....	57
TABLO 13 : ENGELLİ MAAŞI ALAN BİREYLERİN VE AYRILAN KAYNAK MİKTARININ YILLARA GÖRE DAĞILIMI	58
TABLO 14 : YILLARA GÖRE ENGELLİLERE YÖNELİK MESLEKİ EĞİTİM VE KURSİYER KATILIMCI SAYISI.....	60
TABLO 15 : ÖZEL EĞİTİM KURUMLARINDA EĞİTİM ALAN ÖĞRENCİLERİN YILLARA GÖRE DAĞILIMI.....	62
TABLO 16: 2019 YILI MUHTAÇ DURUMDA OLAN ENGELLİLERE ÖDENEN AYLIK MAAŞ TUTARLARI	65
TABLO 17 : YILLARA GÖRE İSTİHDAM EDİLEN ENGELLİ SAYISI	66
TABLO 18: İŞKUR TARAFINDAN TOPLAM İŞE YERLEŞTİRENLER İÇERİSİNDE ENGELLİLERİN PAYI(%),(2007-2018).....	67
TABLO 19 : TÜRKİYE'DEKİ ENGELLİ HİZMETLERİ KAMU HARCAMALARI (2006-2015). 71	
TABLO 20: 2018 YILI AYLIK VE YILLIK ENGELLİLİK İNDİRİMİ TUTARLARI VE SAĞLANAN VERGİ AVANTAJI.....	74
TABLO 21 : YILLARA GÖRE ALMANYA'DAKİ ENGELLİ NÜFUS SAYISI.....	76
TABLO 22: ALMANYA'DA 2017 YILI BAKIM SİGORTASI DESTEKLERİ.....	79
TABLO 23 : İNGİLTERE'DE ÇOCUKLAR İÇİN ENGELLİ YAŞAM ÖDENEĞİ.....	86
TABLO 24 : İNGİLTERE'DE ENGELLİ BAKIM ÖDENEĞİ.....	86
TABLO 25 : ÖRNEK ÜLKELERE GÖRE SOSYAL HARCAMALARIN GSMH İÇİNDEKİ PAYI%	97
TABLO 26 : ÖRNEK ÜLKELERE GÖRE ENGELLİ SOSYAL HARCAMALARIN GSMH İÇİNDEKİ PAYI%.....	98
TABLO 27 : ÖRNEK ÜLKELERİN ENGELLİ İSTİHDAM ORANLARI, 2011.....	99

GRAFİK LİSTESİ

GRAFİK 1: SOSYAL KORUMA YARDIMLARI/GSYİH (%), (2018).....	72
GRAFİK 2: ENGELLİK İLE İLGİLİ KAMU HARCAMALARI, GSYİH (%), 2005-2015	73

GİRİŞ

Dezavantajlı grupların başında gelen engelli bireylerin tarihsel süreç içerisinde bakımsızlık, işsizlik, yoksulluk gibi birçok olumsuz durumla karşı karşıya kalmaları onların insan onuruna yakışmayan bir hayat sürmelerine ve toplumsal hayattan uzaklaşmalarına neden olmuştur. Ortaçağda “ikinci sınıf insan” olarak görülerek hiçbir sosyal hakka sahip olamamışlardır. Sanayi Devrimi döneminde ise ucuz işgücüne talebin arttığı Avrupa’da dahi engelliler, çalışabilecek durumda olsalar bile genelde toplumsal dışlanmaya maruz kalmışlardır. Geçmişten günümüze artarak gelen bu tür sorunlara karşı sosyal devletin bir gereği olarak çeşitli çözüm arayışları başlamıştır. Konu ile ilgili Avrupa’da özellikle son 25-30 yıl içerisinde engellilik olgusu ve engellilerin yaşadığı problemlerin giderilmesi adına önemli ve ciddi adımlar atılmıştır. Bu bağlamda engellilerin toplumsal hayatta engeli olmayan insanlar gibi yaşayabilmesi için hukuksal mevzuatlar çıkartılmış, evrensel beyannameler yayımlanmış, uluslararası engelliler yılı kabul edilmiş ve bunlarla birlikte engelli vatandaşlar pasif ve yardıma muhtaç olma durumundan çıkartılıp toplumda var olan, üreten bireyler haline getirilmeye çalışılmıştır. 1948’de Birleşmiş Milletler (BM) tarafından yayınlanan “İnsan Haklarının Evrensel Beyanname” engelli bireylerin de engeli olmayan bireyler gibi değerlendirildiği ilk çalışmadır. 2006 yılında BM Genel Kurulu kararıyla kabul edilen ve 2008 yılında yürürlüğe giren “Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme” engelli bireylerin haklarını bütünsel olarak gözeten ve bağlayıcılığı olan uluslararası alanda ilk ve tek belge özelliği taşımaktadır.

Türkiye’de ise, engelli politikası alanında önemli gelişmelerin ilkinin, 2002 yılında yürürlüğe giren “2022 Sayılı Kanun” oluşturmaktadır. Bu kanun maddesi sosyal devlet olma niteliği açısından devrim niteliği taşımaktadır; çünkü 2002 yılından önce Türkiye’de engelli bakım yardımı bulunmamaktaydı. Yine aynı şekilde 5378 Sayılı “Özürlüler Kanunu’nun 2005 yılında çıkartılması ve yürürlüğe girmesiyle birlikte daha önceki süreçte çeşitli kanunların içerisinde olan engelli hakları bir araya toparlanarak tek bir kanun halinde engelli vatandaşların yararına yasalaştırılmıştır. Ayrıca, 2011 yılında “Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı” kurulmuş ve bakanlık bünyesinde, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü

tesis edilerek bu kurum aracılığıyla Türkiye genelinde engelli ve yaşlıların sorunları ve ihtiyaçlarına cevap vermeye çalışılmıştır.

Bütün bunlarla beraber engellilerin eğitime, sağlığına, toplumla bütünleşebilmesi gerçeğine, erişilebilirliğin artırılmasına, ulaşımına, rehabilitasyon hizmetlerine, bakım hizmetlerine değin her anlamda ve her alanda çalışmalar günümüzde de devam etmektedir. Gerek Avrupa Birliği ülkeleri gerekse AB'ye ait kurum ve kuruluşlar engellilik konusunda çeşitli bölümler halinde stratejik hedefler ve planlamalar yapmaktadırlar. Konu ile ilgili ülkelerin kamu harcamaları içerisinde sosyal koruma kapsamında bütçelerinden pay ayırarak engelli bireylerin problemlerinin çözümlenmesine yönelik çalışmaların yürütülmesine ve onların toplumla uyumlaştırılmalarına yardımcı olunmaktadır.

Belirtilen hususlar çerçevesinde çalışma üç bölümden meydana gelmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde, engellilik kavramı, tanımı ve engellilik türlerinin neler olduğu açıklanmıştır. Sosyal dışlanmanın çıkış noktasından ve engelliliğin sosyal dışlanma sebeplerinden bahsedilmiştir. İkinci bölümde kamu harcamaları ve etkilerine değinilerek sosyal harcamalar yönünden değerlendirmesi yapılmıştır. Son bölümde ise, Türkiye ve seçilmiş ülke örnekleri olan Almanya, İngiltere ve Şili'deki engellilere yönelik yasal düzenleme ve uygulamalara ayrıntılı olarak değinilmiştir. Konu üzerinde kamu harcamalarının etkisi açıklanarak ülkeler açısından karşılaştırılmalı çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ENGELLİLİK VE ENGELLİLERİN YAŞADIĞI SORUNLAR

1.1. KAVRAMSAL OLARAK ENGELLİLİĞİN TANIMI

Fiziksel veya zihinsel sebeplere bağlı olarak bazı hareketleri, duyuları veya işlevleri kısıtlanan dezavantajlı bireyler için özürlü, eksik, sakat, özel gereksinimi olan birey ve engelli kavramları kullanılmaktadır.¹ Konu ile ilgili bir standart sağlamak amacıyla 1980 yılında Dünya Sağlık Örgütü ‘Sakat, Engelli ve Özürlülerin Uluslararası Sınıflandırması’ (ICIDH) ile kavramsal bir çerçeve oluşturulmuştur. Buna göre;

Sakatlık (Impairment): Sağlık açısından psikolojik, fizyolojik veya anatomik yapı veya fonksiyondaki herhangi bir kayıp veya anormalliktir.

Özürlülük (Disability): Bir insan için normal olarak kabul edilen bir aktivite gerçekleştirme becerisinin herhangi bir sakatlık sonucunda kısıtlanması veya eksikliğidir.

Engellilik (Handicap): Bireyin sakatlık ve özürlülük nedeniyle yaş, cinsiyet, sosyal ve kültürel faktörlere bağlı olarak kendisinden beklenen normal bir rolün yerine getirilmesini sınırlayan veya önleyen sakatlık veya özürlülüğünden kaynaklanan bir dezavantajdır².

Birleşmiş Milletler (BM), İnsan Hakları Evrensel Bildirgesine ek 3447 sayılı Engelli Hakları Bildirgesinin 1. Maddesinde özürlüyü; diğer normal bireylerle nazaran sosyal yaşama tam ve etkin bir şekilde katılımlarının önünde engel teşkil eden uzun süreli fiziksel, zihinsel, düşünsel ya da algısal bozukluğu bulunan kişileri ifade etmektedir³.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), 1983 tarihli ve 159 sayılı Sakatların Mesleki Rehabilitasyon ve İstihdamı Sözleşme'nin 1(1) Maddesine göre; “özürlü kişi” terimi, uygun istihdamda güvence altına alma, elde tutma ve ilerletme umutları,

¹Korhan Levent Ertürk, A. Aslı Şimşek, Damla Gülseren Songür, Gökhan Şengül, **Türkiye’de Engelli Farkındalığı ve Engelli Bireylerin Adalete Web Erişilebilirlikleri Üzerine Bir Değerlendirme**, Bilgi Dünyası, 2014, 375-395, s.377

²Definitions of Disability ,<https://www.disabled-world.com/definitions/disability-definitions.php>, 05.01.2019

³Declaration On The Right Of Disabled Person, <http://www.un.org/documents/ga/res/30/ares30.htm>, s.88, 05.01.2019

usulüne uygun olarak tanınan bir fiziksel veya zihinsel bozulma sonucu önemli ölçüde azalmış olan bir kişi anlamına gelir⁴.

Ulusal düzeyde engelli tanımına bakacak olursak 1.7.2005 tarihinde yürürlüğe giren 5378 sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'unun 3. maddesine göre; "Özürlü: Doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duyuşal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlükleri olan ve korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişiyi" ifade etmektedir⁵.

Genel olarak literatürde sakatlık, özürllülük ve engellilik kavramlarının çoğu zaman birbirinin ikamesi olarak kullanıldığı görülmektedir. Fakat dikkat edilecek olursa, sakatlık kişinin fonksiyonel kayıplarına karşılık gelirken, özürllülük kişinin özürünün normal günlük yaşam aktivitelerini ne kadar etkilediği durumuna odaklanmakta, engellilik ise çevresel etmenleri vurgulayarak çok daha geniş bir kısıtlılık halini ifade etmektedir⁶.

1.2. ENGELLİLİĞİN NEDENLERİ ve TÜRLERİ

1.2.1. Engelliliğin Nedenleri

İnsanlar neden ve hangi sebeplerden dolayı engelli olurlar? Engel çeşitleri nedir? Engellilik, birçok nedene bağlı olarak ortaya çıkabilir. Kalıtsal nedenlerden olabileceği gibi doğum esnasında ya da doğum sonrasında yaşamın ilerleyen zamanlarında meydana gelebilir.

Genetik ve doğumsal bozukluklar, kan uyuşmazlığı, riskli gebelikler (beşten fazla doğum, çoğul gebelikler, annenin küçük yaşta ya da ileri yaşta olması) ve doğum anında yaşanan sorunlar (zor doğum, doğum travmaları, erken ve geç doğum), akraba evlilikleri engelliğe neden olabilir. Geçirilen kazalar (ev, iş, trafik, spor kazaları), mental bozukluklar ve kronik hastalıklar da insanları engelli hale getirebilir. Ayrıca teknoloji ve tıbbın ilerlemesiyle birlikte yaşlı nüfusunun giderek

⁴ International Labour Organization (ILO)
<https://www.ilo.org/public/english/standards/relm/ilc/ilc86/r-iii1ba.htm>,05.01.2019

⁵ <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/07/20050707-2.htm>,05.01.2019

⁶Esra Köten, Barış Erdoğan, **Engelli Gençler, Sosyal Dışlanma ve İnternet**, İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları, 2014, s.24

artması, hareketsiz yaşam, kötü beslenme, stres, sigara ve alkol kullanımı yıldan yıla insanlar arasındaki engelli oranını artırmaktadır⁷.

1.2.2. Engellilik Türleri

Literatürde yaygın olarak kabul gören engellilik türleri; ortopedik engelli, görme engelli, işitme ve konuşma engelli, zihinsel engelli, otistik engelli, süregelen hastalıklar ve ruhsal ve duygusal engelli olmak üzere yedi ana başlıkta incelenmektedir.

Ortopedik Engelli: Kas ve iskelet sisteminde fonksiyon kaybı olan kişidir. Kol, ayak, bacak, parmak ve omurgalarında kısalık, eksiklik, fazlalık, yokluk, hareket kısıtlılığı, şekil bozukluğu, kas güçsüzlüğü, kemik hastalığı olanlar, felçliler, serebral palsi, spastikler olanlar bu gruba girmektedir⁸.

Görme Engelli: Bir ya da iki gözünde tam ya da kısmen görme kaybı veya bozukluğu olan kişidir. Renk körlüğü, tavukkarası hastalıkları ve göz protezi kullananlar görme engelli grubuna girer⁹.

İşitme Ve Konuşma Engelli: Kısmi ya da tam işitme kaybı yaşayan veya işitme yetersizliği olan kişiler işitme engelli olarak tanımlanmaktadır. Doğuştan ya da sonradan oluşan herhangi bir nedene bağlı olarak konuşma hızında, ifadesinde ve akıcılığında yetersizlik olan ve konuşamayan kişiler ise konuşma engelli bireylerdir¹⁰.

Zihinsel Engelli: Çeşitli derecelerde zihinsel yetersizliği bulunan bireylerdir. Zekâ geriliği olanlar (mental retardasyon), Down Sendromu, Fenilketonüri (zekâ geriliğine yol açmışsa) bu gruba girer¹¹.

Otistik Engelli: Otizme neyin sebep olduğu bilinmemekle beraber zihinsel engelliler grubu içinde yer alan bir engellilik çeşididir. Otizm: çocuklarda konuşmada gecikmenin olması ve gelişmemesi, çevreye karşı ilgisizlik, insanlarla ilişki kurmak yerine cansız nesnelere ilgilenme, tekrarlayıcı basmakalıp davranışlar ile kendini gösteren gelişimsel bir bozukluktur¹².

⁷ Murat A. Kuş, **Sağlık Bilimlerinde Akademik Araştırmalar: Hemşirelik Çalışmaları, Engelli Birey ve Evde Bakım**, Gece Kitaplığı, 2018, s.151

⁸ T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, **Özürlülüğe Dayalı Ayrımcılığın Ölçülmesi Araştırması**, 2010, s.11

⁹ İstanbul Büyükşehir Belediyesi Sağlık ve Sosyal Hizmetler Daire Başkanlığı Özürlüler Müdürlüğü **Özürlüler Yerel Hizmet Rehberi İşöm Modeli**, İstanbul, 2012, s.504

¹⁰ Kuş, s.153

¹¹ Özürlülüğe Dayalı Ayrımcılığın Ölçülmesi Araştırması, s.11

¹² Mustafa Öztürk, **Hayata Renk Katanlar: Engelli Grupları**, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Yayınları, 2013, s.59

Süreğen Hastalıklar: Doğuştan veya sonradan herhangi bir nedene bağlı olarak ortaya çıkan ve kişinin sürekli bakım ve tedaviye ihtiyaç duyduğu hastalık halidir. Sahip olunan süreğen hastalıklardan dolayı kişilerin eğitimi, mesleki ve sosyal hayat olumsuz yönde etkilenmektedir. Süreğen hastalıklardan bazıları; Sarılık, Astım, Kistik Fibroz, AIDS ve HIV, Diyabet, Yüksek Tansiyon, Nörolojik Hastalıklar, Kalp Hastalıkları, Kronik Akciğer Hastalığıdır¹³.

Ruhsal ve Duygusal Engelli: Duygu, düşünce ve davranışlardaki olağandışı örüntüler sebebi ile günlük yaşam aktivitelerini ve insan ilişkilerini sürdürmekte zorluk çeken kişilerdir. Depresyon şizofreni gibi hastalıklar bu gruba girmektedir¹⁴.

1.3. ENGELLİLİĞİN SOSYAL DIŞLANMASI

1.3.1. Sosyal Dışlama Ve Sosyal İçerme

‘Sosyal dışlanma’ terimi son zamanlarda yaygın olarak kullanıma girmiş olsa da, ifade ettiği sosyal olgular yönünden yeni sayılmamaktadır. Evvelce 1960’larda sosyal dışlanma Fransa’da tartışılan bir konu olmuştur. Fakat 1980’lerin ekonomik krizinden ve Revenu Minimum d’Insertion (ulusal yardım hukuku) yürürlüğe girmesinden sonra bu kavram yaygın bir şekilde kullanılmıştır¹⁵.

Yeni liberal politikalar ve küreselleşme sonucu oluşan sosyal krizlerle birlikte işsizlik süresinin uzaması, devletin müdahalede geri adım atması sosyal korumanın azalmasına ve büyük grupların sosyal dışlanmışlıkla karşı karşıya kaldığı bir dönem yaşanmıştır. Böylece, 1990’lı yıllarda sosyal dışlama kavramı AB literatürüne de girmiştir¹⁶.

Sosyal dışlanma farklı şekillerde tanımlanmasına rağmen genel olarak bireyin toplumla bütünleşmesini sağlayan sivil, politik, ekonomik ve sosyal haklara bazı kişi ve grupların erişememe sürecidir¹⁷. 1974’de Fransa’nın sosyal işlerden sorumlu bakanı Rene Lenoir tarafından sosyal dışlanmaya maruz kalan gurupları zihinsel ve bedensel engelliler, intihara meyilli olanlar, bakıma muhtaç yaşlılar, istismara uğramış çocuklar, uyuşturucu bağımlıları, suça eğilimli olanlar, bekâr ebeveynler,

¹³Özürlüler Yerel Hizmet Rehberi İsöm Modeli, s.506

¹⁴ Özürlülüğe Dayalı Ayrımcılığın Ölçülmesi Araştırması, s.11

¹⁵Gerda Jehoel-Gijsbers,Cok Vrooman, **Explaining Social Exclusion**, The Netherlands Institute for Social Research/scp The Hague, July 2007,s.11

¹⁶Asuman Aktaş, **Sosyal Dışlanma Bağlamında Sosyal Yardımlar Ve Karşılaştırmalı Politika Önerileri**, Çalışma Ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Uzmanlık Tezi, Ankara, 2014, s.14

¹⁷Tijen Şahin, **Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi**, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Ankara, 2009,s.23

aşırı problemlili aileler, marjinal ve asosyal insanları sosyal uyumsuzluk gösteren kişiler olarak nitelendirilmiştir¹⁸.

Sosyal içerme (social inclusion) kavramı ise sosyal dışlanmanın karşıtı olarak bu dezavantajlı grupları sosyal hayata dâhil eden bir kavramdır¹⁹. Sosyal dışlanmaya maruz kalan birey veya grupların ekonomik ve sosyal hayatta yer almalarına mani olan etkenlerin ortadan kaldırılıp toplumla bütünleşmeleri hedeflenmektedir²⁰.

1999'da yürürlüğe giren Amsterdam Anlaşmasında (136-137.madde) kapsayıcı bir toplum ve herkes için eşit fırsatlar amacını ifade eden "Sosyal İçerme" kavramına yer verilmesi sosyal dışlanma ile aktif mücadelede ilk resmi adım olmuştur. Sosyal içerme kavramı, sosyal dışlanmayla mücadele ile birlikte, insanların ekonomik ve sosyal haklardan eşit olarak yararlanmasını sağlayarak aralarındaki eşitsizlikleri azaltan politikaların sağlanmasında bir araç olarak görülmüştür. Bu doğrultuda, 2001 yılında Avrupa Komisyonu tarafından AB üyesi ülkelere sosyal içermeye yönelik ulusal eylem planlarını sunma yükümlülüğü getirilmiştir. Toplumda korunmaya en çok ihtiyacı olan grupların (işsizler, evsizler, engelliler, kadınlar, çocuklar, yaşlılar vb.) temel haklara ve kamu hizmetlerine erişimlerini kolaylaştırmaya yönelik olan çalışma raporları üye ülkeler tarafından Avrupa Komisyonuna sunmaya başlanmıştır²¹.

Bununla birlikte, Mart 2000'yıldaki Lizbon Avrupa Konseyinde başlayıp 2010 yılına kadar geçerli olacak sosyal dışlanmayla mücadele sürecinde; "Daha fazla ve daha nitelikli istihdam ve geniş çaplı sosyal kaynaşma ile sürdürülebilir ekonomik büyümeyi sağlayacak, rekabet gücü yüksek ve bilgi temeline dayalı dinamik bir ekonomi haline gelmek" ileriki on yılın stratejik hedefi olarak belirlenmiştir. Bunun için ise, mal ve hizmet piyasalarında, istihdam politikalarında yapısal değişikliklerin yapılması ve sosyal koruma sistemlerinde yeniliğe gidilmesi sosyal dışlanmayla mücadelede etkili olacağı vurgulanmıştır²².

¹⁸Hilary Silver, **Social Exclusion and Social Solidarity**: Three paradigms, *International Labour Review*, Vol. 133 1993,5-6,s.532

¹⁹Yusuf Genç, Güldane Çat, Engellilerin İstihdamı ve Sosyal İçerme İlişkisi, **Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries)**,Cilt: 8, Say:1, Yıl: 2013,s.370

²⁰Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013: Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele, **Devlet Planlama Teşkilatı Özel İhtisas Komisyon Raporu**, Ankara, 2007,s.42

²¹ AB ve Türkiye İlişkileri Çerçevesinde Sosyal Dışlanma ile Mücadele, <https://www.ab-ilan.com/ab-ve-turkiye-iliskileri-cercevesinde-sosyal-dislanmayla-mucadele/>

²² Faruk Sapançalı, **Avrupa Birliği'nde Sosyal Dışlanma Sorunu Ve Mücadele Yöntemleri**, *Çalışma ve Toplum*, 2005/3,s.64

Diğer yandan Mart 2010'da resmi olarak kapanmış olan Lizbon Stratejisi'nin yerini yine aynı tarihte yayımlanan “Avrupa 2020: Akıllı, Sürdürülebilir ve İçermeci Büyüme için Avrupa Stratejisi'nin” aldığı görülmektedir²³.

Avrupa 2020 Stratejisi kısa vadede önceliğin krizlerden başarıyla çıkmak, orta ve uzun vadede ise hedef yüksek oranda istihdam, verimli ve sosyal uyumun sağlandığı, akılcı, sürdürülebilir ve kapsayıcı bir büyümedir. Bu hedefin gerçekleştirilmesi için istihdam, eğitim, sosyal içerme, Ar-Ge ve iklim ve enerji konularında birbirini destekleyen 5 hedef belirlemiştir. Bu beş hedefe ulaşmak için; “Yenilikçilik Birliği”, “Hareket Halinde Gençlik”, “Avrupa için Dijital Gündem”, “Kaynakları Verimli Kullanan Avrupa”, “Küreselleşme Çağı için Sanayi Politikası”, “Yeni Beceri ve İşler için Gündem” ve “Yoksulluğa Karşı Avrupa Platformu” başlığı altında yedi adet girişimin hayata geçirilmesi öngörülmüştür²⁴.

Sosyal dışlanma konusunda Türkiye’de ise, AB’ne aday ülke olma sıfatı ile 2006 yılı itibariyle AB Komisyonuna sunulacak olan, Türkiye’de sosyal dışlanma problemine karşı geliştirilecek olan sosyal içerme belgesini (JIM – Joint Inclusion Memorandum) hazırlama çalışmaları başlamıştır. Bu girişim, Türkiye’nin sosyal dışlanmaya karşı mücadelede, Avrupa yaklaşımını benimsediğinin bir göstergesidir²⁵.

Türkiye’de ise sosyal içermeye yönelik politikalara, ilk defa Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)²⁶ tarafından hazırlanmış olan “Orta Vadeli Program ”da (OVP) yer verilmiştir. 2007-2009 tarihli OVP’ de “Sosyal İçerme ve Yoksullukla Mücadele” başlığı altında bir bölüm yer verilmiştir²⁷.

Türkiye’de de sosyal dışlanmaya ilişkin çalışmalar genellikle yoksulluk ekseninde değerlendirilmiştir. Bu anlamda yoksulluğun yüksek işsizlik ve kayıt dışı istihdam nedeniyle oluşan sosyal güvence eksikliğinden dolayı sosyal dışlanmaya sebep olduğu vurgulanmıştır. Aynı zamanda sosyal dışlanmanın engellilik, ileri yaş ve dinsel inançlardan kaynaklanabileceğini de vurgulamıştır. Dolayısıyla sosyal

²³ Sinem Yıldırım, **Sosyal Dışlanma ve Avrupa Birliği Yaklaşımı**, Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 2014, Yıl:2, Cilt:2, Sayı:2,s.103

²⁴Gökşen Akbaş, Altan Apar, **Avrupa 2020 Stratejisi: Akıllı, Sürdürülebilir ve Kapsayıcı Büyüme için Avrupa Stratejisi Özet Bilgi Notu**, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Ankara,2010,s.1-7

²⁵Şenay Gökbayrak, **Sosyal Dışlanma Sorunsalına Türkiye Düzleminde Geliştirilen Model Uygulamalar: Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim Ve Eylem Merkezi Vakfı Faaliyetleri**, [https://sosyalpolitika.fisek.org.tr/sosyal-dislanma-sorunsalina-turkiye-duzleminde-gelistirilen-model-uygulamalar-fisek-enstitusu-calislan-cocuklar-bilim-ve-eylem-merkezi-vakfi-faaliyetleri-26112005-istanbul/\(11.11.2018\)](https://sosyalpolitika.fisek.org.tr/sosyal-dislanma-sorunsalina-turkiye-duzleminde-gelistirilen-model-uygulamalar-fisek-enstitusu-calislan-cocuklar-bilim-ve-eylem-merkezi-vakfi-faaliyetleri-26112005-istanbul/(11.11.2018))

²⁶ 2011 yılında DPT kaldırılarak yerine Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı kurulmuştur.

²⁷Genç, Çat, s.369

dışlanmanın temelini eğitim, sağlık, işgücü piyasası ve siyasal arenadan dışlanma oluşturmaktadır²⁸.

1.3.2. Sosyal Dışlanmanın Unsurları

Sosyal dışlanmanın karmaşık bir kavram olması ve çok çeşitli şekillerde tanımlanması, unsurlarının açıklanmasını da zorlaştırmaktadır. Sosyal dışlanmaya ilişkin birçok unsurdan söz edilebilir. Genel olarak bu bağlamda “görecelilik”, “çok boyutluluk” ve “dinamik bir süreç” olması gibi bazı temel unsurların öncelikle vurgulanması gerekir.

Sosyal dışlanma bireyler ya da farklı toplumsal niteliklere göre farklı anlamlar ifade eder. Bu nedenle; belli yer ve zamanda, belli bireylerin grupların ve toplulukların dışlanmışlıkları diğerleriyle karşılaştırıldığında görecelik arz etmektedir. Bireyci toplumlarla, kolektivist toplumlar arasında dışlanma dinamikleri farklılık arz etmektedir. Ayrıca, ulusal ve uluslararası alanda dışlanmaya neden olan dezavantajlı durumlar karşılaştırıldığında birbirinden çok farklı olduğu ortaya çıkmaktadır. İşte bu nedenle sosyal dışlanmanın birey, grup ve toplumlara göre değişik tanımlamalara sahip olması kavramın çok boyutlu ve göreceli olduğunu göstermektedir²⁹.

Sosyal dışlanmanın bir diğer önemli unsuru, çok boyutlu bir kavram olmasıdır. Çok boyutluluk, dışlanmışlığın veya yoksunluğun farklı kaynaklarının olması ve ekonomik, sosyal, kültürel ve politik gibi farklı süreçlerle ilgili olmasıdır. Bu nedenle konu sadece ekonomik ve sosyal politikanın değil, aynı zamanda sosyoloji, siyaset, hukuk ve hatta davranış bilimlerinin de ilgi alanına girmektedir. Sosyal dışlanma, çok boyutlu olduğu kadar çok zamanlı bir kavram olarak da tanımlanmıştır. Bu durum dışlanma süreçlerinin dinamik doğasını ve dışlanan bireylerin sahip olduğu koşulların dinamik değişimini ifade etmektedir³⁰. Sosyal dışlanmanın dinamik bir süreç olmasında sosyal gruplar, devlet, yerel otoriteler, işverenler, dini kurumlar ve elit kesim gibi dışlayıcı mekanizmalar önemli rol oynamaktadır³¹.

²⁸Seda Topgöl, **Sosyal Dışlanma ve Göç: Mülteciler Örneği**, Sosyoloji Dergisi, 2016, sayı:34,s.273-274

²⁹Şahin, s.48

³⁰Sapançalı, s.54

³¹Şahin,s46

1.3.3 Sosyal Dışlanmanın Nedenleri, Türleri, Sonuçları

1.3.3.1. Sosyal Dışlanmanın Nedenleri

Çok boyutlu bir süreç olan sosyal dışlanmaya ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel, coğrafi ve hatta kişisel birçok faktör sebep olabilmektedir. Konuya hangi açıdan bakılırsa nedeni de ona göre farklılaşabilmektedir. Aşağıda sosyal dışlanmanın nedenlerine kısaca değinilecektir.

1.3.3.1.1. Küreselleşme Süreci ve İşgücü Piyasaları

Küreselleşme birçok alanda önemli gelişmelere neden olsa da gelişmelerin faydaları evrensel düzeyde eşit şekilde paylaşılmamıştır. Bu süreçte bazı ülkeler hızlıca büyürken, gelişmekte olan bazı ülkeler de yoksullaştırılmıştır. Diğer yandan küreselleşmenin ekonomik, sosyal ve siyasal etkileri günden güne adaletsiz ve güven duyulmayan bir ortamı oluştururken, özellikle işgücü piyasaları üzerindeki negatif etkileri de ciddi oranda artmıştır. İşgücü piyasalarının değişmesinden dolayı küresel rekabet resmi olmayan sektörleri tetiklemiş ve ücretlerde ciddi anlamda dejenerasyona uğramıştır. Bu durumda küreselleşen işgücü piyasasında kutuplaşma, kuralsızlaşma ve ulusal politikaların emeği korumada yetersiz kalması gibi üç önemli olumsuz sonuç ortaya çıkmıştır³².

İşgücünün kutuplaşması bir yandan bilgi ve uzmanlık alanında gelişmiş ‘elit’ olarak nitelendirilen diğer yandan ‘vasıfsız’ olarak nitelendirilen iki kutbun oluşmasıdır. İşgücünde hemen her ülkede bu tür ayrımla karşılaşmıştır³³. İkinci önemli sonuç çalışma hayatındaki kuralsızlaşma eğilimidir. Zaman içinde ve emeğin çetin mücadeleleri sonucunda edinilen haklar ve uygulanan kurallar, küreselleşen işgücü nedeniyle “esneklik” adı altında yerini, her duruma göre değişen kurallara ya da diğer bir deyişle kuralsızlaşmaya bırakmaktadır. Küreselleşmenin emek için getirdiği üçüncü önemli sonuç ulusal politikaların emeği koruma noktasındaki fonksiyonunu yitirerek küreselleşen işgücü piyasası karşısında önemli ölçüde güç kaybetmesidir. Devletin görevi yeniden tanımlanmış ve bu bağlamda emeğin ucuz olması, sosyal harcamalarının artmaması tam aksine azaltılması, özelleştirme ve iş

³² Sevgi Işık Erol, **İşsizliğin Sosyal Dışlanma Üzerindeki Etkisi**, TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi Cilt: 24 Sayı: 3-4-5, Ağustos - Kasım 2012 / Şubat 2013, s.57

³³Nurettin Öztürk, **Küreselleşme Sürecinin İstihdam ve Ücretler Üzerindeki Etkileri**, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Aralık 2000, Cilt: 1, Sayı: 1 - Özel Sayı, s.73-74

uyuşmazlıklarının azaltılması gibi işgücünün aleyhine olan sonuçlar ortaya çıkmıştır³⁴.

Küreselleşme ile birlikte işgücü piyasasında bu gelişmelerin yaşanması büyük oranda işsizlikle sonuçlanarak, işsiz kalan bu kesimin sosyal dışlanmasına zemin hazırlamaktadır.

1.3.3.1.2. Gelir Dağılımdaki Eşitsizlik ve Yoksulluk

Sosyal dışlanmanın temel olarak ortaya çıktığı alan, düzenli bir gelir elde edememektir. Yoksulluk, sosyal dışlanmanın hem nedeni, hem de sonucu olabilmektedir³⁵. Yoksulluk toplumsal hayata katılarak düzenli bir yaşam sürmenin karşısındaki en büyük engellerden biridir. Toplumda gelir dağılımı adaletsizliğinin yüksek olması sosyal dışlanmanın da boyutunun yüksek olduğu anlamına gelmektedir³⁶.

Yoksulluğun tanımlanmasında farklı insani ihtiyaçların ölçüt olarak değerlendirildiği “insani yoksulluk” yaklaşımı sosyal dışlanma bakımından daha anlaşılır olmaktadır. İnsanca yaşam olanaklarından yoksun olmayı ifade eden insani yoksulluk; yeterli düzeyde beslenememe, sağlıklı içme suyuna sahip olamama, sağlık ve eğitim imkânlarından yararlanamama, evsiz kalma, herhangi bir iş sahibi olamama, gelecek kaygısı çekmek, güçsüzlük ve özgürlüğün yetersiz oluşu anlamına gelmektedir³⁷. Burada sosyal dışlanma riski bakımından odaklanılması gereken nokta, bir birey ya da ailenin yoksulluk sınırının mutlak, göreceli ya da öznel karşılaştırmalarla değil, yaşadığı topluma göre asgari ihtiyaçlarını karşılayıp karşılayamadığı olmalıdır³⁸.

1.3.3.1.3. Göç Hareketleri

Göç gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler bakımından farklı durum ve şartlara göre ortaya çıkmış da olsa çok önemli bir sosyal dışlanma riski taşımaktadır. Göçe özellikle ekonomik krizler sonucunda meydana gelen işsizlik sebep olmaktadır.

³⁴ Erol, s.58

³⁵ Soner Karataşoğlu, Emel İslamoğlu, **Gelir Seviyesi ile Sosyal Dışlanma İlişkisi Üzerine Bir Araştırma**, Çalışma İlişkileri Dergisi, Ocak 2016, Cilt 7, Sayı 1, Sayfa: 12-41, s.16

³⁶ Şahin, 63

³⁷ Erol, s.59

³⁸ Özlem Çakır, **Sosyal Dışlanma**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:4, Sayı:3, 2002, s.93

Ayrıca yeterli eğitim ve donanımı olmayan göçmenler sosyal dışlanmaya çok daha hızlı bir şekilde maruz kalabilmektedirler³⁹.

Göçmenler, göç ettikleri ülkelerde gerek dil, gerekse kültürel ve sosyal farklılıklar sebebiyle ya da gittikleri ülkelerdeki kamuoyu ve medya tarafından haklarında olumsuz bir imaj oluşmasından dolayı dışlanabilirler. Ya da göçmen işçilerin, vasıf düzeyleri düşük ve gittikleri ülkenin dil ve kültürüne yabancı olmaları nedeniyle toplumla sosyo-kültürel entegrasyonları zor olabilmekte ve bu nedenle kendilerini dışlanmış hissedebilmektedirler.⁴⁰

1.3.3.1.4. Sosyal Koruma Yetersizliği

Sosyal koruma, bireylerin rastlayabileceği risklere karşı onları güvence altına alan her türlü sosyal yardım ve teşvikler ile sosyal hizmetleri de kapsayan sosyal güvenlik kurumlarının faaliyetleri sonucunda sağlanmaktadır. Bu kurumlar sağlık ve eğitim haklarının yanı sıra yaşlılık aylığı, işsizlik sigortası ve iş güvencesi gibi ekonomik açıdan destek veren önlemleri de kapsamaktadır.⁴¹

Sosyal koruma sistemleri, özelde bireylerin yararına iken; genelde ise toplumun çıkarını gözetmektedir. Bu nedenle sosyal koruma hem maddi güvence ile ekonomik büyüme ve gelişmeye katkı sağlarken hem de toplumsal barışa katkı sağlamaktadır. Ancak sosyal koruma sisteminin çok gelişmediği ülkelerde gelir sahibi olmayanlar, çalışma gücünden mahrum olanlar ve çalışma fırsatlarına erişemeyenler; sosyal sigortalara katkı ödemedikleri sebebi ile sosyal korumadan yararlanamamakta ve sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadırlar⁴².

1.3.3.2. Sosyal Dışlanmanın Türleri

Sosyal dışlanmanın türleri, ülkelerdeki olumsuzluklardan ve farklı birey ya da gruplardan etkilenerek çeşitlilik göstermektedir. Sosyal dışlanmanın türleri sosyal, kültürel, ekonomik ve politik alanlardan dışlanma olarak sıralanabilir.

Ekonomik Alandan dışlanma: Emek piyasasının dışında kalınarak işsizliklerin yaşanması durumudur. Ekonomik dışlanmanın en uç noktası kişisel gelir ve devlet yardımları ile asgari temel ihtiyaçların dahi karşılanamamasıdır. Ayrıca, toplumsal ve ailevi mekanizmalar yetersiz kaldığında, dışlanma sürekli hale gelecektir. Bu da, beraberinde, beslenme, sağlık, eğitim olanaklarına ulaşmada

³⁹Erol, s.60

⁴⁰ Karataşoğlu, İslamoğlu, s.15

⁴¹Şahin, s.67

⁴²Erol, s.60

yaşanan zorluklar, kötü yaşam koşulları (uç durum evsizlik) gibi durumlarla sonuçlanabilecektir.⁴³.

Siyasal alandan dışlanma: iki şekilde kendini göstermektedir. Bunlardan ilki demokrasi, hak ve özgürlüklerden dışlanma ya da gerektiği kadar faydalanamama, diğeri de hükümet politikalarına bağlı olarak yaşanan fırsat eşitsizlikleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Diktatörlük ve oligarşi gibi sistemlere bağlı olarak siyasal alandan dışlanma her dönemde kendini göstermiştir. Ancak günümüzde tamamen yok olmasa da varlığını daha az gösterdiği söylenebilmektedir⁴⁴.

Sosyal ve Kültürel Alandan Dışlanma: Sosyal dışlanmanın diğeri bir nedenini de toplumsal ve kültürel hayata çeşitli gerekçelerle katılamamaktır. Toplum içerisindeki birey ya da gruplar, toplumda gerçekleştirilen etkinliklerin, yaşam biçimlerinin ve geleneklerin dışında kalması sonucunda toplumsal dışlanmaya maruz kaldıkları söylenebilmektedir⁴⁵. Toplumsal alandan dışlanmanın bir diğeri boyutunu da sosyal refah hizmetlerinden dışlanma oluşturmaktadır. Devlet tarafından sağlanan sağlık, eğitim ve sosyal koruma imkânlarından vatandaşların gerektiği kadar faydalanamamaları toplumsal alandan dışlanmayı göstermektedir⁴⁶.

1.3.3.3. Sosyal Dışlanmanın Sonuçları

Sosyal dışlanma bireysel ve toplumsal sonuçlar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır:

1.3.3.3.1. Bireysel Sonuçlar

Sosyal dışlanma riski olan bireyler genellikle kendilerini toplumdan uzaklaşmış hissetmekte, kendilerini güçsüz, desteksiz ve çaresiz hissederek toplumla bütünleşmede zorluk çekmektedirler. Tüm bu olumsuzlukların sonucunda dışlanmış olan birey fiziksel ve ruhsal sıkıntılarla karşılaşabilmektedir. Aynı zamanda çeşitli suçlara eğilim gösterebilmekte ve alkol, madde bağımlılığı gibi toplumsal ahlaka aykırı davranışlarda bulunmalarına neden olmaktadır.

⁴³Veli Boztepe, **Bir Sosyal Dışlanma Biçimi Olarak Yoksulluğun Türkiye'deki Televizyon Haberlerine Yansımaları**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo TV Ve Sinema Anabilim Dalı Radyo TV Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul,2015,s.151

⁴⁴Pınar Çomuk, **Türkiye'de Sosyal Dışlanma: Ekonometrik Yaklaşım**, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Manisa,2018,s.53

⁴⁵Çomuk, s.55

⁴⁶Şahin, s.76

1.3.3.3.2. Toplumsal Sonuçlar

Bireylerin toplumla bütünüleşmemesi neticesinde toplumun geleceğini tehdit edebilecek sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Temel ihtiyaçlarını karşılamada zorlanan bireylerin bu ihtiyaçlarını karşılamak için suça yönelmeleri sonucunda toplumda suç oranları artacaktır. Sosyal sorumluluğun ve değerlerin kaybedilmesi, sosyal alandaki düzenlemelerin ve toplum kurallarının hiçe sayılması isyan duygularını ortaya çıkarak toplumdaki aile, arkadaşlık ve komşuluk ilişkilerinin bozulmasına, yabancılaşma ve toplumsal sorunlara neden olacaktır⁴⁷.

1.3.4. Engelliliğin Sosyal Dışlanması

Engelliler için sosyal, kültürel, ekonomik, toplumsal faaliyetlerden ve temel erişimden alıkonulmakta ikinci bir engellilik halidir. Bu durum, engelliler için sosyal dışlanma olarak da ifade edilmektedir⁴⁸.

Engelliler, eğitim, istihdam, sosyal ilişkiler, mülkiyet, sağlık gibi alanlarda birçok dezavantaj yaşamaktadırlar. Bu durum bireylerin eğitim ve iş olanaklarına erişimlerini, sağlık ve sosyal güvenlik hizmetlerine ulaşımını kısıtlamakla birlikte onların yoksullaşmalarına neden olmaktadır. Buna bağlı olarak yaşanan yoksulluktan dolayı da sosyal dışlanmaya maruz kalabilmektedirler. Toplumsal olarak yok sayılma, görmezden gelinme, mekânsal ve mesleki sıkıştırılmışlık, ötekileştirilme gibi sosyal dışlanma göstergelerine ek olarak, sağlık hizmetlerinden faydalanma konusunda da birçok sorunla karşılaşmaktadırlar⁴⁹. Yaşamın birçok alanına yayılmış olan sorunlar, engellilerin toplumla bütünüleşmesine engel olmaktadır. Aşağıda bu sorunlara kısaca değinilecektir:

1.3.4.1. İletişim/İletişimsizlik

Engellilerin toplumla bütünüleşmesinin önündeki engellerden en önemlisi iletişim sorunudur. İnsanların engellileri yok sayıp iletişim kurmaya çalışmaması engellilerin toplumda kendilerini ifade edememesine neden olmaktadır. Çoğu engelli birey sadece özrüyle tanımlanma, görmezden gelinme, acınma, dışlanma gibi tavrılara maruz kalmaktadır. Hâlbuki engellilik durumunun, engellilerin pek çok özelliğinden sadece biri olduğu kabul edilmeli ve Dünyanın engelli bireyler için de yaşanabilir hale getirilmesinde engeli olmayan bireylerin de çaba göstermesi

⁴⁷Çakır, s.100

⁴⁸ Yusuf Genç, **Engellilerin Sosyal Sorunları Ve Beklentileri**, Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi Yıl: 15 Sayı: 35/2 (Ek) Tarih: Temmuz-Aralık 2015, ss: 65-92,S.67

⁴⁹Köten, Erdoğan, s.27

gerekmektedir. Bunun yolu ise onları tanımaya ve anlamaya çalışmaktan geçmektedir⁵⁰.

Engellilerle iletişimde dikkat edilmesi gereken hususları kısaca özetleyecek olursak;

Öncelikle kişinin engeli değil, kendisi birey olarak görülmeli. Engelli bir kişiyle tanışıldığında, herhangi bir insanla tanışıldığında nasıl davranılıyorsa öyle davranılmalı. Engeli olan bir kişiyle diğer insanlarla konuştuğunuz gibi konuşun.

Engelli bireye karşı yardım önerisinde bulunulduğunda, öneri kabul edilmeden harekete geçilmemeli, Israrcı ve aceleci olunmamalı.

Ne yapılacağı emin olunmayan durumlarda soru sormaktan kaçınılmamalı; gerekli yerlerde soru sorulması engelli kişiye verilen değeri ve önemi gösterir.

Engelli kişilerden bahsederken ithamkâr veya acıma içeren ifadeler kullanmaktan kaçınılmalı. Bu tarz ifadeler, engelli birey ile ilgili dramatik düşünceleri tetikleyerek kendilerini zayıf hissetmelerine neden olabilir. Seçilen olumlu kelimeler kişiyi güçlü kılabilir. Örneğin: Sakat yerine engeli olan kişi veya dilsiz yerine konuşamayan kişi gibi...⁵¹.

1.3.4.2. Ulaşılabilirlik /Erişilebilirlik

Türkçe kaynaklarda “ulaşılabilirlik”, İngilizce kaynaklarda “accessibility” olarak karşılaştığımız kavram, mevcut çevre düzenlemelerinin her birey tarafından güvenli ve özgür bir şekilde kullanabilmesi gerektiği ilkesine dayanmaktadır. Engellilerin evlerinden çıkıp sosyal yaşama katılmaları; yardımsız olarak sokaklarda dolaşmaları, toplu taşıma araçlarını kullanmaları, binalara girip çıkmaları ve bu binalarda işlerini rahatça yapabilmek için gerekli düzenlemelerin bulunması ulaşılabilirlik kavramını kapsamaktadır⁵².

Engellilerin toplumsal hayata erişebilmeleri için toplumsal yaşamın tüm alanları herkes için tasarlanmalıdır. Herkes için tasarım yaklaşımı, başta engelli bireyler olmak üzere tüm kullanıcı gruplarının mekânsal, sosyal ve bireysel ihtiyaçlarına cevap verecek mekânlar oluşturmayı hedeflemektedir⁵³.

⁵⁰Öztürk, s.75-80

⁵¹ **Engellilik Ve Etik**, İzmir Üniversiteleri Platformu Engelsiz Üniversite Kurulu, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir,2017,S.11-12

⁵²Esmâ Kilimcioglu Güler, **Tıbbi Ortamların Ve İlişkilerin Engelli Kişilere Uygunluğunun Etik Yönden Değerlendirilmesi**, Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Deontoloji Ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Adana, 2005,s.31

⁵³Ramazan Tiyek, Burak Hamza Eryiğit, Emrah Baş, **Engellilerin Erişilebilirlik Sorunu Ve TSE Standartları Çerçevesinde Bir Araştırma**, Kastamonu Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Nisan 2016, Sayı:12,s.228

“Herkes için erişilebilir” bir toplum anlayışından yola çıkılarak BM dâhil birçok ülke kentsel düzenlemeleri yaparken engellilerin toplumsal hayata katılımı, istihdam edilmeleri, sağlık imkânlarından faydalanmaları, sosyal sportif ve kültürel faaliyetlerde bulunabilmeleri için fiziksel çevre ve toplu ulaşım sistemlerine erişilebilirlik konusunda pek çok yasal düzenlemeler yapılmıştır⁵⁴.

Bu konuda lider Avrupa ülkesi İngiltere’dir. Bu ülkede engellilerle ilgili ilk düzenleme 1970 yılındaki “Kronik Hasta ve Engelli Kişiler Yasası” (Chronically Sick and Disabled Persons Act) adı altında yürürlüğe girmiştir. Bu yasanın 4. Maddesi kamuya açık yapıların ve çevresinin girişinin, içinin otoparkının ve tuvaletlerinin engellilerin de kullanımına uygun olarak düzenlenmesi gerektiği konusunda ilgili kişileri yükümlü kılmaktadır⁵⁵.

Amerika Birleşik Devletleri’nde bu konuyla ilgili ilk gelişmiş örnek 1961 yılında Amerikan Ulusal Standartlar Enstitüsü [American National Standards Institute (ANSI)] tarafından yayınlanan A-117.1 standartlarıdır. Bugün ABD’deki eyaletlerin çoğu bu standardı ya da bu standart doğrultusunda oluşturulmuş tek biçimli Federal Ulaşılabilirlik Standartı [The Uniform Federal Accessibility Standard (UFAS)] imar yönetmeliğini uygulamaktadır⁵⁶.

Günümüzde ise dünya genelinde engellilere yönelik geniş kapsamlı iki yasadan bahsedilebilir. Bunlardan ilki: 1990 yılında ABD’de yürürlüğe giren Engelli Amerikalılar Yasası [Americans with Disability Act (ADA)] dır. Yasa ile birlikte tüm eyalet, yerel yönetim ve özel sektörün birçok kesiminde uygulama zorunlulukları getirilmiştir. İkinci yasa ise engellilere yönelik istihdam sağlanırken servislerin kullanımı ve yönetim alanlarında yenilik getiren, 1996’da yürürlüğe giren Engelliler İmtiyaz Yasası [Disability Discrimination Act (DDA)] dır.⁵⁷

Ülkemizde ise engelliler ve yaşlılara yönelik yukarıda bahsedilen düzenlemelere benzer büyük çaplı yasal düzenlemeler olmasa da değişik yasa ve yönetmeliklerde bir takım düzenlemelere rastlamak mümkündür. Bu konuya ilerleyen başlıklarda ayrıntılı olarak değinilecektir.

⁵⁴Tiyek, Eryiğit, Baş, s.230

⁵⁵Güler, s.32

⁵⁶M. Sedat Bekiroğlu, **Peyzaj Düzenlemelerinde Özürlülerin Kullanımları ile İlgili Sorunların Saptanması**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2002, s.43

⁵⁷Güler, s.32

1.3.4.3. Sağlık

Sağlık hizmetlerine başvuran sayısının en geniş kısmını engelliler oluşturmasına rağmen, sağlık hizmetlerine erişimde ciddi sorunlar yaşayanlarda yine engellilerdir. Engelli bireylerin kendilerine özgü sağlık problemleri olduğu için, engeli olmayan insanlara nazaran daha farklı tedavi ve çözümlere ihtiyaç duyulmaktadır. Fiziksel koşullar, maddi güçlükler, şahsi yardım gereksinimleri de sağlık hizmetlerine erişimi güçleştirmekte, engelli insanların yaşam kalitesini olumsuz etkilemektedir⁵⁸.

Sağlık hizmetlerine erişimde karşılaşılan engellerde sağlık hizmetlerinden yararlanmada “yapısal engeller” ve “kişilerden kaynaklı engeller” olarak iki durumdan bahsedilebilir. Yapısal engeller fiziki çevre düzenlemelerinden, sosyal sigortanın sadece sağlık sistemini kaplaması ve sağlık sistemindeki yasalar ve yönetmeliklerden dolayı ortaya çıkan sorunlar yani kişilere bağlı olmayan engelleri tanımlamak için kullanılırken, kişilerden kaynaklı engeller ise sağlık personelinin tutumundan kaynaklanan engelleri tanımlamak amacıyla kullanılmıştır⁵⁹.

Engelli bireyler için sağlık bakım ve tedavi hizmetlerinden yeteri kadar faydalanamamanın yanı sıra, sağlığı yaygınlaştırma ve önleme çalışmaları da yetersiz kalmaktadır. ABD’de yapılan bir çalışmada serebral palsi, multipl skleroz, omurilik yaralanması ve artrit tanısı almış engelli bireylerin yalnızca yarısının ihtiyaç duyduğu rehabilitasyon hizmetlerine ulaşabildikleri saptanmıştır⁶⁰.

Türkiye’de yapılmış olan Said Bodur ve Yasemin Durduran’ın bir ilde özürülü çocukların sağlık hizmetlerinden yararlanması hakkındaki çalışmada; engelli çocukların ailelerinin %16,7’sinin sağlık güvencesinin olmadığı, çoğunun ilk tercih ettikleri sağlık kuruluşunun hastaneler olduğu (%53,5) fakat ailelerin %28,3’ünün bu kurumları fiziksel olarak uygun bulmadığı saptanmıştır. Ayrıca, engelli sahibi ailelerin diğer ailelere göre sağlık bakımı için birkaç kat daha fazla harcama yapmak zorunda kaldığı saptanmıştır⁶¹.

Birleşik Krallık’ ta yaklaşık sekiz milyon temel sağlık hizmeti kaydı üzerinden alınan ve 1000 zihinsel engelliyle görüşülerek yapılan bir araştırmada, örneklem grubundakilerin (belli bir saatte telefon etmeyi gerektiren) randevu sistemini

⁵⁸Deniz Ergüden, **Sosyal Dışlanma Açısından Bedensel Engelli Bireylerin Yaşantılarının İncelenmesi**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008,s.24

⁵⁹**Özürlülüğe Dayalı Ayrımcılığın Ölçülmesi Araştırması**, T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı 2010,s.35

⁶⁰Engellilik ve Etik... S.24

⁶¹Said Bodur, Yasemin Durduran, Konya’da Engelli Çocukların Sağlık Hizmetlerinden Yararlanma Ve Beklenti Durumu, **Genel Tıp Dergisi**, Sayı:19,2009, ss.169-175,s.174

kullanamadıkları, randevu saat ve tarihlerini hatırlayamadıkları, önceki tecrübelerine dayanarak hizmet verenlerin kendilerine saygılı davranmayacağı endişesi içinde olduklarını belirtmişlerdir. Down sendromlular ile yapılan bir araştırmada ise örneklem grubunun yaklaşık %30'unun sağlık çalışanlarının kendilerine ayrımcılık yaptığını düşündüklerini belirtmişlerdir⁶².

Sağlık Hakkı herkes için en tabii haktır. Engelli bireylerinde de diğer bireylerle birlikte sağlık hizmetlerinden eşit şartlarda faydalanmaları hatta bazı özel durumlarda engelli bireylere öncelik verilmesi gerekmektedir. Sağlık Bakanlığı'nın 2010/79 sayılı Genelgesi⁶³ de bu doğrultudadır. Sosyal güvenlik sisteminin herkes için erişilebilir (hem fiziki hem de hakkın tesisi yönünden) olması sağlık hakkının tesis edilebilmesi için son derece önemlidir⁶⁴.

1.3.4.4. Eğitim

Eğitim sorunu engelli bireyler arasında da ciddi bir problem olmaktadır ve engelli bireylerin toplumla bütünleşmelerinin önüne geçmektedir. Tüm ülkelerde eğitim sistemi, öncelikle nüfusun engelli olmayan kesimi için planlanıp uygulanmakta ve daha sonra çeşitli programlar geliştirilerek engellileri eğitim sistemine dâhil etmeye çalışmaktadır. Bilinçli ya da bilinçsiz olarak gelişen bu çelişkili durum ve engellilerin eğitim programının farklı oluşu eğitim konusunda birçok sıkıntının yaşanmasına ve eğitim oranının düşmesine neden olmaktadır.⁶⁵

Ülkemizde 2010 yılı itibariyle, engelli bireylerin eğitim durum oranları şu şekildedir: Erkeklerin eğitim durumu seviyeleri, kadınlara göre daha yüksektir. Okuryazar olmayanların oranı, erkeklerde %10,9, kadınlarda ise %32,4'dur. Okuryazar olup bir okul bitirmeyenlerin oranı, erkeklerde %17,6, kadınlarda ise %20,4'dir. İlkokulu bitirenlerin oranı, erkeklerde %38,5, kadınlarda ise %34,3'dir. İlköğretim veya ortaokul ve dengi mezunların oranı, erkeklerde %19,3, kadınlarda ise %7,6'dır. Lise veya dengi okul mezunların oranı, erkeklerde %9,8, kadınlarda ise %4,7'dir. Yükseköğretim ise erkeklerde %4,0, kadınlarda ise %1,5'dur⁶⁶. Bu

⁶² Özürlülüğe Dayalı Ayrımcılığın Ölçülmesi Araştırması... S.37

⁶³ Bakınız: <https://www.saglik.gov.tr/TR,11155/201079-sayili-ozurlu-kisilere-yonelik-saglik-hizmetlerinin-sunumuna-iliskin-gemelge.html> 10.04.2019

⁶⁴ **Türkiye'de Engellilik Temelinde Ayrımcılığın İzlenmesi Raporu**, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul, 2011, s.37

⁶⁵ Öztürk, s.94

⁶⁶ **Nüfus ve Konut Araştırması 2011**, TÜİK, s.94

sonuçlara göre, Türkiye’de engellilere eğitim olanaklarının yeterince sağlanmadığı ya da özürülülerin sağlanan olanaklara ulaşamadıkları düşünülebilir.

Yükseköğrenime ulaşabilen engelli öğrenciler üniversitelerde de birçok ayrımcı düzenleme ve uygulama sebebiyle sıkıntı çekmektedirler. Esra Burcu tarafından Hacettepe-Beytepe Kampüsü öğrencileriyle yapılan araştırmanın sonucuna göre; “engelli üniversiteli gençlerin, engelli olmayan üniversiteli gençlerle ortak problemleri paylaştığı ancak engelli üniversite öğrencileri bu problemlerle çok daha fazla karşı karşıya kalmaktadırlar. Buna göre özellikle görme engelli öğrencilerin ders kaynaklarına ulaşmakta sorun yaşadıkları, ortopedik engelli öğrencilerinse en fazla kampüsün fiziksel koşullarından kaynaklanan sorunlarla baş etmek zorunda kaldıkları” belirtilmiştir⁶⁷.

Gerek yükseköğrenim gerekse genel ve özel amaçlı eğitim imkânlarından yararlanırken engellilerin karşılaştıkları sorunlar çalışma hayatında da sorunların da altyapısını oluşturmaktadır. Gerekli bilgi ve becerilerden yoksun olma işe girme aşamasında engelli bireyler için ya istihdam edilmeme ya da istihdam koşullarında düşük ücret alma nedeni olmaktadır⁶⁸.

1.3.4.5. Özel Eğitim ve Rehabilitasyon

Özel eğitim ve rehabilitasyon; fiziksel, duyuşal, zihinsel, duygusal ve sosyal davranış problemlerine sahip engelli bireylerin bu tür engellilik hallerini ortadan kaldırmak veya etkilerini en alt seviyeye indirmek, yeniden topluma entegre olmalarını sağlamak, bağımsız yaşam ve mesleki yetilerini geliştirmek amacıyla yapılan çalışmaların tümüdür⁶⁹.

Rehabilitasyon hizmetlerinde, tıbbi, mesleki, sosyal ve toplum temelli rehabilitasyon olmak üzere üç ayrı süreçten bahsedilebilir. Tıbbi rehabilitasyon, bireyin işlevsel yeterliliğini mümkün olan maksimum düzeye çıkarmak için tedavi sürecini içerir. Mesleki rehabilitasyon, fiziksel, zihinsel ve duygusal yetersizlik sonucu işini ve meslek yetisini kaybeden engelli bireylerin tekrar mesleki becerilere sahip olmasını, iş bulmasını ve iş yerindeki takip sürecini içermektedir. Sosyal ve toplum temelli rehabilitasyon ise, engelli bireyin ve ailesinin sosyal hayat içerisinde

⁶⁷Esra Burcu, **Üniversitede Okuyan Özürlü Öğrencilerin Sorunları: Hacettepe - Beytepe Kampüsü Öğrencileri Örneği**, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 19 / Sayı: 1/ ss. 83-103

⁶⁸ Özürlülüğe Dayalı Ayrımcılığın Ölçülmesi Araştırması. s.28

⁶⁹ Millî Eğitim Bakanlığı, Özel Eğitim Kurumları Yönetmeliği, Sayı: 28296, Ankara: Resmî Gazete,2012

karşılaştığı her türlü sorunların çözümüne ilişkin çalışmaları ve onların sosyal hayata katılımlarını sağlamaya yönelik çalışmaları içermektedir⁷⁰.

Bu tür rehabilitasyon sürecinden geçen engelli bireyler, hem topluma ve içinde yaşadığı aileye yük olmaktan kurtulabilir hem de toplumsal yaşamla bütünleşebilir. Bu durum bugün ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre az çok fark etse de, genelde engellilerin büyük bir çoğunluğu rehabilitasyon olanaklarından yararlanamamaktadır⁷¹.

Engelli bireylerin fiziksel, zihinsel, ruhsal ve sosyal olarak tüm kapasitelerini kullanabilecekleri uygun rehabilite hizmetlerinin yetersiz oluşu engelli bireylerin bağımsız ve üretken bireyler olarak topluma tam katılımlarının önüne geçerek, engelli bireylerin toplum içindeki dışlanmış konumlarını açıkça göz önüne sermektedir⁷².

1.3.4.6. İstihdam

Genel olarak istihdam alanında diğer bireylere tanınan imkânların engelli insanlara tanınmaması bir sosyal dışlanma göstergesidir.

İşverenlerin yasal bir zorunluluk olmadan kendi istekleri ile engelli bireyleri istihdam etmeleri pek karşılaşılabilen bir durum değildir. Bundan dolayı “engelli bireyleri çalışma yaşamının içine alarak koruma” ilkesi esas alınarak konuyla ilgili devlet tarafından birçok sosyal politika hedefi belirlenmektedir⁷³.

Dünya genelinde engellilerin istihdamında kullanılan yedi temel yöntem vardır. Bunlar;

Kota Sistemi: İstihdam alanında işverenlerin belirli bir oran veya sayıda engelli istihdam edilmesinin zorunlu tutulmasına kota sistemi denir.

Korumalı İşyerleri: normal işgücü piyasasına kazandırılmaları pekte mümkün olmayan engelliler için devlet tarafından özel olarak düzenlenen, teknik ve mali yönden desteklenen işyerleridir.

Kişisel Çalışma Yöntemi: engelli bireylerin işlerini kurmaları ve hatta diğer bireylere istihdam alanı sunmaları için oluşturulan desteklerdir.

⁷⁰Ergüden, s.22

⁷¹Öztürk, s.117

⁷²Ergüden, s.23

⁷³ Mustafa Şen, **Çalışma Yaşamında Engelliler**, Ekin Basım Dağıtım,2017,s.259

İşverenlerin Zorunluluk Olmadan Engelli İstihdamı: İşverenlerin kota/ceza ve korumalı işyerlerinin dışında tamamen kendi inisiyatifleriyle engelli istihdam etmesi durumudur.

Evde Çalışma: Engellilerin engellilik hallerine göre ev ortamında düzenlenmiş, kendilerine uygun işleri yapmasıdır

Kooperatif Çalışma Yöntemi: Bu yöntem engellilerin kendi girişimleri ile ya da devlet desteği ile kurdukları kooperatiflerle, birtakım çalışma alanlarında kendilerine çalışma fırsatları yaratan bir yöntemdir.

Sadece Engellilerin Çalıştırıldığı Seçilmiş İşlerde İstihdam: Bu yöntemde engellilere has seçilmiş bazı işlerde sadece engelliler istihdam edilmektedir⁷⁴.

İngiltere’de 1985 yılında yapılan Operations Policy and Country Services (OPCS) göre; çalışma yaşındaki (16-64) 2 milyon engelli insandan yalnızca 700 000 (% 31)’inin iş sahibi olduğu belirtilmiştir. Yedi yıl sonra yapılan ‘İş Gücü Araştırması (Labour Force Survey, 1992)’nda ise, engelli insanlar arasındaki işsizlik oranının neredeyse % 50 olduğu ortaya çıkmıştır. 2000 yılında Amerika’da yapılan US Census (nüfus sayım bürosu) verileri ise bu yaş grubundaki engelli olmayan insanlar arasındaki çalışan oranını % 78.6, engelli insanlar arasındaki çalışma oranını ise sadece % 27.6 olarak belirtmiştir⁷⁵.

Türkiye’de Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması’na göre kayıtlı olan engellilerin çalışma durumuna bakıldığında ise, referans döneminde çalışan engelli oranı % 14,3’tür⁷⁶. Engellilerin çalışma hayatında ortaya çıkan dışlanma işe giriş aşamasından başlayarak, iş yaşamında karşılaştıkları sorunları da içine alan uzun ve zor bir süreci kapsamaktadır. Örnek verecek olursak istihdam edilen engelli kişilerin engelsiz bireylere daha düşük ücret ile çalıştırılmaları, daha düşük kariyer beklentisi içinde olmaları ve mesleki destekten yoksun bırakılmaları gibi yapılan ayrımcı davranışlar dışlanma nedenleridir. Yapılan çalışmalar, engelli çalışanların engelli olmayan çalışanlarla karşılaştırıldığında eşit düzeyde başarı gösterecekleri dahi gelecekteki iş performanslarının düşük olabileceği kanısıyla işverenler tarafından daha az desteklendiklerini ortaya koymaktadır⁷⁷.

Engelli istihdamı Avrupa Birliği ülkelerinin de önemle üzerinde yoğunlaştıkları bir konudur. Engellilerin eşit çalışma imkânlarından faydalanmaları,

⁷⁴ Genç, Çat, s.376

⁷⁵ Ergüden, s.16

⁷⁶ Özürlülerin Sorun Ve Beklentileri Araştırması 2010, T.C. Aile Ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, s.11

⁷⁷ Özürlülüğe Dayalı Ayrımcılığın Ölçülmesi Araştırması., s.33

iş sahibi olabilmeleri ve sosyo-ekonomik açıdan bağımsız ve onurlu bir hayat sürdürebilmeleri, hem sosyal devlet olmanın bir gereği hem de bütün insanların olduğu kadar, engelli bireylerinde en tabii hakkıdır⁷⁸.

1.3.4.7. Yoksulluk

Yoksulluk ve engellilik arasında çok yönlü ve önemli bir ilişki olduğu kaçınılmaz gerçektir. Bir yönden engelli olmak, kişileri yoksullaştırmakta ya da var olan yoksulluğun derinleşerek sürekli hale gelmesine neden olabilmektedir. Diğer yönden ise yoksulluk durumu engelli olma riskini artırmaktadır. Zamanla bu durum kısır bir döngü haline gelmektedir. Yoksulluk ve engellilik olgularının her biri ayrı ayrı yaşamsal zorluklar içerirken bir de bu iki olgunun birlikte yaşanması çifte dezavantaj yaratarak fiziksel ve toplumsal sınırlanmışlığı ve sosyal dışlanmayı kat kat artırmaktadır⁷⁹.

Yapılan araştırmalar, dünyanın neresi olursa olsun engellilerin büyük bir kısmının toplumun yoksul kesimlerinden olduğu ve yoksullukla mücadele ettiklerini göstermektedir. Bu belirleme gelişmiş ülkeler içinde çok farklı değildir⁸⁰.

OECD ülkelerinde engelli birey yaşayan hanelerin %22'sinin yoksulluk sınırının altında bir gelire sahip olduğu, engelli birey olmayan hanelerde ise bu oranın %14 olduğu belirtilmiştir. Üstelik engelli bireylerin gelirleri ulusal ortalamalardan %15 daha düşüktür. 2013'te AB'de 16 yaş üstü engellilerin %29.9'nun yoksulluk ya da sosyal dışlanma riski ile karşı karşıya kaldığı bu durumun engelli olmayanlarda ise %21.4 olduğu açıklanmıştır. Yoksulluk ve sosyal dışlanma riski altında bulunan en geniş engelli grubu Bulgaristan'da yüzde 63.7 olarak ölçülmüştür. Doğu Avrupa ülkelerinde; AB'nin başkenti Belçika'da %34.3 ve İngiltere'de de %34.8'dir. Türkiye'deki engellilerin yoksulluk ve sosyal dışlanma riski 2007 yılında yapılan belirlemeye göre %77.1'dir ve bunun dışında Türkiye için veri bulunmamaktadır⁸¹.

⁷⁸Salih Karip, **Engelli Bireylerin Sağlık Hizmetlerine Ulaşılabilirlik Düzeylerinin Belirlenmesi: Konya Örneği**, Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya,2016,s.29

⁷⁹Fatma Erbil Erdugan, **Türkiye'de Özürlü Yoksulluğu Ve Mücadele Politikalarının Değerlendirilmesi: Ankara-Keçiören Örneği**, Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayın, Ankara Kasım – 2010, s.44-45

⁸⁰Kasım Karataş, **Engellilerin Toplumla Bütünleşme Sorunları**, Ufkun Ötesi Dergisi, Cilt:2,Sayı:2,Kasım 2002,s.s:43-55,s.46

⁸¹<http://www.sivilsayfalar.org/2015/12/03/rakamlarla-dunyada-engellilik-en-buyuk-azinlik-engelliler/> 15.04.2019

Engellilerin istihdama katılımında dezavantajlı bir konumda bulunmaları ve hayatlarını sürdürmek için fazladan harcama yapma zorunluluğu onları yoksulluğa iten önemli nedenlerdendir. Engelliler açısından işsizlik veya düşük ücret alma durumu sosyal güvenlik ödemeleriyle karşılanamadığında asgari yaşam standartlarının altına düşme ve yoksulluk ortaya çıkabilmektedir⁸².

Ekonomik yetersizliklerin engelli bireyleri yoksullaştırmasının yanında psikolojik ve sosyo-kültürel açıdan eğitim, sağlık gibi diğer ihtiyaçlarının yeterli düzeyde karşılanmamasına neden olarak; engelli bireylerin birçok sorunla başa çıkmaya ve daha çok dışlanmaya maruz kalmasına neden olmaktadır⁸³.

⁸² Özürllülüğe Dayalı Ayrımcılığın Ölçülmesi Araştırması..., s.34

⁸³ Karip, s.27

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ENGELLİLERE YÖNELİK

KAMU HARCAMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1. KAMU HARCAMALARININ TANIMI ve SINIFLANDIRILMASI

Tarihsel süreç içinde toplumların yaşamış olduğu değişimler ve gelişmelerle birlikte toplumsal ihtiyaçlar da farklılık göstererek artar hale gelmiştir. İhtiyaçların sürekli olarak artması ve değişmesi devletin ekonomiye müdahalesini gerekli kılmıştır. Özellikle 1929 Dünya Ekonomik Buhrana kadar iktisadi ve mali literatürde bahsi geçmeyen kamu harcamaları, Ekonomik Buhrandan sonra oluşan müdahaleci devlet anlayışının oluşmasıyla maliye politikasının en önemli araçları arasında yer almıştır⁸⁴.

Kamu harcamaları devletlerin mali ve ekonomik yapıları, işsizlik, fiyat istikrarı, refah düzeyi üzerinde etkili olmaktadır. Bu sebeple kamu harcamalarının ne amaçla yapıldığı, ülke vatandaşları ve ekonomileri üzerinde nasıl etkiler yarattığı ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir⁸⁵.

2.1.1. Kamu Harcamalarının Tanımı

Devletin kamusal hizmetler için elde ettiği vergilerden ve diğer kaynaklardan oluşan bütçe üzerinden belgelendirerek ayrılan tüm ödenekler kamu harcamasıdır⁸⁶. Kamu harcamaları klasik maliyeciler tarafından kamu idarelerinin toplumsal ihtiyaçları karşılamak için belirli kurallara göre yapılan parasal harcamalar olarak tanımlarken modern maliyeciler tarafından ise kamu idarelerinin toplumsal ihtiyaçları karşılamak veya sosyal ve ekonomik hayata müdahalelerde bulunmak için belirli kurallar çerçevesinde yapılan harcamalar olarak ifade edilmiştir⁸⁷.

Dar ve geniş anlamda da açıklayacak olursak: dar anlamda kamu harcamaları, devlet ve diğer kamu tüzel kişilerin (belediyeler, il özel idareleri ve köyler gibi)

⁸⁴Nihan Caymaz, **Türkiye’de Kamu Harcamalarının Ekonomik Sınıflandırmaya Göre İncelenmesi:1995-2015**, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın, 2016,s.3

⁸⁵Osman Cenk Kanca, Metin Bayrak, Kamu Harcamaları Bileşenleri İle İşsizlik Arasındaki İlişki (Türkiye Örneği), **Gazi İktisat ve İşletme Dergisi**, 2015, ss.77-74,s.58

⁸⁶Filiz Demir, **Kamu Harcamalarında Etkinlik Ve Verimlilik: Karaman Belediyesi Hizmetleri Üzerine Bir Uygulama**, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karaman,2011,s.8

⁸⁷Mehmet Turşucu, **Kamu Harcaması Hukuku Çerçevesinde Kamu Alımları Ve Türkiye’deki Uygulamalar**, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı, Yayınlanmamış yüksek Lisans Tezi, Isparta,2011,s.8

yapmış olduğu kamu hizmetleri için yaptıkları harcamalardır. Geniş anlamda kamu harcamaları ise, devlet ve diğer kamu kuruluşlarının bütçe ödemelerinin yanında, iktisadi devlet teşekküllerinin harcamaları, sosyal sigorta kuruluşlarının ödemeleri, vergi muaflik ve istisnaları ve özel kişilerin kamu kuruluşlarına yardımlarını da kapsayan bir kavramdır⁸⁸.

Tablo 1 : Özelliklerine Göre Kamu Harcamaları

	Ekonomik Etkilerine Göre	Harcamacı Kuruluşa Göre
Dar Anlamda Kamu Harcaması	Personel Ödemeleri Tüketim Mal Alımları İnşaat ve Onarım Giderleri Borçlanma Faiz Giderleri	Genel ve Katma Bütçeli Kuruluşlar Yerel Yönetimler
Geniş Anlamda Kamu Harcaması	Vergi muaflik ve İstisnalar Bağış ve Gönüllü Hizmetler Mali Sübvansiyonlar Devlet Aktifinde Azalışlar	Kamu İktisadi Teşebbüsleri Döner Sermayeli Kuruluşlar Sosyal Güvenlik Kurumları

Kaynak: Naci B. Muter, A. Kemal Çelebi, Süreyya Sakıncı, Kamu Maliyesi, 2.Baskı, Manisa, 2006, s.51

Yukarıdaki tabloda kamu harcamalarının harcamayı yapan kuruluşlara ve ekonomik etkilerine göre dar ve geniş anlamdaki ayrımına yer verilmiştir.

2.1.2. Kamu Harcamalarının Sınıflandırılması

Kamu harcamaları sınıflandırılırken: kamu giderleri ile tasarlanan görevler, kamu giderlerinin ekonomik etkileri, harcamayı yapan kişinin veya tüzel kişiliğin niteliği, kamu giderlerinin kalkınma planlarıyla olan ilişkisi ve sosyal mali politika uygulamalarındaki yeri gibi ölçütler esas alınabilir⁸⁹.

Kamu harcamalarının genel kabul görmüş haliyle olan sınıflandırması üçlü şekilde yapılmaktadır. Bunlar; idari sınıflandırma, fonksiyonel sınıflandırma ve ekonomik sınıflandırma şeklindedir.

⁸⁸ Ahmet Arslan, Kamu Harcamalarında Verimlilik, Etkinlik ve Denetim, **Maliye Dergisi**, Sayı.141, 2002,s.2

⁸⁹Senem Kurt Topuz, **Türkiye’de Sosyal Devlet Harcamalarının Genel Eğilimi: 2001–2009 Yılları Arasında Yapılan Eğitim, Sağlık Ve Sosyal Koruma Harcamaları**, Alternatif Politika,2009, Cilt. 1, Sayı. 1, ss.115-136, s.123

2.1.2.1. Kamu harcamalarının İdari sınıflandırması

‘Organik Sınıflandırma’ olarak ta adlandırılan bu sınıflandırma türü devletin yapısı ve organları, üstlendiği fonksiyonlar ve hukuki düzenlemelere göre şekillenen sınıflandırmadır. Bu sınıflandırmanın esası devlet bütçesinden ayrılacak olan parasal değerlerin kamu hizmetlerini yerine getirecek çeşitli birimler arasında idari sınıflandırmaya göre pay edilmesidir. Harcamacı kuruluşların ülkeden ülkeye, zamana ve mekâna göre değişiklik göstermesi bu sınıflandırmanın ülkeler arası karşılaştırmalara ve ekonomik analiz yapılmasına uygun olmadığını göstermiştir⁹⁰.

2.1.2.2.Kamu harcamalarının Fonksiyonel sınıflandırması

Kamu hizmetlerinin niteliğine göre yapılan bir sınıflandırmadır. Kamu hizmetleri, kamu düzeni ve güvenlik, savunma, sağlık, eğitim, ekonomi, konut, sosyal koruma, sosyal güvenlik, kültür, rekreasyon ve din, çevrenin korunması⁹¹ gibi hizmet türlerine ayrılarak çeşitli kamu hizmetlerinin maliyetleri belirlenmeye ve kamunun hangi kamusal hizmetleri karşıladığı, ne miktarda harcama yaptığı izlenmektedir. Eğer aynı hizmet için birden fazla kamu kuruluşu harcamada bulunuyorsa her kurumun yaptığı harcamalar toplanmakta ve her bir hizmet için bir maliyet belirlenmiş olmaktadır. Sınıflandırmanın temel esası kamu hizmetlerini yapan kuruluşlar değil, kaynakların hangi amaçlar için kullanıldığının belirlenmesidir⁹².

2.1.2.3. Kamu Harcamalarının Ekonomik Sınıflandırması

Kamu giderlerinin ekonomik sınıflandırmasındaki asıl unsur, harcamaların milli gelir üzerinde bir etkisinin (katkısının) olup olmadığıdır. Bu durum itibariyle ekonomik tasnife göre kamu harcamaları; reel ve transfer harcamaları olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır⁹³.

⁹⁰İrem Erasa, Nağihan Özkanca Andıç, Türkiye’de Kamu Harcamalarının Finansmanı Vergiler İle Mi Yoksa Borçlanma İle Mi Sağlanmaktadır? 2006-2016 Dönemine Ait Bir İnceleme, **Uluslararası İdari ve İktisadi Bilimler Dergisi**, Cilt.3, Sayı.2, 2017,ss.123-149,s.127

⁹¹ EUROPEAN ECONOMY: The Quality of Public Expenditures in the EU, Occasional Papers 125, December 2012, p.10

⁹²Osman Cenk Kanca, **Kamu Harcamalarının İktisadi Etkileri Ve Türkiye Örneği (1980-2011)**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2014,s.15

⁹³ Kanca, s.28

2.1.2.3.1. Reel Harcamalar

Yapılan kamu hizmetlerine yönelik harcamalar doğrudan toplam talebin unsuru olarak cari dönemdeki üretimi veya fiyat düzeyini etkiliyorsa bu harcamalar reel harcama olarak tanımlanmaktadır. Bu harcamalar karşılığında kamu sektörü tarafından mal ve hizmet satın alındığı için yeni gelir akımları oluşmakta ve milli gelir doğrudan artış göstermektedir. Reel harcamalar kendi içerisinde iki alt başlık halinde incelenmektedir. Bunlar cari harcamalar ve yatırım harcamaları şeklindedir⁹⁴.

Cari Harcamalar: mevcut dönemde gayri safi milli hâsıla (GSMH)‘ya katkıda bulunan ve o dönem içerisinde tüketilen harcamalardır. Bu harcamalar, ekonominin mevcut üretim kapasitesini kullanılmasına destek olmak amacıyla gerekli olan mal ve hizmetlerin satın alınmasına yönelik olarak yapılmaktadır. Dolayısıyla, bir hizmet veya işgücü, bir mal veya eşya karşılığında yapılan ödemeler olarak da ifade edilmektedir⁹⁵. Cari harcamalar, her yıl tekrarlanan ve sınırlı sürede tüketilen mal veya hizmet sağlama sürecinde kullanılan öğelerdir. Bu harcamalar personel giderleri, ücret ve maaşları, gıda ve tedavi yardımları, kırtasiye, ısıtma aydınlatma giderleri örnek verilebilir⁹⁶.

Bu kamu harcamalarının etkileri cari dönemde yok olmadan gelecek dönemlere geçebilir fakat nesnel varlıklar halinde olmadıkları için cari harcamalar olarak nitelendirilebilirler. Örneğin, eğitim ve sağlık harcamaları insan üzerinde gelecek dönemlere de kalıcı olarak etkilediği için bu tür harcamalar kamu muhasebesinde cari harcama olarak değerlendirilerek kalkınma carisi olarak tanımlanabilmektedirler⁹⁷.

Yatırım Harcamaları: Yatırım harcamaları ise fayda ve etkileri uzun yıllara yayılan, devletin yeni iş alanları, sektörler, alt yapı hizmetleri yaratmak, üretim kapasitesi ve sermaye birikimini artırmak amacıyla yaptığı harcamalardır. Okul, hastane, baraj, yol yapımı gibi faaliyetler için yapılan harcamalar yatırım harcamalarına örnek verilebilir⁹⁸.

⁹⁴Erasa, Andıç, s.128

⁹⁵Huriye Gonca Diler, **Kamu Harcamaları-Ekonomik Büyüme: Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir Uygulama**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Afyonkarahisar, 2011, s.16

⁹⁶ N.J Modebe, Regina G. Okafor, J.U.J Onwumere, Imo G. Ibe, **Impact of Recurrent and Capital Expenditure on Nigeria’s Economic Growth**, European Journal of Business and Management Vol 4, No.19, 2012, p.66

⁹⁷Diler, s.16

⁹⁸Zeynep Müftüoğlu, **Kamu Harcamalarında Yetki, Sorumluluk Ve Denetim**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2019,s.72

Yatırım harcamaları ekonomi üzerinde kalıcı bir etki yaratarak daha verimli bir ekonomi sağlanmasına yardımcı olarak⁹⁹, sermaye birikimi sağlama ve üretim kapasitesini yükseltme fonksiyonunu yerine getirirler. Cari harcamalar ise makro düzeyde arz-talep dengesi üzerinde etki yaratır¹⁰⁰.

2.1.2.3.2. Transfer Harcamaları

Transfer harcamaları, devletin karşılıksız olarak yani mal, hizmet ya da üretim faktörü satın almadan yaptığı harcamalardır. Devletin vergi yolu ile elde ettiği gelirleri iktisadi, mali ve sosyal konulu transferlerle belli bir kesime karşılıksız olarak aktarmasıdır. Transfer harcamaları harcamanın yapıldığı zaman dilimi içinde milli gelirden herhangi bir değişiklik meydana getirmemektedir¹⁰¹. Transfer harcamaları kendi içerisinde 3 alt gruba ayrılmaktadır. Bunlardan ilki dolaylı-dolaysız transfer ayrımıdır. Nakdi gelirleri doğrudan doğruya arttıran transfer harcamaları dolaysız transfer harcamalarıdır. Kamu borç faizleri, yardım harcamaları ve sosyal hizmetlerin büyük bir kısmı bu harcama türüne girer. Tüketiciler için mal ve hizmet fiyatlarını düşüren sübvansiyonlar ise dolaylı transfer harcaması niteliğindedir¹⁰².

Dolaylı transfer harcamaları, kamu harcamalarının doğrudan bütçe sistemi yerine vergi sistemi aracılığıyla ekonomiye yönlendirilmesidir. Söz edilen harcamalar devlet bütçesi yerine, vergi sistemindeki mükelleflerin vergi yüklerini azaltan indirim, istisna ve muafiyet gibi unsurlar aracılığıyla yapılır. Devletin, toplaması gereken vergiden feragat ederek vergi gelirleri şeklinde ortaya çıkan bu harcama türü vergi harcaması olarak nitelendirilir¹⁰³. Vergi harcamaları sosyal veya ekonomik amaçlarla gerçekleştirilmektedir. Sosyal devlet ilkesi gereği birey ve toplumun refahını sağlamakla görevli olan devlet, sosyal amaçlı vergi harcamaları ile vergi yüküne karşı korunması gereken birey veya kurumlara vergi kanunları önünde pozitif ayrıcalıklar sağlamaktadır. Ekonomik amaçlı vergi harcamaları ise vergi

⁹⁹ Modebe, Okafor, s.66

¹⁰⁰ Müftüoğlu, s.73

¹⁰¹ Özhan Çetinkaya, Mehmet Fatih Aslantaş, **Merkezi Yönetim Cari Transfer Harcamalarının Mali Büyüklüğünün Değerlendirilmesi**, Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, Cilt.2, Sayı:1,2019 ss.41-50,s.43

¹⁰² Hale Akbulut, **Transfer Harcamaları Ve Büyüme İlişkisi: Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Dinamik Panel Veri Analizi**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara,2013,s.35

¹⁰³ Emrah Ferhatoğlu, Bir Kamu Harcaması Türü Olarak Vergi Harcaması Ve Türk Kurumlar Vergisi Açısından Değerlendirilmesi, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 6 Sayı: 2, 2005,ss.77-93,s.79

indirimleri yoluyla kişilerin tasarrufu artışı sağlamaları ve bu tasarruf artışları ile birlikte yatırımlara yönelik sermaye birikimine katkı sağlamayı hedeflemektedir¹⁰⁴.

Diğer bir ayırım gelir ve sermaye transferi şeklindedir. Yapılan transferler her zaman gelir artırıcı nitelikte olmaz kimi zaman sermaye niteliği taşımaktadır. Bu duruma verilebilecek örnekler; savaş tazminatları, mesken yapım yardımları ve iş kurmak için yapılan yardımlardır¹⁰⁵.

Verimli, verimsiz harcamalar, milli ekonomide meydana gelen sonuca göre üretim kapasitesinin ve milli hasılanın artmasını sağlayan harcamalar verimli; kaynakları azaltan harcamalar ise verimsiz olarak kabul edilmektedir. Bir harcamayı verimli ya da verimsiz olarak nitelendirmek politik tercih ve bakış açısına bağlı olarak harcama sonucunda meydana gelen çıktıya verilen önem ve değere göre değişebilmektedir. Milli gelirden artış sağlama açısından verimsiz olan bir harcama, sosyal hasılaya katkıda bulunma açısından verimli olabilmektedir¹⁰⁶.

Tablo 2 : Kamu Harcamalarının GSYİH İçindeki Payı (%)

ÜLKELER	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Avustralya	34,99	35,36	34,38	34,88	35,21	35,32	35,92	36,14		
Avusturya	49,87	54,14	52,84	50,90	51,21	51,65	52,43	51,13	50,27	49,15
Belçika	50,28	54,15	53,34	54,52	55,87	55,83	55,27	53,74	53,05	52,14
Şili						22,93	23,78	25,9	25,38	
Danimarka	50,41	56,54	56,67	56,43	57,95	55,82	55,22	54,53	52,66	51,16
Fransa	53,30	57,15	56,88	56,29	57,11	57,23	57,21	56,80	56,57	56,38
Almanya	43,57	47,58	47,26	44,71	44,30	44,69	43,96	43,71	43,89	43,93
Yunanistan	50,85	54,08	52,48	54,09	55,73	62,30	50,19	55,47	48,90	47,32
Macaristan	48,65	50,44	49,31	49,52	48,53	49,36	49,46	50,09	46,79	46,94
Güney Kore	32,00	34,88	31,00	32,35	32,73	31,76	31,98	32,30	32,26	
Portekiz	45,34	50,22	51,82	50,02	48,53	49,94	51,77	48,20	44,81	45,67
İngiltere	44,4	47,31	47,56	45,92	45,75	43,94	43,01	42,20	41,39	40,82
Türkiye	33,04	38,23	36,44	34,21	35,06	35,20	34,33	34,27	36,05	34,94
ABD	39,82	43,26	43,17	42,05	40,23	39,01	38,33	37,92	38,19	37,88

Kaynak: OECD data, Kalkınma Bakanlığı İstatistik Veriler, 2019

Tablo 2’de görüldüğü gibi seçilmiş OECD ülkelerinin genelinde kamu harcamaları ve bunların GSYH’ye oranları yıllara göre artış göstermektedir. ABD ve İngiltere kamu harcamalarının GSYH’ye oranı giderek düşmekte, diğer ülkelerde ise yavaş seyirde olsa da artmaktadır. 2017 itibariyle kamu harcamalarının GSYH’ye

¹⁰⁴Dilek Özdemir, Özlem Topçuoğlu, Ömer Faruk Kışioğlu, Vergi Harcamalarının Vergi Gelirleri Açısından Etkinliği: 2006-2018 Döneminin Değerlendirilmesi, **Maliye Dergisi**, Sayı:176, 2019, ss:380-405,s.383

¹⁰⁵Erasa, Andıç, s.129

¹⁰⁶Müftüoğlu, s.74

oranının en yüksek olduğu ülke %56,38 ile Fransa; en düşük olduğu ülke ise % 34,94 ile Türkiye'dir.

2.2. KAMU HARCAMALARININ ETKİLERİ

Devlet faaliyetlerinin sınır, kapsam ve niteliği dönemler itibariyle farklılıklar göstermiştir. Bu sebeple de kamu harcamalarının etkileri ve ekonomi içindeki rolü tartışılmalı bir konu olmuştur. Klasik iktisat yaklaşımında devletin ekonomiye tarafsız olması fikrinin 1929 Büyük Buhranı ile son bulması ile kamu sektörünün ekonomi içerisindeki rolü önem kazanarak etkileri büyük oranda hissedilir olmuştur.

2.2.1. Kamu Harcamalarının Kaynak Dağılımı Üzerindeki Etkisi

Kaynakların kamu kesimi tarafından kullanılan kısmını gösteren kamu harcamaları, sektörel ve bölgesel kaynak dağılımı üzerinde etkilidir. Bu etkiyi esas olarak yapılan kamu harcamasının türü belirlemektedir. Örneğin reel harcamalar kaynak dağılımı üzerinde doğrudan etki yaratmaktadır. Kamu kesiminin talep ettiği mal ve hizmetlerin özel kesimden farklı olması nedeniyle kamu kesiminin belirli bir sektörde mal ve hizmet talep etmesi üretim faktörlerinin de o sektöre yönelmesine yol açmaktadır. Bölgesel açıdan ise reel kamu harcamaları bölgesel gelişmişlik farkını en aza indirilebilir. Yatırım ve cari harcamaların az gelişmiş bölgelere kaydırılması kaynakların bu bölgelere aktarılarak bölgenin gelişmesine katkıda bulunabilir. Transfer harcamaları ise kaynak dağılımını dolaylı olarak etkilemektedir. Belirli kişilere yapılan transfer harcamaları bu kişilerin satın alma gücünü olumlu yönde etkilemesi ve talep yapılarının değişmesi üretim faktörlerinin bir bölümünün bu kişilerin talep ettiği mal ve hizmet sektörlerine ve kişilerin yaşadığı bölgelere kaymasına sebep olarak dolaylı bir etki yaratır¹⁰⁷.

2.2.2. Kamu Harcamalarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi

Belirli bir dönemde bir ekonomide oluşturulan milli gelirin ülkedeki bireyler, toplumsal gruplar, bölgeler veya üretim faktörleri arasında dağılımına gelir dağılımı denilmektedir¹⁰⁸. Adaletli bir gelir dağılımının kendiliğinden olması pek mümkün olmamaktadır. Bu sebeple sosyal devletin bir gereği olarak devlet gelir dağılımına

¹⁰⁷ Muter, Çelebi, Sakınç, s.80-81

¹⁰⁸ İlhan Acar, Türkiye'de Gelir Dağılımı, **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**, Cilt.4 Sayı.8, 2015,ss.42-59,s.44

müdahale etmektedir. Kamu harcamaları da gelir dağılımını etkilemek için kullanılan bu yöntemlerden birisidir.

Fakat kamu harcamalarının gelir dağılımı üzerindeki adaletli ve iyileştirici etkisinden söz edilebilmek için alt gelir grubunda yer alan düşük gelirli yoksul kesimi üst gelir grubunda yer alanlara göre daha çok faydalanması gerekmektedir. Aksi durumda harcamaların gelir dağılımı üzerindeki negatif etkisi ortaya çıkmaktadır¹⁰⁹.

Reel harcamaların gelir dağılımı üzerindeki etkisi ekonomik konjonktürün normal olduğu dönemlerde yeni gelir akımlarının ortaya çıkmasına ve buna bağlı olarak efektif talebin artmasına yol açar. Kamu hizmetlerinin daha çok dolaysız ve artan oranlı vergilerle finanse edildiği ve toplumdaki herkesin eşit olarak faydalandığı kabul edilirse reel harcamalar alt gelir grupları lehine pozitif bir yeniden dağıtım etkisine sahip olabilir¹¹⁰.

Transfer harcamalarının ise etkin bir şekilde, toplam üretimi ve üretim kapasitesini artırıcı yönde kullanılmaları ve bu harcamalardan faydalananların düşük gelirli olması durumunda gelir dağılımı eşitsizliğini azaltıcı sonuçlar meydana getirebilir¹¹¹. Aynı şekilde devletin sosyal güvenliğin finansmanına katılması çalışmayan veya işsizlik, sakatlık ve yaşlılık gibi nedenlerle karşı karşıya kalan az gelirli grupların gelirlerini yükseltir ve gelir eşitsizliklerini azaltır. Buna karşılık devlet tahvillerine ödenen faizler, genellikle devlet tahvillerini ellerinde bulunduranlar yüksek gelirli gruplar oldukları için bu durum gelir dağılımını olumsuz etkilemektedir¹¹².

2.2.3. Kamu Harcamalarının Tüketim Üzerindeki Etkisi

Kamu harcamalarının tüketim üzerindeki etkisinden bahsetmek için kamu harcamalarının özel tüketim harcamaları ile ikame veya tamamlayıcılık ilişkisi içerisinde olup olmadığı incelenmelidir. Kamu harcamalarındaki artışın özel tüketimi azaltıcı etkisi ikame ilişkisinin varlığına işaret emekte ve dışlama etkisinden söz

¹⁰⁹Ahmet Ulusoy, Birol Karakurt, Eğitim Harcamalarının Gelir Dağılımına Etkisi: Türkiye’de Yükseköğretimin Gelir Eşitsizliğini Giderici İşlevi, **Maliye Araştırmaları Dergisi**, 2015, Yıl:1, Cilt:1, Sayı:2,s.46

¹¹⁰Coşkun Can Aktan, İstiklal Yaşar Vural, Makro-Ekonomik Politikalar, Gelir Dağılımı Ve Yoksulluk, <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/birinci-bol/aktan-vural-makro-ekonomi.pdf> s.26

¹¹¹Muhammet Seyit Pehlivan, **Gelir Dağılımı Eşitsizliğine Devletin Müdahale Araçları: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu Örneği**, T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Ankara, 2009, s.36

¹¹²Demir, s.23

edilebilir. Ayrıca, kamu harcamalarındaki artışlar harcama bileşenlerinin de etkisi ile özel tüketimi teşvik edici olabilir ve bir tamamlayıcılık ilişkisi ortaya çıkarabilir¹¹³.

Ayrıca devlet tüketim tercihlerinde etkili olmasının diğer nedenleri arasında tüketim mallarının belirli standartlara göre üretilip üretilmediğini denetlemek, kalite kontrolünü sağlamak olabilir. Bu amaçla devlet ya özel kuruluşlarla işbirliği içinde olur ya da yeni kuruluşlar oluşturularak daha ucuz ve kaliteli mallar üreterek bireylerin tüketim tercihlerinde etkili olabilirler¹¹⁴.

2.2.4. Kamu Harcamalarının İstihdam Üzerindeki Etkisi

Bir ekonomide devletin temel amaçlarından biri de tam istihdamı sağlamaya çalışarak işsizliği azaltmaktır. Bu amaca en uygun kamu harcama türü, yatırım harcamalarıdır. Gelişmekte olan ülkelerde kamu harcamalarının altyapı ve sosyal sermaye gibi yatırım harcamaları alanlarında yoğunlaşması, özel sektör yatırım ve üretimini artırmakta ekonomik büyümeye ve istihdama pozitif katkılar sağlamaktadır. Gelişmiş ekonomilerde ise bu tür harcamaların daha önceden yapılmış olması, kamu harcamalarının yönünü sağlık hizmetleri ve sosyal refah boyutuna taşıyarak büyüme ve istihdamı olumsuz etkilemektedir¹¹⁵.

İşsizliğin yoğun olduğu bir ekonomide kamu kesiminin yapmış olduğu cari harcamalar ile mal ve hizmet satın alınması toplam talebi artırarak işsizlik seviyesi azaltabilir. Transfer harcamaları ise işsizliğe karşı bir önlem olarak kullanılabilirdiği gibi işsizliği artıran bir faktör haline de gelebilir. Transfer harcamaları bağlamında verilen işsizlik ödemeleri işsizliği artırabilir, iş bulma gayretini olumsuz etkileyerek çalışmamayı özendirir¹¹⁶.

2.2.5. Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi

Ekonomik büyüme kavramı, bir ülkede üretilen mal ve hizmet hacminin yani milli gelirin bir önceki döneme göre nispi olarak artmasıdır¹¹⁷.

Ekonomi içerisinde kamu kesiminin ağırlığını gösteren kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkide ise harcamaların ekonomik büyümeyi veya

¹¹³Mehmet Durkaya, Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Özel Tüketim İlişkisi, **Maliye Dergisi**, Sayı 163, 2012ss.118-129,s.119

¹¹⁴Nihat Edizdoğan, Özhan Çetinkaya, Erhan Gümüş, **Kamu Maliyesi**, Ekin Yayınları, 2.Baskı, 2011, s.103

¹¹⁵Servet Ceylan, Mehmet Durkaya, İşsizliğin Azaltılmasında Kamu Kesimi Büyüklüğünün Rolü, **Finans Politik & Ekonomik Yorumlar**, Cilt.53, Sayı. 615,2016,ss.23-39,s.28

¹¹⁶Kanca, Bayrak, s.60

¹¹⁷Kanca, s.50

ekonomik büyümenin kamu harcamalarını etkilemesi şeklinde iki yönlü nedensel bir ilişki doğmaktadır¹¹⁸.

Kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki bu nedensellik ilişkisi teorik olarak A. Wagner ve J. M. Keynes'in görüşleriyle açıklanmaktadır. Wagner Kanunu'na göre kamu harcamalarındaki artış ekonomik büyüme için kaçınılmazdır ve zaman içerisinde sürekli artmaktadır¹¹⁹. Bu artış üç nedene bağlanmaktadır. Birinci neden ülkeler endüstri sürecinde ilerledikçe savunma, güvenlik, adalet gibi kamuya ait hizmetlerin artması, İkincisi, gelir arttıkça gelir esnekliği olan eğitim, kültür, sağlık ve refah hizmetleri için yapılan kamu harcamaları artması. Üçüncüsü ise ekonomik kalkınma ve teknolojik gelişmeler sonucunda özel sektörün yapmaktan kaçındığı alt yapı yatırımlarının kamu tarafından yapılması¹²⁰.

Toplumsal yapıda meydana gelen bu gelişmeler kamu kesiminde yaşanan büyümenin, kişi başına gelir büyümesinden daha fazla olacağını ortaya atmıştır. Bu durum; Wagner'in tezindeki temel düşünce milli gelir ve kamu harcamaları arasındaki ilişkide, milli gelirden kamu harcamalarına doğru olarak bir nedensellik ilişkisinin bulunduğu¹²¹.

Keynesyen görüş ise kamu harcamalarındaki artışın ekonomik büyümeyi de beraberinde getireceğini ve kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisinin yönünün kamu harcamalarından ekonomik büyüme eksenine doğru olduğunu belirtmektedir¹²².

Bu görüşe göre kamu harcamalarının özel sektörün yapamadığı altyapı, sosyal güvenlik, savunma, eğitim ve sağlık hizmetleri ve kamusal malların üretimine yönelik yapılması ekonomide pozitif dışsallık yaratarak büyümeyi olumlu yönde etkileyecektir¹²³. Kamu harcamaları, bir yandan çarpan diğer yandan hızlandıran mekanizmaları etkisiyle geliri kendisinden daha fazla arttırmaktadır. Kamu

¹¹⁸Ramazan Sarı, Kamu harcamalarının dünyada ve Türkiye'deki gelişimi ve Türkiye'de ulusal gelir ile ilişkisi, İktisat İşletme ve Finans İnceleme – Araştırma,2003,s.26

¹¹⁹Albert Wijeweera, Wagner's Law And Social Welfare: The Case Of The Kingdom Of Saudi Arabia, Applied Econometrics and International Development,2009,ss.200-209, s.201

¹²⁰Esra Kabaklarlı, Perihan Hazel Er, Türkiye'de Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyümeye Etkisinin Sınır Testi Yaklaşımı ile Analizi, **Maliye Dergisi**, Sayı.166, 2014,ss.268-285,s.269

¹²¹Süha Çelikkaya, **Kamu Harcamalarının Bölgesel Kalkınmaya Olan Etkileri: Türkiye Örneği**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta,2015,s.90

¹²²Selim Şanlısoy, Orçun Sunal, Kamu Harcamaları-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği, **Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi**, Cilt:7, Sayı 17, 2016,ss.102-122,s.103

¹²³Fatmanur Güder, Polat Yücekaya, Ali Şenyurt, Kamu Harcamaları ile Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye için Keynesyen Görüş mü? Wagner Kanunu mu Geçerli? (2006-2015 Dönemi), **ÇOMÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, 2016,ss. 47-60,s.48

harcamalarında meydana gelecek bir artış milli gelir denge düzeyini çarpan değeri ile orantılı olarak arttırmakta olup, bu artış hızlandıran mekanizması süreci ile devam etmektedir. Çarpan etkisi otonom harcamalardaki bir artışın, milli gelir üzerinde oluşturacağı artışı ifade eden bir katsayıdır. Hızlandıran etkisi ise tüketim harcamalarındaki değişikliğin uyarılmış yatırımlar üzerinde yarattığı etkiyi ifade etmektedir¹²⁴.

Bu durum ülkelerin gelişmişlik düzeyleri açısından incelendiğinde daha net anlaşılmaktadır. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi pozitif yönde seyrederken, ülkenin gelişmişlik düzeyi arttıkça bu pozitif etki azalma göstermektedir. Ortaya çıkan bu farklılığın nedeni yapılan harcama türlerinden kaynaklanabilir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde toplam kamu harcamaları içerisinde cari ve yatırım harcamaları ağırlıkta olurken gelişmiş ülkelerde ise transfer harcamalarının ciddi bir yer tutması ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin, kamu harcamaları yönünden farklı tür ve oranların ortaya çıkmasında oldukça etkili olmaktadır¹²⁵.

2.3. KAMU HARCAMALARI İÇİNDE SOSYAL HARCAMALARIN NİTELİĞİ VE ÖNEMİ

Kamu harcamalarının bir alt dalı olarak sosyal harcamaların hangilerinin kamu harcaması olduğu konusunda tam net bir ayırım bulunmamaktadır¹²⁶. Devletin tam kamusal hizmet üretmesi, yarı kamusal hizmetlerin üretimine müdahalede bulunması, gelir dağılımı ve kamu açıklarını finanse etmek için yaptığı harcamalar kamu harcaması olarak nitelendirilmektedir. Bu tanım, kamu harcamalarından “iktisadi” ve “sosyal” görevler gibi iki görev türü beklentisini ortaya çıkarmaktadır. Bununla birlikte, kamu sektörü tarafından gerçekleştirilen her harcama sosyal harcama olmadığı gibi özel sektör tarafından gerçekleştirilen sosyal harcamaların da olduğu göz önünde bulundurulmalıdır¹²⁷.

¹²⁴ Adil Akıncı, Kamu ve Özel Tüketim Harcamalarının Hızlandıran Etkisi, **Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Cilt:5, Sayı:1, 2019, ss.1-8,s.2

¹²⁵ Asuman Oktayer, Türkiye’de Ekonomik Büyüme Ve Kamu Harcamaları Arasındaki İlişkinin Ampirik Analizi:1950–2009, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecbuası, 2011, Cilt:62, Sayı.1, ss.261-282, s.268

¹²⁶ Şehit Muhsit Kaya, Türkiye’de Bir Sosyal Harcama Olarak Evrensel Temel Gelir Uygulaması, **Politik Ekonomik Kuram**, 2018 Cilt:3, ss. 129-149,s.141

¹²⁷ Hünkar Güler, Türkiye ve OECD Ülkelerinde Mali Küreselleşmenin Kamu Sosyal Harcamaları Üzerindeki Etkisi, **Maliye Dergisi**, 2018,sayı.174, ss. 219-239,s.224

2.3.1.Sosyal Harcamaların Tanımı

Sosyal harcamalar genel anlamda sosyal refahı artırmaya yönelik uygulamaları içerisinde barındırmaktadır. Eğitim, sağlık ve sosyal koruma harcamaları sosyal harcama olarak ele alınmaktadır¹²⁸.

OECD ise sosyal harcamayı hane halklarına ve bireylere refah durumlarını iyileştirmek amacıyla kamu veya özel kurumlar tarafından yapılan yardımlar ve finansal katkılar olarak tanımlamaktadır. Bu yardımlar nakit transferleri şeklinde olabilir. Örneğin emeklilik aylığı, hamilelikte gelir desteği vb. Bunun yanı sıra mal ve hizmetlerin direk temini olarak aynı şekilde (çocuklara, yaşlılara ve özürülere bakım gibi) ve sosyal amaçlı vergi istisnaları (örneğin, çocuklu ailelere yönelik vergi harcamaları veya özel sağlık harcamalarında vergi indirimleri/muafiyetleri gibi) şeklinde de olabilir¹²⁹.

Tablo 3: Kamu Sosyal Harcamalarının GSYİH İçindeki Payı (%)

Ülkeler	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Avustralya	17,09	16,93	16,59	17,05	17,29	17,64	18,27	18,54	17,81	-	-
Avusturya	25,52	27,47	27,56	26,74	27,11	27,51	27,73	27,70	27,84	27,08	26,60
Belçika	26,26	28,55	28,28	28,73	28,68	29,21	29,45	29,19	29,21	29,18	28,91
Şili	9,49	11,06	10,43	9,96	10,08	10,00	10,27	10,77	11,02	10,95	-
Danimarka	25,37	28,25	28,59	28,63	28,75	28,78	28,82	28,99	28,75	28,12	27,99
Fransa	28,33	31,02	31,04	30,82	31,36	31,88	32,21	31,98	31,97	31,79	31,20
Almanya	24,20	26,64	25,90	24,66	24,53	24,69	24,71	24,86	25,06	25,05	25,14
Yunanistan	21,27	23,97	24,85	26,04	26,88	25,09	25,17	25,43	25,74	24,85	23,45
Macaristan	22,68	23,28	23,04	22,36	22,66	22,26	21,53	20,89	20,80	20,18	19,45
Güney Kore	7,59	8,45	8,22	8,14	8,71	9,27	9,67	10,21	10,52	10,63	11,13
Portekiz	22,18	24,54	24,47	24,39	24,52	25,57	27,07	24,04	23,67	23,71	22,61
İngiltere	20,11	22,24	22,42	22,16	22,23	22,45	21,86	21,61	21,24	20,75	20,59
Türkiye	11,11	13,02	12,34	11,86	12,00	11,80	11,70	11,57	12,52	-	-
ABD	16,50	18,59	19,37	19,08	18,83	18,80	18,78	18,85	18,91	18,89	18,72
OECD	18,49	20,73	20,57	20,7	20,34	20,43	20,33	19,02	20,47	20,22	20,05

Kaynak: OECD Social Expenditure Database (SOCX), 2019

Tablo 3'te görüldüğü gibi sosyal harcamaların son on yıllık seyrinde GSYİH içerisindeki payı yıllar itibariyle küçük oranlarda dalgalanmalar göstermiş olsa da çoğunlukla aynı düzeyini korumaktadır. Ülkelerin ekonomik, politik ve demografik

¹²⁸Kaya, s.141

¹²⁹Şenol Öztürk, **Sosyal Yatırım Devletin Yükselişi: Pasif Sosyal Harcamalardan Aktif Sosyal Harcamalara Geçiş**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi Ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Çalışma Ekonomisi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2011, s.14

özellikleri sosyal harcamaların hacmini etkilemektedir. Tablodan anlaşılacağı üzere gelişmiş ülkelerin sosyal harcama oranları OECD ortalamasının üstünde seyrederken gelişmekte olan ülkeler ortalamasının altında kalmaktadır.

Tablo 4: Türkiye Kamu Kesimi Sosyal Harcama İstatistikleri 2008-2018

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
(CARİ FİYATLARLA, MİLYON TL)											
EĞİTİM	32.018	37.346	44.011	51.596	60.155	68.385	79.595	91.336	108.880	118.920	130.753
SAĞLIK	41.066	47.954	50.616	56.492	61.667	69.544	77.189	86.185	98.551	112.452	126.760
SOSYAL KORUMA	69.297	79.580	93.074	110.248	127.461	146.451	164.626	192.688	236.250	263.385	292.861
Emekli Aylıkları ve Diğer Harcamalar	62.503	71.798	83.312	96.855	112.312	129.216	145.670	168.268	207.485	232.587	259.398
Sosyal Yardım ve Primsiz Ödemeler	4.810	6.699	7.758	11.388	12.948	15.036	16.551	21.810	25.995	28.068	29.825
Doğrudan Gelir Desteği Ödemeleri	1.984	1.083	2.004	2.005	2.201	2.199	2.406	2.610	2.771	2.730	3.637
TOPLAM	142.381	164.880	187.702	218.336	249.283	284.381	321.409	370.209	443.681	494.756	550.374
(GSYH'YA ORAN, YÜZDE)											
EĞİTİM	3,2	3,7	3,8	3,7	3,8	3,8	3,9	3,9	4,2	3,9	3,8
SAĞLIK	4,1	4,8	4,4	4,1	3,9	3,8	3,8	3,7	3,8	3,7	3,7
SOSYAL KORUMA	7,0	8,0	8,0	7,9	8,1	8,1	8,1	8,2	9,1	8,7	8,5
Emekli Aylıkları ve Diğer Harcamalar	6,3	7,2	7,2	6,9	7,2	7,1	7,1	7,2	8,0	7,7	7,5
Sosyal Yardım ve Primsiz Ödemeler	0,5	0,7	0,7	0,8	0,8	0,8	0,8	0,9	1,0	0,9	0,9
Doğrudan Gelir Desteği Ödemeleri	0,2	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
TOPLAM	14,3	16,5	16,2	15,7	15,9	15,7	15,7	15,8	17,0	16,3	16,0

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/Kamu-Kesimi-Sosyal-Harcama-%C4%B0statistikleri.pdf>, Erişim tarihi:15.11.2019

Tablo 4 incelendiğinde; sosyal harcamaların büyük bir kısmı sosyal koruma harcamalarından oluşmaktadır. Sosyal koruma harcamaları emekli aylıkları ve diğer harcamalar, sosyal yardım ve primsiz ödemeler ve doğrudan gelir desteği ödemeleridir. Sosyal koruma harcamaları içindeki en büyük pay ise emekli aylıkları

ve diğer harcamalara aittir. Kamu kesimi sosyal harcamaların GSYİH' dan aldığı pay 2008 yılında % 14,3 iken, 2018 yılında bu oran %16'dır. Sosyal koruma harcamaları ise 2008'de %6,3 iken 2018 yılında ise % 8,5' e yükselmiştir. Tablo 3 ve Tablo 4' deki Türkiye'ye ait sosyal harcama oranlarına bakıldığında; OECD verilerine göre 2016 yılında sosyal harcamaların GSYİH içerisindeki payı yüzde 12,5 iken, Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı'nın verilerine göre 2016 yılında bu oran yüzde 17'dir. İki kaynak arasındaki bu farklılık sosyal harcama sınıflandırma yöntemlerinden kaynaklanmaktadır.

2.3.2. Sosyal Harcama Yöntemleri ve Türleri

Kamu sosyal harcamalarının karşılaştırmalı bir açıdan incelenmesine yardımcı olacak üç ana yöntem bulunmaktadır. Bunlar; OECD'nin kullanmakta olduğu SOCX, Eurostat' ın (Avrupa İstatistiki Veri Tabanı) kullandığı ESSPROS ve ILO yöntemidir¹³⁰. Aşağıdaki tabloda sosyal harcama yöntemlerine ve türlerine yer verilmektedir.

Tablo 5: Sosyal Harcama Yöntemleri ve Türleri

ESSPROS(EUROSTAT)	SOCX(OECD)	SPERS(ILO)
Hastalık/Sağlık	Yaşlılık	Sağlık
Engellilik	Malullük	Hastalık
Yaşlılık	Engellilik	Engellilik
Malullük	Sağlık	Malullük
Aile/Çocuk	Aile	İş Kazası
İşsizlik	Aktif İşgücü Programları	Yaşlılık
Konut	İşsizlik	Aile ve Çocuk
Sosyal Dışlanma	Konut	İşsizlik ve işgücü piyasası politikası
	Diğer Sosyal Politika Alanları	İşgücü piyasası programları
		Konut
		Sosyal yardım ve diğerleri
		Temel Eğitim
		Gıda ve Beslenme

Kaynak: Murat Şeker, *Yerel Yönetimlerde Sosyal Bütçeyi İzleme Raporu*, Tesev Yayınları, 2011, s.19

Bu yöntemlerin arasındaki temel fark; sağlanan sosyal korumanın toplumun tamamına mı yoksa sadece belli bir kesimine yönelik olarak mı geliştirildiği, hangi araç ve yöntemlerle yapıldığı, hangi konuları kapsadığı noktasında ortaya çıkmaktadır¹³¹. SOCX ve ESSPROS yöntemlerinde yaşlılık, hastalık/sağlık, işsizlik

¹³⁰The OECD SOCX Manual – 2019 Edition, p.7, http://www.oecd.org/social/soc/SOCX_Manuel_2019.pdf, Erişim Tarihi:25.11.2019

¹³¹Düriye Toprak, Serpil Ağcakaya, Hüseyin Gül, Sosyal Devlet Yaklaşımı Açısından Türkiye'de 1980 Sonrası Eğitim Harcamalarının Analizi, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:31, Sayı:1, Yıl:2016, ss. 123-165,s.130

ve özürllük yardımları ile malullük yardımları, konut ve aile yardımları alanlarında veri elde edilse de içerik ve kapsamları yönünden farklılıklar söz konusu olmaktadır. İş kazaları ve hastalık kategorisi ESSPROS 'ta açıkça tanımlanmamıştır. SOCX ve ILO ise hastalık ve sağlık istatistiklerini ayrı ayrı vermektedir. İşsizlik ve sosyal dışlanma alanında kapsam ve tanımdan kaynaklanan farklar söz konusudur. İşgücü piyasası programları için yapılan harcamalar ESSPROS 'ta yer almamaktadır. İdari giderler SOCX 'de dâhil edilirken, ESSPROS 'ta bu giderler sosyal harcamalar kapsamında değerlendirilmemektedir. ILO metodolojisi eğitim harcamalarını ve temel gıda maddelerine verilen sübvansiyonlar gibi bazı kalemleri de sosyal harcama hesaplarına dâhil etmektedir¹³². SOCX ve ESSPROS eğitim harcamalarını sosyal harcama hesaplarına dâhil edilmemektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde eğitim harcamaları beşeri ve sosyal sermayenin artmasına neden olmaktadır. Eğitim harcamasının sosyal harcamaların dışında tutulması sosyal gelişimin önlenmesine ve yoksulluğun artmasına sebep olabilmektedir¹³³.

Türkiye'de sosyal koruma harcamalarını değerlendirmeye yönelik birtakım çalışmalar yapılmıştır. Ayşe Buğra ve Sinem Adar'ın 2007 yılında yapmış oldukları çalışmalarında 2001-2004 yıllarına ait ESSPROS ve SOCX yöntemleri ile uyumlu olan kamu sosyal harcamalarını hesaplamışlardır. Buna göre ESSPROS yöntemine göre hesaplamada sırasıyla 2001 yılı için %10,64, 2002 yılı için %10,73, 2003 yılı için %11,78 ve 2004 yılı için %12.49 bulunmuştur. SOCX yöntemine göre ise 2001 yılı için %10,37, 2002 yılı için %10,54, 2003 yılı için %11,54 ve 2004 yılı için ise %12.24 bulunmuştur¹³⁴. Nurhan Yentürk (2012) "STK'lar İçin Sosyal Koruma Harcamalarını İzleme Kılavuzu" adlı çalışmasında ESSPROS yöntemi doğrultusunda sosyal koruma harcamalarını hesaplarken Merkezi Yönetim kapsamındaki genel ve özel bütçeli idareler ile birlikte Sosyal Güvenlik Kurumu'nun, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu'nun ve İşsizlik Sigortası Fonu'nun harcamalarını da dikkate almıştır. Buna göre toplam sosyal koruma Harcamalarının GSYİH' ya oranı 2011 yılında %11 iken 2011 yılında %13 olmuştur¹³⁵.

TUİK Sosyal Koruma İstatistikleri, ESSPROS yöntemine göre oluşturulmuştur. "Sosyal koruma, hane halkları veya bireylerin belirlenmiş risk veya

¹³² Ayşe Buğra, Sinem Adar, **Türkiye'nin Kamu Sosyal Koruma Harcamalarının Karşılaştırmalı Bir Analizi**, Sosyal Politika Forumu, 2007, s.17

¹³³Şeker, s.19

¹³⁴ Buğra, Adar, s.47

¹³⁵ Nurhan Şentürk, STK'lar İçin Sosyal Koruma Harcamalarını İzleme Kılavuzu, Tefse Yayınları, 2012,s.12

ihtiyaç yüklerini hafifletmek amacıyla yapılan (anlık karşılıklı veya bireysel olmayan) tüm müdahaleler” olarak tanımlanmıştır. Sosyal koruma harcamaları Sosyal koruma yardımları ile idari masraflar ve diğer harcamalar kalemlerinden meydana gelmektedir. Sosyal koruma yardımları da hastalık/sağlık bakımı, engelli/malul, emekli/yaşlı, dul/yetim, aile/çocuk, işsizlik ve sosyal dışlanma olmak üzere yedi kategoriden oluşmaktadır¹³⁶.

Tablo 6: Sosyal Koruma Harcamaları, 2000-2018(milyon TL)

Yıl	Toplam Sosyal Koruma Harcamaları	İdari Masraflar Ve Diğer Harcamalar	Sosyal Koruma Yardımları
2018	442.607	6.697	435.910
2017	382.639	7.108	375.531
2016	336.520	5.744	330.776
2015	280.074	5.163	274.912
2014	247.244	4.332	242.912
2013	220.429	3.982	216.446
2012	195.663	2.976	192.687
2011	17.668	2.586	169.082
2010	14.450	2.205	146.245
2009	134.522	2.032	132.490
2008	113.512	1.922	111.591
2007	97.990	1.769	96.221
2006	84.891	1.795	83.096
2005	71.131	1.792	69.339
2004	60.940	1.213	59.727
2003	48.438	966	47.472
2002	33.537	744	32.793
2001	21.583	609	20.974
2000	13.504	375	13.129

Kaynak: TÜİK Sosyal Koruma İstatistikleri, 2018

Tablo 6’da 2000-2018 yılları arasındaki sosyal koruma harcamalarına yer verilmiştir. 2000 yılında toplam sosyal koruma harcamaları 13 milyar 504 milyon TL iken 2018 yılında bu rakam 442 milyar 607 milyon TL’ye ulaşmıştır. 2000 yılında sosyal koruma harcamalarının %97,2’si sosyal koruma yardımlarından, %2,8’i idari masraflar ve diğer harcamalardan oluşmaktadır. 2018 yılında ise sosyal koruma yardımları toplam koruma harcamalarının % 98,5’ni idari masraflar ve diğer harcamalar ise % 1,5’ni oluşturmaktadır.

¹³⁶ TÜİK, 2018,

Tablo 7: Sosyal Koruma Yardımları, 2000-2018 (milyon TL)

Yıl	Hastalık / sağlık bakımı	Engelli /malül	Emekli/ yaşlı	Dul/ yetim	Aile/ çocuk	İşsizlik	Sosyal dışlanma b.y.s*
2018	121.444	14.840	214.133	52.262	16.986	10.358	5.887
2017	103.077	13.317	185.036	44.684	14.891	8.672	5.853
2016	91.330	11.982	162.139	39.615	12.319	8.172	5.218
2015	80.463	10.124	133.515	32.719	8.901	5.263	3.927
2014	73.322	9.251	117.390	28.931	7.580	3.167	3.271
2013	65.839	8.088	104.554	25.568	6.899	2.572	2.927
2012	60.518	7.035	92.137	22.424	5.597	2.431	2.545
2011	56.046	5.654	80.243	19.200	4.603	1.739	1.596
2010	49.429	4.280	71.725	14.148	3.681	1.624	1.359
2009	47.384	3.538	63.236	11.649	3.418	1.856	1.408
2008	39.571	2.506	52.891	11.735	2.946	721	1.220
2007	32.620	2.280	45.498	11.470	2.769	602	982
2006	30.080	1.733	38.222	9.721	1.956	552	831
2005	24.412	1.442	32.228	8.205	1.790	467	795
2004	22.248	1.225	26.781	7.096	1.343	307	727
2003	18.660	1.011	20.531	5.482	1.056	165	566
2002	13.994	782	13.241	3.460	842	84	390
2001	8.909	522	8.421	2.270	537	20	295
2000	5.120	360	5.307	1.392	352	14	585

Kaynak: TÜİK Sosyal Koruma İstatistikleri, 2018

Tablo 7 incelendiğinde ise sosyal yardımlar içinde en büyük payı, emekli ve yaşlı kategorisine yönelik harcama kalemi oluşturmakta ikinci sırada ise hastalık/sağlık bakımı kalemi yer almaktadır. 2018 yılına göre emekli/yaşlılara yapılan harcamalar, toplam sosyal koruma yardımlarının %49,1’ni oluştururken, hastalık/sağlık bakımı %27,8 pay almaktadır. Dul ve yetimlere yönelik yardımlar %12; aile/çocuk yardımları %3,9, engelli/malullere yönelik yardımlar %3,4, işsizlik %2,37, sosyal dışlanma ise %1,35 pay almaktadır. Görüldüğü üzere engellilere yönelik sosyal koruma yardımları, toplam sosyal koruma yardımlarından aldığı paya göre sıralandığında sondan üçüncü sıradadır. En son sırada ise sosyal dışlanmaya yönelik yardımlar yer almaktadır.

2.3.3. Sosyal Harcamaların Nitelikleri

Sosyal harcamaların niteliklerinin belirlenmesine ilişkin en önemli unsur bir kamu harcamasının sosyal harcama olarak kabul edilip edilmeyeceğine yöneliktir. Sosyal harcama olarak kabul edilmesine sebep olan bu nitelikler; toplumdaki bireylerin yaşam kalitesini etkilemesi, erdemli mal ve hizmet özelliği, sosyal harcamaların dışsallık düzeyi ve harcama yapılan kesimin büyüklüğüdür¹³⁷.

2.3.3.1. Sosyal Harcamaların Dışsallık Düzeyi

Dışsallık, toplumun belirli bir üyesi tarafından yapılan üretim veya tüketim faaliyeti sonucu ortaya çıkan fayda ve maliyetlerin toplumun diğer üyelerine de “taşması” olarak tanımlanabilir. Dışsallık, bir mal ya da hizmetin ne ölçüde sosyal bir nitelik taşıdığına yönelik en önemli ölçütlerden biridir. Başta eğitim ve sağlık olmak üzere toplu konut gibi hizmetlerde topluma yayılan önemli pozitif dışsallıklar söz konusudur. Bir kişinin eğitilmesinden dolayı sağlanan özel fayda ile birlikte tüm topluma da fayda sağlar¹³⁸.

2.3.3.2. Erdemli Mal ve Hizmet Özelliği

Toplumsal yönden faydalı olan ve piyasada yeterli düzeyde üretilmeyen olumlu dışsallık yaratan, koruyucu nitelikte olan mal ve hizmetler erdemli mal ve hizmet olarak değerlendirilir. Eğitim ve sağlık hizmetleri örnek verilebilir¹³⁹. Erdemli mal ve hizmet özelliği taşıyan harcamalar toplumun her kesimini ilgilendirir, dolayısıyla da bu tür harcamalar sosyal bir niteliğe sahiptir. Yetimler, gaziler, çalışamayacak durumda olanlar ve yoksullara yönelik yapılan kamu harcamaları bu kapsamda değerlendirilebilir¹⁴⁰.

2.3.3.3. Harcama Yapılan Kesimin Büyüklüğü

Kamu harcamaları kimi zaman, ulusal savunma ve diplomasi hizmetler tam kolektif (kamusal) mal ve hizmet olmalarından dolayı bütün toplumu ilgilendirir. Bu tür hizmetlerin sahip oldukları bölünmezlik ve dışlanamama özellikleri, yararlananlar

¹³⁷ Güngör Özcan, **Sosyal Bütçe Anlayışı: Gelir Dağılımını Sağlamadaki Rolü Türkiye Analizi**, 1.Baskı, İzmir, 2016,s.155

¹³⁸ M. Mustafa Erdoğan, Ethem Yeniğün, **Türkiye’de Sosyal Bütçe Nasıl Yapılıyor? Nasıl İzlenir?** Tefse Yayınları, İstanbul, 2008,s.11

¹³⁹ Serkan Cura, **Dünyada Ve Türkiye’de Sağlık Sistemlerinin Ve Kamu Sağlık Harcamalarının Etkinliği: Karşılaştırmalı Bir Analiz**, T.C. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Manisa, 2012, s.15

¹⁴⁰ Erdoğan, Yeniğün, s.11

arasında rekabet ve dışlanmanın önüne geçer. Bu tür mal ya da hizmetlerin sunumu devlet tarafından yapılır ve özel kesime bırakılmaz. Kimi kamu harcamalarının ise özel mal ve hizmet niteliği ağır basar ve çok sınırlı sayıda insanı ilgilendirir. Doğal olarak bu tür harcamaların sosyal niteliği düşüktür. Fakat bir mal ya da hizmetin çok sınırlı sayıda insanı ilgilendiriyor olması, her zaman o mal ve hizmetin sosyal niteliğinin düşük olacağı anlamına gelmez. Bir kamu harcamasının ilgilendirdiği kesimin genişliği ile o harcamanın sosyalliği arasında çok yakın bir bağ olmakla birlikte, bunun tersi doğru değildir. Çünkü ilgilendirdiği kesim sınırlı bile olsa erdemli mal ve hizmetlerin sosyal niteliği ağır basabilir¹⁴¹.

2.3.3.4. Toplumdaki Bireylerin Yaşam Kalitesini Etkilemesi

Sosyal refahın yükseltilmesi, eğitim, sağlık, istihdam, sosyal güvenlik, beşeri sosyal ve kültürel sermayenin iyileştirilmesine yönelik yapılan harcamalar toplumsal ve ya bireysel olarak yaşam kalitesini olumlu yönde etkilediğinde dolaylı sosyal harcamaya olarak nitelendirilmektedir¹⁴².

¹⁴¹ Erdoğan, Yeniğün, s.10

¹⁴² Özcan, s.156

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE ENGELLİ BİREYLERİN TOPLUMLA UYUMLAŞTIRILMASI VE ENTEGRE EDİLMESİNDE KAMU HARCAMALARININ ETKİSİ

3.1. ENGELLİLİĞİN DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE DURUMU

Engelli bireylerin sayıca bilinmesi ve içinde buldukları şartlardan haberdar olunması bu bireylerin önündeki engellerin kaldırılmasına ve topluma katılımlarının artırılmasına yönelik çalışmaları daha da iyileştirebilir.

Dünya'da bir milyardan fazla insanın bir tür sakatlıkla yaşadığı tahmin edilmektedir. 2010 yılı nüfus bilgilerine göre Dünya Sağlık Araştırması (WHS, World Halt Sureye) , 15 yaş ve üstü kişiler arasında en az bir engellilik ile yaşamakta olan kişi sayısını 785 milyon (%15,6) olarak belirtmiştir. Küresel Hastalık Yüğü (GBD, Global Birden of Dişese) çalışması ise bu sayıyı yaklaşık 975 milyon (%19,2) olarak tahmin etmektedir. Diğer yandan Dünya Sağlık Araştırması, bu kişiler arasından 110 milyon kişinin de (%2,2) işlevlerini yerine getirme konusunda çok ciddi zorluklar yaşadığını tahmin etmektedir. Yine Küresel Hastalık Yüğü' ne göre felç, şiddetli depresyon veya körlük gibi durumları ifade eden ağır engellilik yaşayan kişi sayısı 190 milyon (%3,8) dur. Ayrıca 13 milyonu (%0,7) ağır engelli olmak üzere 95 milyon engelli çocuğun da (0-14 yaş arası) olduğu tahmin edilmektedir¹⁴³. Dünya'daki engelli bireylerin yüzde 80'i gelişmekte olan ülkelerde ve nüfusun yoksul kesimlerinde yaşayan grup içerisinde yer almaktadır¹⁴⁴.

Avrupa Birliği (AB) ülkelerinde ise her altı kişiden biri diğer bir ifadeyle yaklaşık 80 milyon kişi hafif dereceden ağır dereceye doğru çeşitlilik gösteren bir tür engelle yaşamaktadır. Ayrıca çevresel ve davranışsal sınırlar ve kısıtlamalardan dolayı engelliler genellikle toplumsal ve ekonomik hayatta kendilerine yeteri kadar yer bulamamaktadır. İstihdam olanaklarının kısıtlı olmasına ve sınırlı erişimlerine bağlı olmak üzere engelliler arasında yoksulluk oranı ortalamanın %70 üzerinde olduğu belirtilmektedir. 75 ve üzeri yaştakilerinin üçte birinden fazlası kendilerini kısıtlayan engellerle yaşamakta iken %20'sinden fazlasının ise ağır engelli olduğu

¹⁴³ World Report On Disability 2011, s.31

¹⁴⁴UNDP; **Evolution Of Disability-Inclusive Development At Undp**, United Nations Development Programme, Independent Evaluation Office, December,2016,s.2

ifade edilmektedir. Ayrıca AB nüfusunun giderek yaşlanması bu sayıların daha da çok artmasına neden olmaktadır¹⁴⁵.

Amerikan Toplum Araştırması (ACS) göre ise, ABD nüfusu içindeki engellilerin genel oranının 2015 yılında% 12,6 olduğunu tahmin edilmektedir. Özürlülük oranları yaşla birlikte artmaktadır. ABD'de 2015 yılında, 5 yaş altı nüfusun engelli oranı % 1,0' den daha azdır, 5- 17 yaş grubu için bu oran% 5,4, 18-64 yaşları için % 10,5, 65 yaş ve üstü insanlar için ise % 35,4' tür¹⁴⁶.

Engelliliği cinsiyet yönü ile ele alacak olursak Dünya Sağlık Araştırması ve Küresel Hastalık Yükü Araştırması arasında önemli düzeyde farklılık göstermektedir. Küresel Hastalık Yükü Araştırmasında hesaplanan küresel orta ve ağır engellilik yaygınlık tahminleri kadınlarda erkeklerden %11 daha yüksektir. Bu durum, kadınlarda yaşa özgü yaygınlıkların biraz daha yüksek olduğunu ve ayrıca nüfusta yaşlı kadın sayısının yaşlı erkeklerden fazla olduğunu göstermektedir. Ancak, Dünya Sağlık Araştırmasında kadınlarda engellilik yaygınlık oranı erkeklere nazaran yaklaşık %60 daha yüksektir¹⁴⁷. Dünyada her dakika otuzdan fazla kadın doğum sırasında ağır yaralanmakta ya da sakatlanmaktadır. Bu durum dünyadaki çok sayıda kadını fiziksel ve sosyal olarak engelli kılmaktadır¹⁴⁸. Ayrıca doğum sırasında bebeğin oksijensiz kalması (asfeksi) sonucu, serebral palsi(beyin felci) ve öğrenme güçlüğü gibi sorunları olan 1 milyon çocuğun olduğu tahmin edilmektedir. Maternal (Anneye bağlı) iyot eksikliği 18 milyon bebeğin zihinsel bozukluklarla ve A vitamini eksikliği ile karşı karşıya kalmasına yol açmakta ve gelişmekte olan ülkelerde yaklaşık 350.000 çocuğun kör kalmasına neden olmaktadır¹⁴⁹.

Temel sağlık hizmetlerinin eksikliği, beş yaş altı ölüm oranının % 20'nin altına düştüğü ülkelerde, engelli çocukların ölüm oranının% 80 kadar yüksek olmasına neden olmaktadır. Temel sağlık hizmetlerine erişim kültürel kalkınmanın yanı sıra ekonomik gelişmeden de etkilenebilir. Örneğin, Ekvador' un bazı

¹⁴⁵Communication From The Commission To The European Parliament, The Council, **The European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions,European Disability Strategy 2010-2020: A Renewed Commitment To A Barrier-Free Europe**, https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM%3A2010%3A0636%3AFIN%3Aen%3APDF_25.03.2019

¹⁴⁶**2016 Disability Statistics Annual Report**. Durham, NH: University of New Hampshire, s.2-3

¹⁴⁷ World Report On Disability 2011, s.33

¹⁴⁸<http://Web.Worldbank.Org/Wbsite/External/Topics/Exthealthnutritionandpopulation/Extprh/0.,Contentmdk:20286128~Menupk:632615~Pagepk:148956~Pipk:21661~Thesitepk:376855,00.Html>

¹⁴⁹https://www.barrierefreiemedien.at/wp-content/uploads/Facts-and-Figures_Disability_Light-for-the-World.pdf s.3,25.03.2019

bölgelerinde engelli çocukların aşılama oranları Kanada ve ABD'den daha yüksektir¹⁵⁰.

Engelli çocuklar, ayrımcılık yapılmaksızın ve fırsat eşitliği temelinde eğitim hakkına sahiptir. Fakat tüm engelli çocukların sadece % 10'u okula başlıyor ve bu sayıdan sadece yarısı ilköğretimlerini tamamlıyorlar, çoğu yalnızca birkaç ay veya yıl sonra gerekli eğitimi alamadan okuldan ayrılıyor. Bu, dünya genelinde tüm engelli çocukların sadece % 5'inin ilkokulu tamamladığı anlamına gelmektedir¹⁵¹.

Ülkelere özgü örneklerle baktığımızda, kanıtlar engelli gençlerin okula gitme olasılıklarının engelli olmayan akranlarına kıyasla daha düşük olduğuna işaret etmektedir. Bu durum, daha yoksul ülkelerde daha fazla göze çarpmaktadır. Engelli ve engelli olmayan çocuklar arasında ilkokula devam etme oranları Hindistan'da %10'ken Endonezya'da %60'tır. Orta öğretime devam oranları ise Kamboçya'da %15'ken Endonezya'da %58'dir. Malavi, Namibya, Zambiya ve Zimbabve'de hane halkı verileri, engelli olmayan 5 yaş ve üstündeki çocukların %9'u ile %18'inin, engelli çocukların ise %24 'ü ile %39'unun hiç okula gitmemiş olduğunu göstermektedir¹⁵².

Tablo 8: AB Üye Devletlerinde Engellilik Durumuna Göre Eğitim ve Öğretime Katılım Oranları (2011)

Ülkeler	Engelli Kişi %	Engelli Olmayan %	Fark
AB 28	6.9	9.8	-2.8
Almanya	5.5	8.1	-2.5
Avusturya	10.1	14.5	-4.4
İsveç	26.2	27.3	-1.1
Birleşik Krallık	11.7	16.2	-4.5
Türkiye	1.7	4.1	-2.4
Fransa	5.2	6.5	-1.3
İtalya	4.6	6.2	-1.7
Hollanda	11.5	18.7	-7.2
İspanya	8.4	12.6	-4.3
Yunanistan	1.0	2.8	-1.8
İrlanda	20.7	25.8	-5.2
Portekiz	7.8	13.0	-5.1

Kaynak: Eurostat, <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/6181592/02122014-BP-EN.pdf/aefdf716-f420-448f-8c8a-893e90e6b460> 01.04.2019

2011 yılında yapılan araştırmaya göre AB genelinde engelli kişiler arasında eğitime katılma oranları Tablo:8'de incelendiğinde; en yüksek orana sahip ülkeler

¹⁵⁰ Children and Young People with Disabilities Fact Sheet, UNICEF, May 2013,s.12

¹⁵¹ Children and Young People with Disabilities Fact Sheet, UNICEF, May 2013,s.20

¹⁵²World Report On Disability 2011, s.225

arasında ilk sırayı İsveç (%26,2) almaktadır. İsveç'i, İrlanda (%20,7) ve Birleşik Krallık (%11,7) takip etmektedir. Eğitime katılma oranlarının en az olduğu ülkeler ise Yunanistan (%1,0), Türkiye (%1,7) ve İtalya'dır(%4,6). Bu tabloda dikkat edilmesi gereken husus AB'ye üye ülkelerde eğitim ve öğretime katılma oranı yaş olarak 25-64 olarak alınmıştır.

Eğitim oranının düşük olması iş bulma olasılığını da olumsuz etkilemektedir. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) tahminen 386 milyon çalışma çağındaki insanın bir tür sakatlığa sahip olduğunu söylüyor. Engelliler arasındaki işsizlik bazı ülkelerde %80'e kadar çıkmaktadır. Genellikle işverenler, engellilerin çalışamayacağını varsaymaktadır¹⁵³. Birçok ülkeden derlenen verilere göre engelli bireylerin istihdam oranı toplam nüfusun ait olduğu istihdam oranından çok düşüktür.

Tablo 9: AB 28 Üye Devletlerinde Engellilik Durumuna Göre İstihdam Oranları 2011(15-64 yaş)

	Engelli Kişi %	Engelli Olmayan%	Fark
AB 28	47.3	66.9	-19.6
Almanya	51.5	72.1	-20.6
Avusturya	60.3	75.6	-15.3
İsveç	66.2	75.7	-9.5
Birleşik Krallık	47.6	75.4	-27.8
Türkiye	41.1	51.0	-9.9
Fransa	56.2	66.1	-9.9
İtalya	45.6	58.9	-13.3
Hollanda	42.7	80.1	-37.4
İspanya	44.3	60.5	-16.2
Yunanistan	35.5	58.5	-23.0
İrlanda	29,8	60.9	-31.1
Portekiz	51.0	67.8	-16.8

Kaynak: Eurostat, <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/6181592/302122014-BP-EN.pdf/aefdf716-f420-448f-8cba-893e90e6b460> 01.04.2019

Tablo 9 da AB'de 2011 yılında yapılan ve 15-64 yaş arasını kapsayan bir çalışmaya göre 28 ülke arasındaki kişilerin istihdam edilme oranları incelendiğinde; engelli istihdam oranlarının en az olduğu ülkeler İrlanda (%29,8), Yunanistan

¹⁵³ Fact sheet on Persons with Disabilities, <https://www.un.org/disabilities/documents/toolaction/pwdfs.pdf>, s.2, 01.04.2019

(%35,5) ve Türkiye'dir (%41,1). İstihdam oranlarının %50 ve daha yukarısı olan ülkeler ise, Almanya (%51,5), Fransa (%56,2) ve İsveç'tir (%66,2).

Türkiye'de ise engellilere ait bilgi ve veri eksikliği geçmişten günümüze kadar olan zamanda çok yüksek düzeydedir. Bu eksikliğin giderilmesi amacıyla Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve Başbakanlık Özürülüler İdaresi Başkanlığı (ÖZİDA), (yeni adıyla Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü) tarafından 2002 yılında "Türkiye Engelliler Araştırması" yapılmıştır. Araştırmaya göre, engelli nüfusun toplam nüfus içindeki oranı % 12.29'dur. Bu oran engellilik türlerine göre değerlendirildiğinde süregelen hastalığı olanların oranı ise % 9.70 iken ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel engellilerin oranı ise %2.58dir¹⁵⁴.

2011 yılında TÜİK tarafından Türkiye genelinde yapılan Nüfus ve Konut Araştırması'nda da hane halklarının yaklaşık %13'ünden bilgi edinilmiştir. Bu araştırma kapsamında ortalama 9 milyon kişi ile görüşmeler yapılarak, kişiler yeti kaybı üzerinden değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Ruhsal, algısal ve süregelen yeti kayıpları sorgulanmadığı için bu araştırmadaki rakamlar ile 2002 yılında gerçekleştirilen araştırma rakamları birbiri ile örtüşmemektedir¹⁵⁵.

2011 Nüfus ve Konut Araştırması (NKA) sonuçları tablo 10'da da gösterildiği gibi en az bir engeli (görme, duyma, konuşma, yürüme vs. engeli olan) olan nüfusun oranı %6,9'dur. Erkeklerde %5,9 olan bu oran, kadınlarda %7,9'dur¹⁵⁶.

Tablo 10: 2011 Yılı Nüfus ve Konut Araştırmasına Göre Türkiye'deki Engelli Nüfusu(Bin)

En Az Bir Engeli Olan Nüfus (2011)						
Yaş Grubu	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
Toplam	4,876	2,085	2,792	6,9	5,9	7,9
3-9	196	110	86	2,3	2,5	2,1
10-14	139	81	58	2,1	2,4	1,8
15-19	145	85	61	2,3	2,6	2
20-24	170	110	60	2,7	3,4	2
25-29	166	96	70	2,6	3	2,3
30-34	207	111	96	3,2	3,4	3
35-39	228	115	113	4	4	4,1
40-44	241	112	128	5,1	4,7	5,6
45-49	332	143	188	6,9	5,9	7,8
50-54	330	133	198	8,8	7,1	10,7
55-59	417	157	259	12,1	9,2	15

¹⁵⁴TÜİK, Türkiye Özürülüler Araştırması 2002,s.5

¹⁵⁵Yaşar Tınar, **Engellilere Yönelik Hizmetlerin Yönetimi Ve Sunumu: Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme**, İstanbul Üniversitesi Çalışma Ekonomisi Ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul,2018,S.31

¹⁵⁶TÜİK, Nüfus ve Konut Araştırması 2011,s.79

60-64	419	149	269	16,5	12,3	20,4
65-69	425	158	267	23	18,3	27,2
70-74	458	169	288	31,9	26,3	36,3
75+	1,006	356	650	46,5	40,9	50,3

Kaynak: TÜİK, Türkiye Nüfus ve Konut Araştırmaları 2011, Ankara, 2013, s.90

2011 yılında yapılan araştırmaya göre; Türkiye’de engelli nüfusu 4.876.000 kişidir. Bu rakam kadınlarda 2.792.000 iken erkek engelli nüfusu 2.085.000 kişi olarak hesaplanmıştır.

2012 yılında ise Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesinde yer alan Ulusal Engelliler Veri tabanı (ÖZVERİ) bazı kamu kurum ve kuruluşlarına herhangi bir nedenden ötürü başvuran engelli bireylerin verilerinin derlenmesi ile oluşturulan kayıtlara göre Türkiye’de 1.559.222 engelli bulunduğunu belirtmiştir¹⁵⁷.

Aşağıdaki Tablo 11’de ise engellilerin engel grubuna göre dağılımı bulunmaktadır.

Tablo 11: Türkiye’de Engel Grubuna Göre Kişi Sayısı(2012)

Engel Grubu	Kişi Sayısı
Görme	216,077
İşitme	156,573
Dil ve Konuşma	37,494
Ortopedik	321,895
Zihinsel	482,361
Ruhsal ve Duygusal	176,475
Süreğen Hastalıklar	808,335

Kaynak: https://www.sgkrehberi.com/haber/11037_04.01.2019

Sonuç olarak denilebilir ki; engellilik yaygınlığı bütün ülkelerde kadınlar, toplumun en yoksul kesimi ve yaşlılar gibi savunmasız gruplarda daha yüksek çıkmaktadır. Ayrıca engellilikle ilgili ölçüm yaklaşımları ülkeler arasında farklılık göstermekte ve bu durum sonuçları etkilemektedir. Kullanılan engellilik göstergeleri toplanan verinin amacına, uygulanmasına, engellilik kavramının nasıl algılandığına, incelemeye konu engelliliğin (yetersizlik, aktivite sınırlılığı, katılım kısıtlaması, ilgili sağlık durumları, çevresel faktörler) boyutlarına, tanımlara, soru tasarımına, raporlama kaynaklarına, veri toplama yöntemlerine ve işlevsellik beklentilerine göre değişiklik göstermektedir. Bu durum sonucunda ülkeler arası karşılaştırma yapmak zorlaşmaktadır. Örneğin, gelişmiş ülkelerde araştırma soruları engelliliği vücut yapısında ve işlevindeki yetersizliklere göre tespit etmenin yanı sıra aktivite, katılım

¹⁵⁷https://www.sgkrehberi.com/haber/11037_04.01.2019

ve çevresel faktörleri de içerecek biçimde tasarlanmaktadır. Bazı anketlerde ilgili yetersizliğin neden kaynaklandığı, sağlanan destek düzeyi, hizmetlerin erişilebilirliği ve karşılanmayan gereksinimler ile ilgili sorulara da yer verilmektedir. Çoğunluğu geliştirmekte olan ülkelerde ise engellilik verileri nüfus sayımlarıyla toplanmakta veya gösterge belirlerken yetersizlik kapsamını aşırı dar tutulmaktadır. Bu nedenle de engellilik yaygınlığı düşük olarak bildirilmektedir¹⁵⁸.

3.2.TÜRKİYE’DE ENGELLİ BİREYLERİN ENTEGRASYONUNA İLİŞKİN ÇÖZÜM ARAYIŞLARI

Engelli bireyler geçmişten günümüze kadar olan süreçte en çok dezavantaj yaşayan grupların başında gelmektedir. Ortaçağda “ikinci sınıf insan” muamelesi görenek toplumdan dışlanmış ve herhangi bir sosyal hakka sahip olamamışlardır.

Sanayi Devrimi’nin yaşandığı ve ucuz işgücüne talebin arttığı Avrupa’da bile engelliler çalışma gücüne sahip olsalar da yine toplumsal dışlanmaya maruz kalmışlardır. İhtiyaçlarını ise ya ailelerinden gelen desteklerle ya da sokaklarda dilencilik yaparak sağlamışlardır. Sanayi Devrimi döneminde iş güvenliği, sosyal güvenlik ve işçi sağlığının göz ardı edilmesi ve ağır şartlar ucuz işgücü olarak çalıştırılan çocukların, gençlerin ve kadınların ilerleyen süreçlerde engelli olmasına ve toplum içerisinde engellilerin sayısının artmasına sebep olmuştur. Diğer yandan ileri zamanlarda gerçekleşen I. ve II. Dünya Savaşları da çok sayıda insanın engelli kalmasına sebep olmuştur¹⁵⁹.

Savaşta malul(engelli) kalan insanlarla birlikte savaş karşıtı örgütlerin ittifakı ile başlatılan engelli haklarına yönelik kampanyalar tüm modern toplumların gündeminde yer bulmuştur. Ayrıca artan engelli nüfusun sağlık ve psikolojik yardım ihtiyaçlarının artması ülkelerin konuyla ilgili çalışmalar yapması gerektiğini ortaya koymuştur. Bu yüzden ABD, İngiltere, Fransa, Almanya gibi gelişmiş ülkeler konu üzerinde daha fazla çalışmalar yapmaya başlamıştır¹⁶⁰.

10 Aralık 1948’de Birleşmiş Milletler tarafından yayınlanan engelli bireylerin de engelsiz bireyler gibi değerlendirildiği ilk çalışma olan “İnsan Haklarının Evrensel Beyannamesi” engelli ya da değil, her bireyin herhangi bir ayrımcılık yapılmadan toplum içerisinde var olmaya, tanınmaya, sosyal ilişkiler kurup

¹⁵⁸ World Report On Disability 2011,23-26

¹⁵⁹Mustafa Şen, Türkiye’de Engellilere Yönelik İstihdam Politikaları: Sorunlar ve Öneriler, **Sosyal Güvenlik Dergisi**, 2018/2,s.132

¹⁶⁰Aysen Tokol, Yusuf Alper, **Sosyal Politika**, Dora Basım, 6.Baskı, 2015, s.342

sürdürmeye, çalışma yaşamına katılıp üretimde bulunmaya ve onun günlük yaşamsal aktivitelerinin devamlılığını sağlayacak ya da yaşam kalitesini arttıracak çeşitli olanak veya hizmetten yararlanmaya hakkı olduğunun bir göstergesidir¹⁶¹.

Sosyal politikaların engelli bireylerin farklılıklarını tanıyarak vatandaşlık temelinde eşit sayılmalarında “Engelli Hakları Hareketi’nin” siyasi mücadelesinin etkisi büyük olmuştur. Hareket başta Batı Avrupa ve Kuzey Amerika ülkelerinde başarılı olmuştur. Akabinde ise uluslararası düzleme taşınarak. Engellilerin herkesle eşit haklara sahip olması gerektiği genel kabul görmeye başlamıştır¹⁶².

1970 öncesi Avrupa’ında, engellilik konusunda, özel eğitim, tıbbi tedavi ve rehabilitasyon metodunun uygulandığı medikal yaklaşım ağır basarken, geçen yıllarla birlikte medikal modelin, engellilerin ihtiyaçlarına yeterince cevap veremediği anlaşılacak eğitim yoğunluklu sosyal model yaklaşımına doğru bir yöneliş görülmeye başlanmıştır¹⁶³.

2006 yılında BM Genel Kurulu kararıyla kabul edilen ve 2008 yılında yürürlüğe giren “Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme” engelli bireylerin haklarına bütünsel bir koruma sağlayan ve bağlayıcılığı olan uluslararası nitelikte ilk ve tek belgedir. Sözleşme erişilebilirlik, eğitim, sağlık, çalışma ve istihdam, siyasi ve kamusal hayata katılım gibi çeşitli başlıklarla engelli haklarını ve taraf olan devletlerin yükümlülüklerini düzenlemektedir. Türkiye’de de 3 Aralık 2008 Dünya Engelliler Günü’nde 5825 sayılı Kanun ile onaylanan Sözleşme, 27 Mayıs 2009’de Bakanlar Kurulu kararıyla kabul edilmiştir¹⁶⁴.

Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi Kararları ve Avrupa Birliği engellilerle ilgili uluslararası çalışmalara liderlik ederek çeşitli sözleşme ve bildirgeleri kabul edilmiştir. Dünya ülkeleri üzerinde etkili olan bu bölgesel örgütler engellilerin daha iyi şartlarda hayat sürmeleri için gerekli ortamı sağlama gayreti içerisine girmişlerdir. Tüm bu çalışmalar engelli bireylerin ulusal ve uluslararası birçok alanda güvence altına alınmasını sağlamıştır¹⁶⁵.

¹⁶¹İnsan Hakları Evrensel Beyanname, <https://www.danistay.gov.tr/upload/insanhaklarievrenselbeyanname.pdf>, s203-208,16.04.2019

¹⁶²Kenan Çayır, Melisa Soran, **Melike Ergün, Engellilik ve Ayrımcılık: Eğitimciler İçin Temel Metinler ve Örnek Dersler, Karakök** Eğitim Basım Yayınları, İstanbul,2015,s.84

¹⁶³Adnan Küçükali, **Engellilere Uygulanan Sosyal Yardımlar**, Sosyal Ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi,2015,sayı.35,ss.100-115,s.102

¹⁶⁴Şen, s.225

¹⁶⁵Ergün Yazıcı, Derya Alımanoğlu Yemişçi, **Engellilere İlişkin Sivil Toplum Kuruluşlarının Sorunları: İzmir İli Bakımından Bir Değerlendirme**, Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu, ss:188-215,s.191

BM'nin yanı sıra UNDP, ILO, WHO, UNESCO, UNICEF ve AB gibi birçok uluslararası kuruluş ve organizasyonlar da engellilerin sorunlarıyla ilgilenmek amacıyla birçok çalışma yürütmektedirler.

ILO, uluslararası çalışma standartları oluşturarak ve teknik işbirliği projeleri yürüterek tüm dünyada engellilerin çalışma yaşamına katılmasını ve ekonomik entegrasyonun geliştirilmesini sağlamaktadır. WHO engellilere teknik yardımı sağlayarak sağlık alanında eşit haklara sahip olmalarını, UNICEF ise engelli çocuklara yönelik programları destekleyerek, Uluslararası Rehabilitasyon Kuruluşu ile işbirliği yaparak teknik yardım sağlamayı amaçlayan örgütlerin başında gelmektedir¹⁶⁶.

AB ise son yirmi yıldır engellilik olgusuna farklı açılardan incelemeye başlamıştır. Buna göre, engelliler, yardıma muhtaç ve pasif bir birey olarak görülmemeli, toplumdaki diğer bireyler gibi eşit haklara sahip ve toplumla bütünleşmek için mücadele eden bir topluluk olarak değerlendirilmektedir. AB'nin engellilere yönelik bu yeni yaklaşım fırsat eşitliği ilkesinden yola çıkılarak "haklar" esasına dayanmaktadır. Bu yaklaşım ancak engellilerin haklarını tanıyarak ve koruyarak gerçekleşmektedir¹⁶⁷.

2010 yılında AB engellilik konusunda "Avrupa Engellilik Stratejisi 2010-2020: Engelsiz Avrupa İçin Yenilenmiş Bir Taahhüt" adı altında bir strateji belirleyerek engellerin ortadan kaldırılması ve engelli bireylerin güçlendirilmesi amacıyla başlıca sekiz alan seçilerek her alanda çeşitli faaliyetler belirlenmiştir. Buna göre;

Erişilebilirlik: mal ve hizmetleri engelli insanlara erişilebilir kılmak ve yardımcı olabilecek cihazların piyasasını özendirmek.

Katılım: engelli bireylerin AB vatandaşlığının tüm faydalarından yararlanmasını sağlamak, kamusal yaşam ve eğlence faaliyetlerine eşit katılımın önündeki engelleri kaldırmak, kaliteli toplum temelli hizmetlerin sağlanmasının teşvik edilmesi.

Eşitlik: engelliliğe dayalı ayrımcılıkla mücadele etmek ve fırsat eşitliğini sağlamak.

İstihdam: Açık işgücü piyasasında çalışan engelli sayısını ciddi ölçüde arttırmak.

¹⁶⁶ <https://www.un.org/esa/socdev/enable/dis50y20.htm> 20.04.2019

¹⁶⁷ Tokol, Alper, s.348

Eğitim ve öğretim: engelli öğrenciler için kapsayıcı ve kaliteli eğitimi sağlamak ve yaşam boyu öğrenmeyi teşvik etmek.

Sosyal koruma: yoksulluk ve sosyal dışlanma ile mücadele etmek ve uygun yaşam koşullarını sağlamak.

Sağlık: Sağlık hizmetlerine ve ilgili tesislere eşit erişimi teşvik etmek.

Dış eylem: AB'nin genişlemesi ve uluslararası kalkınma programlarında engelli haklarının teşvik edilmesi¹⁶⁸.

2011 yılında ise Dünya Sağlık Örgütü ve Dünya Bankası ortaklaşa “Dünya Engellilik Raporu” yayınlamıştır. Bu raporun amacı, engellilik konusunda bilgi eksikliğinin giderilmesine, erişilebilirliğin ve fırsat eşitliğinin iyileştirilmesine, katılım ve içermenin geliştirilmesine ayrıca engelli bireylerin bağımsızlığına ve insanlık onuruna saygının artırılmasına yönelik önlemler üzerine yoğunlaşmaktadır¹⁶⁹.

3.2.1. Türkiye’de Engellilere Yönelik Yasal Düzenlemeler ve Uygulamalar

Osmanlı İmparatorluğu döneminde engellilerin yaşlılar evinde koruma altına alındığı veya kendilerine uygun işlerde çalışmalarının sağlandığı bilinmektedir. Cumhuriyet’in kurulmasıyla birlikte engellilerle ilgili uluslararası gelişmelere doğrultusunda çalışmalar uygulanmaya başlamıştır. 1924 Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesinin imzalanması çocuk hakları çerçevesinde engelli çocukları da kapsadığı için konuyla ilgili dönemin ilk adımı sayılmıştır¹⁷⁰.

Cumhuriyet Dönemi’nde ise engellilere yönelik politika uygulamalarına ve stratejilere Hükümet programlarında ve özellikle 1960’lı yıllardan itibaren Türkiye’de uygulanmaya başlayan Beş Yıllık Kalkınma Planlarında (BYKP) “Sosyal Hizmet ve Yardımlar” başlığı altında yer verilmektedir¹⁷¹.

I. BYKP’ de (1963-1967) Engellilere yönelik politikalara ayrıntılı bir şekilde değinilmemesine rağmen sosyal korunma ihtiyacı olan grupların (engellilerde dâhil) sorunlarının çok fazla olduğundan bahsedilmiş ve sosyal hizmetler programının amacının, ortaya çıkan bu sorunları gidermesi gerektiği olmuştur¹⁷².

¹⁶⁸ https://ec.europa.eu/eip/ageing/standards/general/general-documents/european-disability-strategy-2010-2020_en20.04.2019

¹⁶⁹ World Report On Disability 2011

¹⁷⁰ Tokol, Alper, s.354

¹⁷¹ Serhat Özgökçeler, Yusuf Alper, **Özürülüler Kanunu’nun Sosyal Model Açısından Değerlendirilmesi**, İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi Cilt 1, Sayı 1, 2010, ss 33-54, s.43

¹⁷² Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl)1963 — 1967, Ocak 1963, s.423

II. BYKP' inde (1968-1972) engellilerin eğitim sorunları üzerinde durulmuştur. 1971 yılında kabul edilen 1475 sayılı İş Kanunu'nun 25. maddesi uyarınca engelli istihdamını düzenleyen bir tüzük çıkarılmıştır.

III. BYKP (1973-1977) döneminde, engellileri de kapsayan ve çok önemli bir düzenleme olan 2022 sayılı “ 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun” 1977 yılında yürürlüğe girmiştir¹⁷³.

IV. BYKP (1979-1983) döneminde, engellilere yönelik hizmetlerin koordinasyonu ve izlenmesi amacıyla 1981 yılında “Sakatları Koruma Milli Koordinasyon Kurulu” oluşturulmuş ve 1983 yılında da 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) Kanunu yürürlüğe girmiştir. Ayrıca 1982 yılında Türkiye Sakatları Koruma Vakfı kurulmuştur.

V. BYKP' de (1985-1989) 16 Mart 1987 tarihli “Sakatların İstihdamı Hakkında Tüzük” çıkarılmıştır¹⁷⁴.

VI. BYKP' de (1990–1994) engellilere yönelik fırsat eşitliğinin sağlanmasında ve istihdam edilme sürecinde mesleki eğitimin ve rehabilitasyonun önemine ve yaşanan sorunların çözümüne yönelik önlemlere değinilmiştir.

VII. BYKP' de (1996–2000) sosyal hizmet ve yardıma ihtiyacı olan grupların belirlenmesi ve bu alanda çalışma yürüten kamu ve özel kuruluşlar ortak bir kriter ve standardın belirlenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Mevcut kaynakların verimli kullanılması için ilgili kuruluşların işbirliğiyle mevzuat oluşturulması gereği kararlaştırılmıştır. Bu plân döneminde Sakatları Koruma Milli Koordinasyon Kurulu kapatılarak 1997 yılında Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı (ÖZİDA) kurulmuştur¹⁷⁵.

VIII. BYKP' inde (2001-2005) engelli bireylerle ilgili bilgi sisteminin oluşturulması, sağlanan hizmetlerin yaygın, etkili ve sürekli bir şekilde ulaştırılması, rehabilitasyon hizmetlerinde dünya standartlarının yakalanması, sosyal yardım hizmetlerinin geliştirilmesi ve bu hizmetlerden yararlanacak kesimlerin objektif şekilde belirlenmesi, bölgeler arası eşitliğin sağlanması ve uzun vadede ise uygulanabilir bir sosyal plan oluşturulması amaçlanmıştır. Buna ek olarak 2005

¹⁷³Fatma Gökmen, Türkiye’de Özürlü Haklarının Gelişimi, Özveri Dergisi,2007, Sayı 8,Cilt 4 Sayı 2,ss.42-59,s.55

¹⁷⁴ Şen, s.236

¹⁷⁵ Özgökçeler, Alper, s.44

yılında engellilere yönelik bir dönüm noktası olan 5378 sayılı Engelliler Kanunu kabul edilmiştir¹⁷⁶.

2007-2013 yıllarını kapsayan **IX. Kalkınma Planı**'nda, engelli bireylerin eğitimi, aktif işgücüne katılımı, sosyal güvenliği ve sağlık hizmetleri gibi konulara ağırlık verilmektedir. Engellilerin ekonomik ve sosyal hayata katılımlarına yönelik, sosyal ve fiziki çevre şartlarının iyileştirilmesi, özel eğitim imkânları ve korumalı işyerlerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir¹⁷⁷.

X. Kalkınma Planı'nda (2014-2018), dezavantajlı gruplara yönelik plan ve politikalara yer verilmiştir. İlk defa “engelli” ifadesi yer almış ve engellilerle ilgili eğitim, bakım hizmetleri, istihdam, sosyal hizmet ve yardım, fırsat eşitliği, çevresel faktörler gibi konulara yer verilerek gerekli tespit ve öneriler yapılmıştır¹⁷⁸.

Planın, “Nitelikli Toplum, Güçlü İnsan” hedefi içerisinde yer alan “Eğitim” başlığının 147.maddesine göre; “İlk ve orta öğretimde başta engelliler ve kız çocukları olmak üzere tüm çocukların okula erişimi sağlanacak, sınıf tekrarı ve okul terki azaltılacaktır”, 148.maddesinde ise; “Özel eğitime gereksinim duyan engellilerin ve özel yetenekli bireylerin, bütünleştirme eğitimi doğrultusunda, uygun ortamlarda eğitimlerinin sağlanması amacıyla beşeri ve fiziki altyapı güçlendirilecektir” ifadelerine yer verilmektedir.

“Sosyal Koruma” başlığı altındaki 273.maddeye göre; “...Korunmaya muhtaç çocuklara yönelik sevgi evi ve çocuk evi modellerine geçilmiş, engellilere yönelik evde bakım ve eğitim desteğinin kapsamı genişletilmiş ve istihdam teşvikleri getirilmiştir”, 275.maddede ise, “Sosyal hizmet ve yardımlar alanında hizmet standartlarının oluşturulması, nitelikli personel istihdamı ve denetimin geliştirilmesi, korunmaya muhtaç çocuklara yönelik kurum bakımı dışında alternatif modeller geliştirilmesi yanında fiziki çevre şartlarının engellilere uygun hale getirilmesi, engellilerin eğitime ve işgücü piyasasına katılımının artırılması ve bakım hizmetlerinin niteliğinin yükseltilmesi...” hedefleri belirtilmektedir. Yine aynı başlık altında bulunan 284.maddeye göre; “Engellilere yönelik eğitim, istihdam ve bakım hizmetlerinin etkinliği ve denetimi artırılacak, bu kapsamda kaynaklar daha verimli kullanılacak ve fiziksel çevre şartları engellilere uygun hale getirilecektir” hedefi belirtilmiştir. Planın, “Yaşanabilir Mekânlar, Sürdürülebilir Çevre” hedefi içerisinde

¹⁷⁶ Gökmen, s.55

¹⁷⁷ Dokuzuncu Kalkınma Planı, s.89

¹⁷⁸ Şen, s.237

yer alan “Mekânsal Gelişme ve Planlama” başlığının 945.maddesine göre; “Yaşlılar, engelliler ve çocuklar öncelikli olmak üzere toplumun farklı kesimleri için yaşana bilirliği artırmayı hedefleyen; fırsat eşitliğini ve hakkaniyeti gözeten mekânsal planlama ve kentsel tasarım uygulamaları hayata geçirilecektir”, ve “Kentsel Dönüşüm ve Konut” başlığının 957.maddesinde ise; “...yaşlı, çocuk ve engellilerin ihtiyaçlarına uygun konut ve çevrelerinin tasarlanması ve yapımına olan ihtiyaç devam etmektedir” şeklinde hedefler sıralanmaktadır¹⁷⁹.

Dünyada ve ülkemizde engellilerle ilgili gelişmeler 1980 yılından itibaren oldukça hız kazanmıştır. Engellilere yönelik hizmetlerin izlenmesinin ve koordinasyonunun sağlanması için 1981 yılında “Sakatları Koruma Milli Koordinasyon Kurulu” oluşturulmuştur¹⁸⁰.

Kurulun görevi 1997’de Özürlüler İdaresi Başkanlığı (ÖZİDA)’nın kurulması ile sona ermiştir. Engellilere yönelik hizmetlerin zamanında ve etkin bir şekilde yürütülmesi amacıyla; ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar arası iş birliğini sağlamak, engellilik konusunda ulusal politikalar üretilmesine katkı sağlamak, engelli ve ailelerinin problemlerini belirleyerek onlara çözüm bulmak Özürlüler İdaresi Başkanlığı’nın amaçlarındandır¹⁸¹.

2011 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığın kurulup Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü biriminin oluşturulmasıyla ÖZİDA kapatılmıştır. Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü’nün görev ve yükümlülükleri genel olarak; Bakanlık tarafından engellilere yönelik önleyici, eğitici, geliştirici, koruyucu ve rehabilite edici sosyal hizmet politikaları geliştirmek ve engelli bireylerin problemlerine çözüm aramaktır. Bu amaçlar doğrultusunda engellilerin hiçbir ayrımcılığa maruz kalmadan sağlık, eğitim, istihdam konusunda yardımcı olarak toplumla bütünleşmelerini sağlamaktır¹⁸².

Yukarıdaki bölümde engellilere yönelik kurum ve kuruluşlar ile hukuki mevzuattan kısaca bahsedildi ilerleyen kısımda ise engellilere yönelik hizmetler ve düzenlemelerden bahsedilecektir.

¹⁷⁹T.C. Kalkınma Bakanlığı (2013), **Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018**, Ankara, s. 33-147

¹⁸⁰T.C Özürlüler İdaresi Başkanlığı: Stratejik Plan (2008 – 2012) ,s.11

¹⁸¹<https://www.ailevecalisma.gov.tr/eyhgm/kurumsal/kurum-hakkinda/22.04.2018>

¹⁸² Tınar, s.123

3.5.1.1. Bakım Hizmetlerine Yönelik Düzenlemeler

Günlük hayatta engelli bireyler türü ve derecesi ne olursa olsun mevcut engellerinden dolayı birçok güçlükle karşı karşıya kalmakta ve başka birinin yardımına ihtiyaç duymaktadırlar. Bu durumda engelliler için bakım hizmeti önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁸³.

Bakım hizmetleri ile ilgili olarak 5378 sayılı Engelliler Kanunu'nun 6.maddesinde, “Özürli kişilerin yaşamlarını öncelikle buldukları ortamda sağlık, huzur ve güven içinde sürdürmesi, toplum içinde kendi kendilerini idare edebilecek ve üretken hâle gelebilecek şekilde bakım ve rehabilitasyonlarının yapılması, bunlardan ihtiyacı olanların geçici veya sürekli bakım altına alınması veya bunlara evde bakım hizmeti sunulması esastır” ibaresi yer almaktadır¹⁸⁴.

Bakım hizmetleri, genel olarak kurumsal bakım ve evde bakım olarak iki şekilde yapılabilmektedir. Kurum bakımı aile yanında bakılması olanaksız olan bireylerin kişisel, sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarının giderildiği, boş zamanlarını değerlendirici aktivitelerin yapıldığı ve sosyal ilişkilerinin geliştirildiği bakım türüdür. Kurum Bakımının yüksek maliyetli olması, faydalanan bireyleri aileden, alışkın olduğu çevreden ayırarak pasif alıcılar haline getirmesi gibi birçok yönden eleştirilmektedir. Bundan dolayı evde bakım hizmetinin çok zor olduğu özel durumlarda tercih edilmektedir. Kanun bu nedenle “öncelikle kişinin sosyal ve fiziksel çevresinden ayrılmaksızın hizmetin sunulması esas alınır” diyerek ailenin bütünlüğünün korunmasına yönelik düzenlemeler getirilmiştir¹⁸⁵.

Evde bakım hizmeti, bakıma muhtaç engelli bireye yönelik tıbbi, psikolojik ve sosyal her türlü yardımın bireyin kapsamaktadır. Bu hizmetinin temel hedefi, ailelilere destek verilerek muhtaç bireyin ihtiyaçlarının kendi ikametgâhlarında en iyi şekilde karşılanmasıdır. Böylece hem ailenin işlevselliği artırılmakta hem de bireye kendi sosyal çevresinde bağımsız, huzurlu ve rahat bir yaşam sağlanmaktadır¹⁸⁶.

¹⁸³Betül Altuntaş, Reyhan Atasü Topçuoğlu, **Engelli Hakları, Bakım Güvencesi Ve Toplumsal Cinsiyete Dayalı İş Bölümü Çerçevesinde Evde Bakım Hizmeti**, VI. Sosyal İnsan Hakları Ulusal Sempozyumu, ss.307-321,s.309

¹⁸⁴ <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/07/20050707-2.htm>24.04.2019

¹⁸⁵Yener Şişman, **Türkiye’de Özürülere Yönelik Yasal Düzenlemeler**, Sosyal Siyaset Konferansları, Sayı: 60, 2011/1, ss. 169–221s.178

¹⁸⁶Altuntaş, Topçuoğlu, s.310

Tablo 12: Resmi Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi Sayıları ve Yararlanan Engelli Birey Sayısının Yıllara Göre Dağılımı

Merkez Sayısı					Engelli Sayısı			
Yıllar	Yatılı		Gündüz Bakım	Toplam	Yatılı	Gündüz Bakım	Toplam	Yatılı Kapasite
	Bakım ve Rhb.Mer	Umut Evi						
2019(Eylül)	99	149	53	258	7.312	604	7.925	8.008
2018	97	146	7	250	7.305	440	7.745	7.869
2017	97	138	6	241	7.240	459	7.699	7.925
2016	93	128	6	227	7.096	411	7.507	7.458
2015	87	111	5	203	6.494	432	6.926	6.992
2014	85	84	5	174	5.827	457	6.284	6.682
2013	81	48	6	135	5.451	441	5.892	6.293
2012	80	17	7	104	5.112	460	5.586	6.055
2011	77	7	7	91	4.708	454	5.162	5.833
2010	69	3	7	79	4.490	415	4.905	5.468
2009	61	1	10	72	4.190	379	4.569	4.758
2008	56	1	15	72	3.802	470	4.272	4.098
2007	47	-	17	64	3.458	634	4.092	3.434
2006	41	-	25	66	3.070	1.584	4.654	3.027
2005	35	-	33	68	2.658	2.287	4.945	2.755
2004	32	-	29	61	2.441	1.978	4.419	2.415
2003	22	-	26	48	2.162	2.768	4.930	2.086
2002	21	-	26	47	1.843	2.065	3.908	1.943

Kaynak: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Engelli ve Yaşlı Bireylere İlişkin İstatistiki Bilgiler, Ankara, 2019, s. 47-48

Tablo 12’de; Türkiye’de 2002-2019 yılları arasındaki resmi bakım ve rehabilitasyon merkezlerinin, umut evlerinin ve gündüz bakım evlerinin sayıları ve kapasiteleri ile bu merkezlerde bakım gören engelli bireylerin sayısı verilmiştir. Tabloya göre 2002 yılında yatılı merkezlerin sayısı 21 ve gündüz bakım merkezlerinin sayısı 26 iken 2019 yılında yatılı merkezlerin sayısı 99’a yükselmiş, gündüz bakım evlerinin sayısı ise 2010-2018 yılları arasında çok düşük olmasına rağmen bu yılda 53’e yükselmiştir. 2002 yılında yatılı merkezlerde 1.843, gündüz bakım merkezlerinde ise 2.065 engelli birey hizmet alırken 2019 yılında yatılı merkezlerde 7.312, gündüz bakım merkezlerinde ise 604 engelli birey bakım görmektedir.

Ayrıca bakım merkezlerinde kalan engellilerin sosyal yaşama daha fazla uyum sağlayabilmeleri amacıyla büyük bakım kurumlarından daha küçük, ev ortamında bakım hizmetlerinin verildiği yerler olan Umut Evleri günümüzde birçok ilde bulunmaktadır. Umut Evleri’nde kalan çocukların çeşitli meslek kurslarına

gönderilerek meslek edindirilmeleri de bu proje kapsamında yer alan diğer faaliyetler arasındadır¹⁸⁷.

Tablo 13 : Engelli Maaşı Alan Bireylerin ve Ayrılan Kaynak Miktarının Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	Bakıma Muhtaç Engelli (%70 ve Üzeri)		Engelli (%40-%69)		Engelli Yakını Aylığı (18 Yaş Altı)		Silikozis	
	Kişi Sayısı	Tutar (Milyon TL)	Kişi Sayısı	Tutar (Milyon TL)	Kişi Sayısı	Tutar (Milyon TL)	Kişi Sayısı	Tutar (Bin TL)
2018	287.726	1.681	341.825	1.341	93.003	345	168	1.771
2017	284.625	1.748	335.769	1.399	94.268	366	177	1.849
2016	284.951	1.577	338.814	1.278	91.478	327	189	1.731
2015	280.288	1.383	338.588	1.142	89.631	281	195	1.617
2014	268.038	1.259	332.432	1.069	87.084	262	201	1.155
2013	225.457	1.089	300.242	984	64.445	241	197	1.477
2012	201.670	847	298.617	848	59.517	167	200	1.251
2011	187.711	689	293.141	753	59.558	145	153	305
2010	168.559	616	290.558	728	55.727	151		
2009	142.288	565	275.028	632	44.541	141		
2008	114.518	396	255.990	581	28.631	91		
2007	92.904	299	239.110	516	8.877	26		
2006	82.891	159	233.910	377				
2005	84.072	88	243.519	251				
2004	79.811	53	220.600	149				
2003	72.805	48	204.332	136				
2002	68.598	19	193.780	56				

Kaynak: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Engelli ve Yaşlı Bireylere İlişkin İstatistiki Bilgiler, Ankara, 2019, s.15

Tablo:13'e göre; %70 ve üzeri engel derecesine sahip ve engelli maaşı alan kişi sayısı 2002 yılında 68.598 iken bu sayı 2018 yılında yaklaşık 4,2 kat artarak 287.726'ya ulaşmıştır. % 40-% 69 arasında engel oranı olup engelli maaşı alan kişi sayısı 2002 yılında 193.780 iken bu sayı 2018 yılı sonunda yaklaşık 1,8 kat artarak 341.825 olmuştur. Engelli yakını aylığı alan kişi sayısı 2007 yılında 8.877 iken bu sayı 2018 yılı sonunda yaklaşık 10,5 kat artarak 93.003 olmuştur. En yüksek artışın engelli yakını aylığı alan kişi sayısında olduğu görülmektedir.

¹⁸⁷ Şen, s.242

3.5.1.2. Rehabilitasyon Hizmetlerine Yönelik Düzenlemeler

5378 sayılı Engelliler Kanunu'nun 3.maddesinde rehabilitasyon; “herhangi bir nedenle oluşan engelin etkilerini mümkün olan en az düzeye indirmeyi ve engellinin hayatını bağımsız bir şekilde sürdürebilmesini sağlamayı amaçlayan fiziksel, sosyal, zihinsel ve mesleki beceriler geliştirmeye yönelik hizmetler” olarak tanımlanmaktadır¹⁸⁸. Ayrıca kanunun 10 maddesine göre “toplumsal hayata katılım ve eşitlik temelinde engellilerin bireysel ve toplumsal ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak rehabilitasyon hizmetleri verileceği ve rehabilitasyon süresince özürülü ve ailesinin aktif ve etkili katılımı esas olduğu” belirtilmiştir.

Rehabilitasyon hizmetleri tıbbi, mesleki veya sosyal olarak ele alınabilmektedir. Tıbbi rehabilitasyon hizmetlerinde engelliliğin ya tamamen ortadan kaldırılması ya da bu durumun mümkün olmayacağı hallerde engelliliğin de en minimum düzeye indirilmesi ve engelli bireylere, yeteneklerin yeniden kazandırılması amacı ön plana çıkmaktadır¹⁸⁹.

Engelliler Kanunu'nun 13.maddesinde mesleki rehabilitasyona yönelik; “Engellilerin yeteneklerine göre mesleğini seçme ve bu alanda eğitim alma hakkı engellenemez. Engellilerin yetenekleri doğrultusunda yapabilecekleri bir işte eğitilmesi, meslek edindirilmesi, ekonomik ve sosyal refahının sağlanması amacıyla meslekî rehabilitasyon hizmetlerinden yararlanmasının sağlanması esastır” ifadesi yer almaktadır¹⁹⁰

Engelli bireylerin yaşadıkları bireysel, kurumsal ve toplumsal zorlukların çözülebilmesi adına onlara yönelik olan mesleki destek hizmetlerinin üstünde ciddi bir şekilde durmak gerekmektedir. Bu bağlamda engelli bireyler için sunulan programlar içerisinde en önemlilerinden biri de mesleki rehabilitasyon olarak karşımıza çıkmaktadır. Mesleki rehabilitasyon engelli, yaralı ve hasta bireylerin çalışma kapasitelerini tekrar kazandırmak veya bir işe başlamaları için gereken şartları sağlamalarına yardımcı olmak için sunulan tıbbi, psikolojik, sosyal ve mesleki aktivitelerdir¹⁹¹.

¹⁸⁸<https://www.ailevecalisma.gov.tr/eyhgm/mevzuat/ulusalmevzuat/kanunlar/engelliler-hakkinda-kanun/> 27.04.2019

¹⁸⁹Şişman, s.180

¹⁹⁰Şen, s.244

¹⁹¹Elif Çimçir, **Türkiye’de Mesleki Rehabilitasyon Hizmetleri Ve İhmal Edilmiş Bir Alan Olarak Rehabilitasyon Danışmanlığı**, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, cilt.19,sayı.1, 2019,ss.114-124,s.118

Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) tarafından istihdam programları kapsamında engellilere yönelik mesleki eğitim kursları ve mesleki rehabilitasyon faaliyetleri düzenlenmektedir. Böylece engelli bireylerin toplumsal hayata katılabilmeleri için istihdam edilebilirliklerinin artırılması hedeflenmektedir. Bu kursların finansmanı ise, işsizlik sigortası fonundan, engelli çalıştırmayan işyerlerine kesilen idari para cezaları fonundan ve İŞKUR'un kendi kaynaklarından karşılanmaktadır¹⁹².

Tablo 14 : Yıllara Göre Engellilere Yönelik Mesleki Eğitim ve Kursiyer Katılımcı Sayısı

Yıllar	Kurs Sayısı	Erkek Katılımcı	Kadın Katılımcı	Toplam
2018	65	354	277	631
2017	97	494	425	919
2016	143	802	558	1.360
2015	239	1.570	1.242	2.812
2014	184	1.064	772	1.836
2013	506	3.326	2.147	5.473
2012	574	3.753	2.519	6.272
2011	434	2.648	1.592	4.240
2010	351	2.252	1.386	3.638
2009	220	1.714	905	2.619
2008	273	2.166	1.416	3.582
2007	135	1.231	885	2.086
2006	94	1.899	1.148	3.047

Kaynak: İŞKUR Yıllık Faaliyet Raporları (2006-2018)

Tablo 14'te yıllar itibariyle engellilere yönelik düzenlenen kurs ve katılımcı sayıları görülmektedir. 2006 yılında düzenlenen kurs sayısı 94 ve bu kurslara toplam katılım sayısı 3.047 kişi iken 2012 yılında düzenlenen kurs sayısı yaklaşık 6 kat artışla 574, toplam katılım sayısı ise yaklaşık 2 kat artışla 2.672 kişi olarak artış gösterirken bu yıldan sonra ise azalmaya başladığı görülmektedir. 2018 yılında ise açılan kurs sayısı 65 katılımcı sayısı ise 631 kişidir. Kurslara katılanlar cinsiyet açısından incelendiğinde ise yıllar itibariyle erkeklerin bu kurslara katılma sayısı kadınların katılma sayısından daha fazla olduğu görülmektedir.

3.5.1.3. Eğitim ve Öğretime Yönelik Hizmetler

Engelliler Kanunu'nun eğitim ve öğretim ile ilgili 15.maddesinde; "Hiçbir gerekçeyle engellilerin eğitim alması engellenemez. Engelliler, özel durumları ve farklılıkları dikkate alınarak, yaşadıkları çevrede bütünleştirilmiş ortamlarda, eşitlik

¹⁹²Şen, s.244

temelinde, hayat boyu eğitim imkânından ayrımcılık yapılmaksızın yararlandırılır.” ve Anayasanın 42.maddesine istinaden engellilerin eğitim hakları güvence altına alınmıştır ifadeleri yer almaktadır¹⁹³.

Engelli bireylerin temel eğitimlerinin dışında, engel türlerine göre değişebilen özel durumlarından dolayı temel eğitim hizmetlerinden faydalanmak için özel bir eğitim de almak durumundadırlar¹⁹⁴. Bu nedenle 1997 yılında kabul edilen 573 sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile “Kaynaştırma eğitimi” özel eğitim gerektiren bireylerin diğer bireylerle karşılıklı etkileşim içinde olmaları ve eğitim amaçlarını en üst seviye gerçekleştirmek için geliştirilen eğitim ortamlarını “Tanılama” eğitsel amaçla, bireyin gelişim alanlarındaki bütün özelliklerinin belirlenerek değerlendirilmesi sürecini ifade eder. Kararname, kaynaştırma eğitimine öncelik verilmesine, öğrenciler için bireysel eğitim planı geliştirilmesine ve özel eğitime erken yaşta başlanması ve ailelerin özel eğitim sürecine etkin olarak katılması gerektiğine vurgu yapar¹⁹⁵.

¹⁹³<https://www.ailevecalisma.gov.tr/eyhgm/mevzuat/ulusalmevzuat/kanunlar/engelliler-hakkinda-kanun/> 28.04.2019

¹⁹⁴ Şişman, s.183

¹⁹⁵https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2012_10/10111011_ozel_egitim_kanun_hukmunda_kararname.pdf 28.04.2019

Tablo 15 : Özel Eğitim Kurumlarında Eğitim Alan Öğrencilerin Yıllara Göre Dağılımı

Öğretim Yılı	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı			Toplam
			Özel Eğitim Okullarında	Özel Eğitim Sınıflarında	Kaynaştırma Eğitiminde	
2016-2017	1.362	12.009	48.212	42.900	242.486	333.598
2015-2016	1.268	11.595	49.206	36.742	202.541	288.489
2014-2015	1.254	10.596	43.796	32.265	183.221	259.282
2013-2014	1.248	9.733	40.505	29.094	173.117	242.716
2012-2013	1.261	10.344	33.877	25.477	161.295	220.649
2011-2012	814	7.607	42.896	20.968	148.753	212.617
2010-2011	753	6.843	40.189	18.576	93.000	151.765
2009-2010	700	6.005	36.599	15.712	76.204	128.515
2008-2009	670	5.695	30.671	13.015	70.685	114.371
2007-2008	561	4.758	28.252	9.252	58.504	96.008
2006-2007	537	4.979	27.439	9.643	55.096	92.178
2005-2006	495	4.680	25.238	8.921	45.532	79.691
2004-2005	480	4.524	22.082	8.130	42.225	72.437
2003-2004	441	3.441	19.895	7.405	35.625	62.925
2002-2003	490	3.385	17.988	6.912	31.708	56.608
2001-2002	342	2.834	17.320	6.912	29.074	53.306

Kaynak: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Engelli ve Yaşlı Bireylere İlişkin İstatistiki Bilgiler, Ankara, 2018, s.5

Tablo 15'i incelediğimizde özel öğretim kurumlarında (yaygın eğitim) öğrenim gören öğrenci sayısı 2001-2002 öğretim yılında 53.306 kişi iken bu sayı 2016-2017 öğretim yılında 333.598 kişiye yükselmiştir. Okul sayısı 2001-2002 öğretim yılında 342 ve öğretmen sayısı 2.834 iken, 2016-2017 öğretim yılında ise özel okul sayısı artış göstererek 1.362 ve öğretmen sayısı da 12.009 olmuştur. Ayrıca kaynaştırma eğitime öncelik verildiği ve özellikle 2010-2011 öğretim yılından sonra öğrenci sayısında ciddi artış olduğu gözlenmektedir.

Ayrıca 2006 yılından bu yana devlet, engelli çocukların taşınmalı eğitim sisteminden faydalanması amacıyla taşınmalı eğitim destek bütçesi ayırarak engelli çocukların eğitim gören ailelerini bu konuda desteklemiştir¹⁹⁶.

2006 yılında çıkarılan Özel Mesleki Rehabilitasyon Merkezleri Hakkında Yönetmelik'te, mesleki rehabilitasyon merkezleri ile ilgili açılış, denetleme ve işleyiş esaslarına yer verilmiştir. Ayrıca Mesleki eğitim ve rehabilitasyon kursları kapsamında, fizyoterapi ve rehabilitasyon, mesleki yönlendirme ve rehberlik, mesleki eğitim ve sosyal rehabilitasyon hizmetlerinin verilmesi öngörülmüştür. Bu

¹⁹⁶Mevzuattan Uygulamaya Engelli Hakları İzleme Raporu 2013, Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği,2014, s.198

merkezlere başvuru için İŞKUR'a kayıtlı olmak, on beş yaşından büyük olma ve en az %40 oranında engellin olması şartları bulunmaktadır¹⁹⁷.

Engelli öğrencilerin yükseköğrenimleri ile ilgili düzenlemeler ise yine Engelliler Kanununun 15. maddesinde düzenlenmiştir. Madde içeriğine göre: Engelli olan üniversite öğrencilerinin öğrenime etkin olarak katılabilmeleri için yükseköğretim kurumları bünyesinde, engellilere uygun araç-gereç ve ders materyallerinin, uygun eğitim, araştırma ve barınma ortamlarının temini ile eğitim süreçlerinde yaşadıkları sorunların çözümü gibi konularda çalışma yapmak üzere Engelliler Danışma ve Koordinasyon Merkezleri kurulmuştur¹⁹⁸.

Üniversite giriş sınavında farklı engel türlerine göre uygun sınav mekânları hazırlanmakta, görme engeli olan veya az görenler için 30 dakika ek sınav süresi verilmektedir. Yükseköğretimde öğretime başlayan engelli öğrencilere yardımcı ders araç gereçlerinin temini konusunda destek verilmektedir Ayrıca Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'na başvurması halinde başbakanlık bursu verilmektedir. Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğünün öğrenci yurtlarından engelli öğrenciler istemde bulunmaları halinde yararlanabilmektedirler ve Kredi ve Yurtlar Kurumu tarafından uygulanan harç ve öğrenim kredisi geri ödenmesinde yönetim kurulu kararı ile %50 indirim yapılmaktadır¹⁹⁹.

3.5.1.4. Sosyal Güvenliğe Yönelik Düzenlemeler

Anayasamızın 60. maddesinde “Herkes, sosyal güvenlik hakkına sahiptir” denilmekte, 61. maddesinde ise “Devlet harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleriyle, malul ve gazileri korur ve toplumda kendilerine yaraşır bir hayat seviyesi sağlar. Devlet, sakatların korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirleri alır” ibarelerine yer verilerek konuyla ilgili devletin yükümlülükleri vurgulanmaktadır²⁰⁰.

Engelli bireylerin sosyal güvenceleriyle ilgili olarak; 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu gereğince sigortalı olarak ilk defa çalışmaya başladığı tarihten önce malûl sayılmayı gerektirecek derecede hastalık veya özürlü bulunan ve bu nedenle malullük aylığından yararlanamayan sigortalılara,

¹⁹⁷ Şen, s.248

¹⁹⁸ **Mevzuattan Uygulamaya Engelli Hakları İzleme Raporu 2013**, Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği,2014, s.176

¹⁹⁹ Coşkun Gök, **Engelli Hakları El Kitabı**, Ankara,2017,s.35

²⁰⁰ <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf> 29.04.2019

en az on beş yıldan beri sigortalı bulunmak ve en az 3960 gün malullük, yaşlılık ve ölüm sigortaları primi bildirilmiş olmak şartıyla yaşlılık aylığı bağlanır (madde28).

Yine bu Kanuna göre, iş gücündeki kayıp oranının;

“% 50 ilâ % 59 arasında olduğu anlaşılan sigortalılar, en az 16 yıldan beri sigortalı olmaları ve 4320 gün,

% 40 ilâ % 49 arasında olduğu anlaşılan sigortalılar, en az 18 yıldan beri sigortalı olmaları ve 4680 gün, malullük, yaşlılık ve ölüm sigortaları primi bildirilmiş olmak şartıyla, diğer sigortalılarda aranan (58 ve 60) yaş şartları aranmaksızın yaşlılık aylığına hak kazanırlar”(madde 28/4).

Ayrıca, başka birinin sürekli bakımına muhtaç derecede malûl çocuğu bulunan kadın sigortalıların, “5510 sayılı Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten sonra geçen prim ödeme gün sayılarının dörtte biri, prim ödeme gün sayıları toplamına eklenir ve eklenen bu süreler emeklilik yaş hadlerinden de indirilir” (madde 28/6)²⁰¹.

65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşları İle Özürlü ve Muhtaç Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Yönetmeliğin Kapsam başlıklı 2 inci maddesine göre Yönetmelik; “65 yaşını doldurmamış olmasının yanı sıra ilgili mevzuatı çerçevesinde yetkili hastanelerden alınacak sağlık kurulu raporu ile toplam olarak

- en az % 70 oranında engelli olduğu belirlenmek suretiyle başkasının yardımı olmaksızın hayatını devam ettiremeyecek şekilde engelli olduklarını kanıtlamış ve 18 yaşını doldurmuş Türk vatandaşlarından;

- % 40 ila % 69 arası engelli olduklarını kanıtlamış, 18 yaşını doldurmuş ve talebine rağmen Türkiye İş Kurumu tarafından işe yerleştirilememiş olan Türk vatandaşlarından;

- en az % 40 oranında engelli oldukları kanıtlanmış durumdaki 18 yaşını tamamlamamış Türk vatandaşı engellinin bakımını fiilen yürüten Türk vatandaşı yakınından, 18 yaşını dolduranlar için kendisi, 18 yaşını doldurmamış olanlar için kendisine bakmakla yükümlü olanlar;

Sosyal güvenlik kuruluşlarının herhangi birisinden her ne nam altında olursa olsun bir gelir veya aylık hakkından yararlananlar ile uzun vadeli sigorta kolları açısından zorunlu olarak sigortalı olunması gereken bir işte çalışanlar veya nafaka bağlanmış ya da nafaka bağlanması mümkün olanlar hariç olmak üzere hanenin

²⁰¹<https://kms.kayis.gov.tr/Home/Kurum/22620739> 29.04.2019

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları tarafından muhtaçlığına karar verilenleri kapsamaktadır”²⁰².

Aşağıdaki Tablo:16’da 2019 yılı itibariyle muhtaç durumda olan engellilere yönelik aylık ödenen maaş tutarları gösterilmektedir.

Tablo 16: 2019 Yılı Muhtaç Durumda Olan Engellilere Ödenen Aylık Maaş Tutarları

Yaşlılık Aylığı	1 aylık miktar: 601,00 TL
Engelli (% 40-69) Aylığı	1 aylık miktar: 480,22 TL
Bakıma Muhtaç Engelli Aylığı (% 70 ve üstü)	1 aylık miktar: 720,33 TL
18 Yaş altı Engelli Yakını Aylığı	1 aylık miktar: 1305,97 TL

Kaynak: <https://www.ssk.biz.tr/2018-engelli-haklari> 26.04.2019

3.5.1.4.İstihdama Yönelik Düzenlemeler

Toplumda en dezavantajlı grup içinde olan engelliler, birçok alanda olduğu gibi çalışma hayatında etkin bir katılmamaktadırlar. Hâlbuki engelli bireyleri topluma kazandırarak, kimseye muhtaç olmadan bağımsız şekilde yaşayabilmelerinin en akılcı yolu onların istihdamının sağlanmasıdır.

Anayasa’nın 17.maddesine; “herkes yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir” hükmü ve 49.maddesinde yer alan; “çalışma, herkesin hakkı ve ödevidir” hükmü ile çalışma hakkı herkesle birlikte engellileri de kapsar bir biçimde anayasal bir hak olduğu belirtilmiştir²⁰³.

Engelliler Kanunu’nda istihdamla ilgili 14.maddede; “Engellilerin iş gücü piyasası ve çalışma ortamında sürdürülebilir istihdamı için kendi işini kurmaya rehberlik ve mesleki danışmanlık hizmetlerinin geliştirilmesi de dâhil olmak üzere gerekli tedbirler alınır. İşe başvuru, alım, önerilen çalışma süreleri ve şartları ile istihdamın sürekliliği, kariyer gelişimi, sağlıklı ve güvenli çalışma koşulları dâhil olmak üzere istihdama ilişkin hiçbir hususta engelliliğe dayalı ayrımcı uygulamalarda bulunulamaz. Çalışan engellilerin aleyhinde sonuç doğuracak şekilde, engelinden dolayı diğer kişilerden farklı muamelede bulunulamaz. Çalışan veya iş başvurusunda bulunan engellilerin karşılaşılabileceği engel ve güçlükleri ortadan kaldırmaya yönelik istihdam süreçlerindeki önlemlerin alınması ve engellilerin çalıştığı iş yerlerinde makul düzenlemelerin, bu konuda görev, yetki ve sorumluluğu

²⁰² <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/06/20060620-4.htm> 26.04.2019

²⁰³ <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf> 28.04.2019

bulunan kurum ve kuruluşlar ile işverenler tarafından yapılması zorunludur.” ibareleri yer almaktadır²⁰⁴.

Türkiye’de engelliler iki farklı kanuna göre istihdam edilmektedir: Bunlardan biri 657 sayılı yasaya göre EKPS ile “memur” olarak atananlar ve ikincisi de kendi girişimiyle ya da İŞKUR üzerinden alınan 4857 sayılı yasaya göre “işçi” statüsünde çalışanlardır²⁰⁵.

4857 sayılı İş Kanununun 30 uncu Maddesi kapsamında; “İşverenler, elli veya daha fazla işçi çalıştırdıkları özel sektör işyerlerinde yüzde üç engelli; kamu işyerlerinde ise yüzde dört engelli bireyi meslek, bedensel ve ruhsal durumlarına uygun işlerde çalıştırmakla yükümlüdürler”²⁰⁶.

657 sayılı Devlet Memurları Kanununun 53 üncü maddesine göre; “Kurum ve kuruluşlar bu Kanuna göre çalıştırdıkları personele ait kadrolarda % 3 oranında engelli çalıştırmak zorundadır”²⁰⁷.

Aşağıdaki Tablo:17’de yıllara göre kamuda ve özel sektörde istihdam edilen memur ve işçi sayıları gösterilmiştir. Yıllar itibariyle bakıldığında kamudaki memur istihdamı artış gösterirken, özel sektördeki işçi oranı ters orantılı olarak azaldığı görülmektedir.

Tablo 17 : Yıllara Göre İstihdam Edilen Engelli Sayısı

Yıl	İstihdam Edilen Engelli Memur Sayısı	Kamuda İstihdam Edilen Engelli İşçi Sayısı	Özel Sektörde İstihdam Edilen İşçi Sayısı
2018	53.017	248	1.349
2017	49.873	192	11.959
2016	43.151	236	14.795
2015	40.655	258	20.197
2014	34.078	232	26.118
2013	32.783	287	34.189

Kaynak: T.C. Aile, Çalışma Ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı 2018 Yılı Faaliyet Raporu, Strateji Geliştirme Başkanlığı, s.131

²⁰⁴<https://www.ailevecalisma.gov.tr/eyhgm/mevzuat/ulusal-mevzuat/kanunlar/engelliler-hakkinda-kanun/29.04.2019>

²⁰⁵ Mevzuattan Uygulamaya Engelli Hakları İzleme Raporu 2013, Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği,2014,s.232

²⁰⁶ <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4857.pdf> 30.04.2019

²⁰⁷ <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.657.pdf> 30.04.2019

Tablo 18: İŞKUR Tarafından Toplam İşe Yerleştirenler İçerisinde Engellilerin Payı(%),(2007-2018)

Yıllar	Toplam İşe Yerleştirme	Normal İşe Yerleştirme	Engelli İşe Yerleştirme		Eski Yükümlü ve TMY ²⁰⁸ Yerleştirme	
			Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)
2018	1.247.188	1.231.871	14.930	%1,19	387	%0,03
2017	1.057.249	1.044.912	12.151	%1,14	188	%0,01
2016	789.133	773.860	15.031	%1,9	242	%0,03
2015	889.640	868.930	20.455	%2,3	255	%0,03
2014	701.435	674.701	26.350	%3,8	384	%0,05
2013	671.578	636.855	34.476	%5,1	247	%0,04
2012	556.587	520.786	35.531	%6,4	270	%0,05
2011	363.672	325.086	38.349	%10	237	%0,07
2010	205.231	172.751	32.257	%15,7	223	%0,1
2009	118.278	91.541	26.405	%22,3	332	%0,3
2008	109.595	85.117	21.967	%20	2.511	%2,3
2007	111.375	88.270	17.864	%16	5.241	%4,7

Kaynak: İŞKUR, Faaliyet Raporları (2007-2018), Temel Göstergeler

Tablo 18’de ise, İŞKUR tarafından, engelli ve engelli olmayan bireylerin işe yerleştirme sayıları ve aynı zamanda toplam işe yerleştirmeler içerisinde engellilerin işe yerleştirme oranları da verilmektedir. 2007 yılında engelli işe yerleştirmelerin toplam işe yerleştirmeler içerisindeki oranı %16 iken bu oran 2010 yılına kadar artış göstermiş ve bu yıldan sonra düşüşe geçerek 2018 yılında %1,19 şeklinde gerçekleşmiştir.

Engelli kadın ve erkekler, engellerinden dolayı ayrımcılığa maruz kalsalar da, engelli kadınlar engelli olan erkeklere göre engellilik ve toplumsal cinsiyet ekseninde çifte dezavantaj yaşamaktadırlar. Engelli kadınlar daha verimsiz oldukları ya da hane içi emek statüsünde kalmaları gerektiği düşüncesiyle istihdam alanından bilinçli olarak uzaklaştırılmaktadırlar. Ayrıca engelli kadınları istihdam alanından uzaklaştıran bir diğer konu ise tacizdir. Engelli kadınların “güçsüz” ve “bağımlı” oldukları düşüncesi ile işten ayrılmayacağı ya da hukuki yollara başvuramayacağı düşünüldüğünden çalışma hayatında sıklıkla tacize maruz kalmaktadır. Cinsiyetleri sebebiyle yaşadıkları bu hususi ayrımcılık engelli kadın çalışanların çalışma hayatını daha da zor hale getirmektedir²⁰⁹.

3.5.1.5. Erişilebilirliğe Yönelik Düzenlemeler

Engelliler için erişilebilirlik, kendilerine yönelik hakları kullanabilmeleri ile birlikte, özgürleşmenin ve toplumsal hayata katılabilmelerinin de ön şartıdır. Bu

²⁰⁸ TMY-Terörle Mücadelede Yaralananlar

²⁰⁹ Mevzuattan Uygulamaya Engelli Hakları İzleme Raporu 2013, Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği,2014,s.236

şartlar ışığında toplumun diğer üyeleriyle birlikte eşit bir biçimde fiziksel çevreye, ulaşım, bilgi ve iletişim teknolojisine, halka açık diğer tesis ve hizmetlere erişimlerinin sağlanması gerekmektedir²¹⁰.

Engelliler mevzuatı tarandığında, engellilerin özellikle fiziksel erişim sorunlarını çözmeye yönelik yasal tedbirlerin diğer erişim sorunlarına göre daha ağırlıklı ele alındığı görülmüştür.

5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun kapsamında engellilerin erişebilirliğinin sağlanması amacıyla yapılacak giderlere ilişkin ödenek teklifleri 2017 yılından itibaren “(10.1.2.05) Engellilerin Erişebilirliğinin Sağlanması Amacıyla Yapılacak Giderler” fonksiyonel kodunda gösterilmesine karar verilmiştir²¹¹. Kamu kurumların bütçelerinde açılan bu kod engellilere yönelik harcamaların bütçeden izlenmesine yönelik ciddi bir adımdır²¹².

Türkiye İstatistik Kurumu'nun “Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması” başlıklı araştırmasında ulaşılabilirlik konusunda 8 farklı soru sorulmuş ve engellilerden dikkat çekici cevaplar alınmıştır. Engellilerin %66,3'ü oturduğu binanın, %66,9'u kaldırım, yaya yolu ve yaya geçidinin, %58,4'ü kamu binalarının, %55,4'ü postane ve bankaların, %59,5'i dükkân, market, mağaza ve lokantaların %43'ü park ve yeşil alanların ulaşılabilirliğinin olmadığını düşünmektedirler. Bu ankette spor tesisleri, sinema tiyatro vb. yerlerin, tatil yerlerinin ulaşılabilirliği konusunda ankete katılanların birçoğu fikrim yok cevabı vermişlerdir²¹³.

Erişilebilirlik ile sadece fiziki erişilebilirliğin sağlanması yeterli değildir. Aynı zamanda hukuken, fiilen ve ekonomik olarak da erişilebilirliğin sağlanması gerekmektedir.

5378 sayılı Özürlüler Kanunu'nun 30. maddesi ise 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu'na “İşitme ve konuşma özürlülerine gerek görüldüğü hâllerde tercümanlık yapmak üzere illerde işaret dili bilen personel görevlendirilir” ibaresi eklenmiştir²¹⁴.

²¹⁰ Selda Çağlar, **Engellilerin Erişilebilirlik Hakkı Ve Türkiye’de Erişilebilirlikleri**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:61,sayı:2, Yıl:2012,ss. 541-598,s.543

²¹¹ 2017-2019 Dönemi Bütçe Hazırlama Rehberi, 2016, s.6

²¹² Hilal Görkem, Türkiye’de Kamu Sosyal Koruma Harcamaları Kapsamında Engellilere Yönelik Harcamalar: Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme, International Social Sciences Studies Journal, sayı:5, Cilt:36,ss. 2855-2868,s.2865

²¹³ http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1017 30.04.2019

²¹⁴ http://cocukhaklari.barobirlik.org.tr/dokuman/mevzuat_kanun/sosyalhizmetler.pdf 30.04.2019

Ayrıca engelli bireyler belediye otobüsleri, metro seferleri, deniz yolları şehir içi seferleri, devlet demiryolları ve denizyolları şehir dışı seferlerinden ücretsiz yararlanabilirken, şehirlerarası yapılan otobüs seferlerinde %30 ve Türk Hava Yolları seferlerinde %25 oranında indirimden faydalanabilirler. Bunun yanı sıra cep telefonu operatörleri engelliler için indirimli tarifeler hazırlamakta, Devlet Tiyatroları ise gösterilerini engellilere ücretsiz sunmaktadır²¹⁵.

Engelli bireylerin demokratik haklarını kullanabilmeleri ve seçme hakkını faal olarak değerlendirebilmeleri için 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanunda çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Kanuna göre, seçmenin oyunu kullanmasını engelleyecek bir engeli varsa seçimden önce belirlenmekte ve seçim zamanında oylarını rahat kullanabilmeleri için gerekli önlemler alınmaktadır. Körler, felçliler veya bu gibi bedeni sakatlıkları açıkça belli olan engelli bir yakını ya da yakını yoksa diğer herhangi bir seçmenin yardımı ile oylarını kullanabilmektedirler²¹⁶.

3.5.1.6. Ayrımcılığa Yönelik Düzenlemeler

Anayasa'nın 10. maddesinde "Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir" hükmü ile Engelliler Kanunu'nun 4.maddesinde "Engellilerin insan onur ve haysiyetinin dokunulmazlığı temelinde, kendi seçimlerini yapma özgürlüğünü ve bağımsızlığını kapsayacak şekilde bireysel özerkliğine saygı gösterilmesi esastır. Engelliler aleyhine ayrımcılık yapılamaz; ayrımcılıkla mücadele engellilere yönelik politikaların temel esasıdır²¹⁷" ibaresinin yer alması ayrımcılığa karşı önemli bir vurgu yapılmaktadır. Yine Engelliler Kanunu'nun 41.maddesi, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 122. maddesine engellilik ibaresini eklemiştir. 122.maddeye göre; "Dil, ırk, milliyet, renk, cinsiyet, engellilik, siyasi düşünce, felsefi inanç, din veya mezhep farklılığından kaynaklanan nefret nedeniyle;

- a) Bir kişiye kamuya arz edilmiş olan bir taşınır veya taşınmaz malın satılmasını, devrini veya kiraya verilmesini,
- b) Bir kişinin kamuya arz edilmiş belli bir hizmetten yararlanmasını,
- c) Bir kişinin işe alınmasını,

²¹⁵ <https://www.ssk.biz.tr/2018-engelli-haklari/> 01.05.2019

²¹⁶ Şişman, s.212

²¹⁷ <https://www.ailevecalisma.gov.tr/eyhgm/mevzuat/ulusal-mevzuat/kanunlar/engelliler-hakkinda-kanun/> 02.05.2019

d) Bir kişinin olağan bir ekonomik etkinlikte bulunmasını, engelleyen kimse, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır” ifadelerine yer verilmiştir²¹⁸.

Bu düzenlemeyle engelli birey ve normal bireyler arasındaki ayrımcılığına yönelik tutumlara ciddi bir yaptırım getirildiği görülmektedir.

Engelli bireyler ayrımcılıkla bazen doğrudan bazen de dolaylı olarak karşı karşıya kalabilir. Hukuki eşitliği güvence altına alan düzenlemeler ancak doğrudan ayrımcı uygulamaları ortadan kaldırılabilir, dolaylı ayrımcılığın ortadan kaldırılması için ise ayrımcılığa sebep olabilecek değer yargılarının ve toplumsal algının değişmesi gerekmektedir. Engellilere karşı korku ve acıma yüklü bakışlardan, önyargılardan toplum uzaklaşmalı ve fırsat verildiğinde engellilerin de toplumsal yaşamın her alanına girebilecek olan hak ve özgürlük sahibi bireyler olduğu algısının oluşturulması gerekmektedir²¹⁹.

Bu temel düşünceden hareketle Engelliler Kanunu ile 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanunda değişiklik yapılmış ve yapılacak yayınlarda “kadınlara, güçsüzlere, engellilere ve çocuklara karşı şiddetin ve ayrımcılığın teşvik edilmemesi” gerektiği düzenlemiştir. Tüm bu pozitif düzenleme ve gelişmelere rağmen engellilere yönelik toplumsal duyarlılığı arttıracak ve önyargıların tamamen yıkılmasını sağlayacak düzenleme eksiklikleri hala çok fazladır²²⁰.

3.2.2. Türkiye’de Engellilere Yönelik Kamu Harcamalarının Değerlendirilmesi

2005 yılında Özürlüler Yasası’nın yürürlüğe girmesiyle birlikte Türkiye’de engelli bireylere yönelik kamu politikaları oldukça artmıştır. Yıllar itibariyle artan kamu politikaları, engellilere yönelik kamu harcamalarının düzeyine ilişkin genel durumun incelenmesi, kısa ve orta vade için planlanan harcamaların değerlendirilmesi ve önerilen yeni politikaların finansmanına yönelik çalışmaların zeminini oluşturması açısından önem arz etmektedir²²¹.

Nurhan Yentürk ve Volkan Yılmaz (2017) tarafından 2006- 2015 yılları arasında gerçekleştirilen çalışmada merkezi yönetim kapsamındaki kamu

²¹⁸ <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf> 02.05.2019

²¹⁹ Yener Şişman, **Engelliler Acısından Eşitlik, Ayrımcılık Ve Eğitim Hakkı**, Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, Sayı.32, 2014,ss.57-85,s.78

²²⁰ Şen, s.258

²²¹ Engelsiz Türkiye İçin: Yolun Neresindeyiz? Mevcut Durum Ve Öneriler, **Sabancı Üniversitesi Yayınları**, İstanbul, Mart 2013,s.29

kurumlarının engellilere yönelik harcamaları detaylı bir şekilde incelenmiştir. Aşağıdaki Tablo 19’da çalışmanın 2006-2015 arası verilerine yer verilmiştir.

Tablo 19 : Türkiye'deki Engelli Hizmetleri Kamu Harcamaları (2006-2015)

Yıllar	Toplam Engellilere Yönelik Harcama	GSYM	Toplam Engellilere Yönelik Harcama/ GSYH %
2015	13.654.323.142	1.953.561.330.002	0,70
2014	11.615.745.515	1.748.167.817.000	0,66
2013	10.273.148.749	1.567.289.237.901	0,66
2012	9.077.862.660	1.416.798.489.819	0,64
2011	7.449.068.722	1.297.713.210.117	0,57
2010	6.062.931.374	1.098.799.348.446	0,55
2009	4.957.108.414	952.558.578.826	0,52
2008	3.919.316.862	950.534.250.716	0,41
2007	2.808.468.007	843.178.421.420	0,33
2006	1.868.982.417	758.390.785.210	0,25

Kaynak: Volkan Yılmaz, Nurhan Yentürk, “Türkiye’de Engellilere Yönelik Kamu Harcamalarının On Yıllık Seyri”, Çalışma ve Toplum Dergisi, Sayı. 52, İstanbul, 2017, s. 68-69

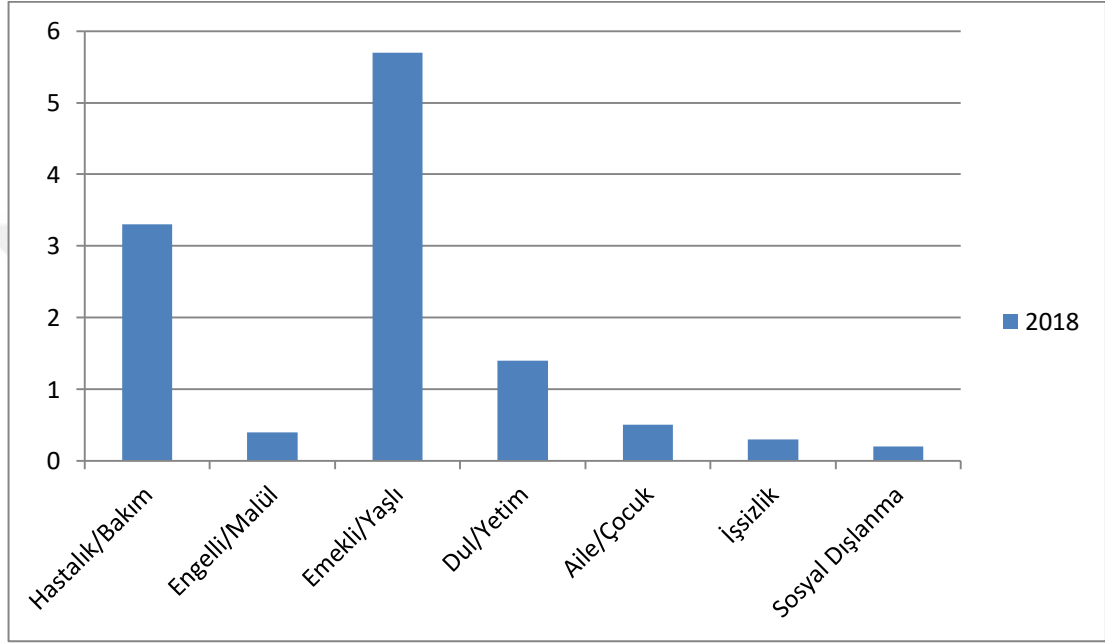
Çalışmaya konu olan harcama kalemleri; Özürlüler İdaresi’nin harcamaları (ÖZİDA), 2022 sayılı Kanun çerçevesinde Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) tarafından engellilere ayrılan aylıklar, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü (SHÇEK) tarafından ödenen evde özürü bakım aylığı ve bakım ve rehabilitasyon harcamaları, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü’nün (SYDGM) engelli destek transferleri, Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün muhtaçlık aylığı, İŞKUR’un bütçesinden yapılan istihdam ve mesleki rehabilitasyon harcamaları, Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü ve Özel Öğretim Kurumları Genel Müdürlüğü’nün eğitim giderleri, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB) Dezavantajlı Gruplar Dairesi Özürü Şubesi Müdürlüğü’nün harcamaları, YURTKUR’un engelli öğrencilere yönelik burs harcamaları ve SODES kapsamında destek sunulan engellilere yönelik projelerdir²²².

Engelliler Kanunu’nun yürürlüğe girdiği 2005 yılından itibaren engellilere yönelik kamu harcamalarında önemli bir artışlar meydana gelmiştir. Devamında ise Tablo 19 da görüldüğü gibi, 2006 yılında engellilere yönelik gerçekleşen toplam kamu harcaması yaklaşık 1,8 milyar TL iken, bu rakam 2015 yılında yaklaşık 13.6 milyar TL’ye yükselmiştir.

²²²: Volkan Yılmaz, Nurhan Yentürk, “Türkiye’de Engellilere Yönelik Kamu Harcamalarının On Yıllık Seyri”, Çalışma ve Toplum Dergisi, s.52, İstanbul, 2017,s.63-67

Engellilere yönelik yıllık kamu harcamalarını gayri safi yurtiçi hasılaya (GSYH) oranlayarak incelediğimizde, 2006 yılında bu oran yaklaşık binde 25 iken, 2015 yılında bu oran binde 70'e ulaştığı ortaya çıkmaktadır. Engellilere yönelik kamu harcamalarının GSYH' ya oranı 2006-2015 yılları arasında neredeyse 3 kata yakın artış göstermiştir.

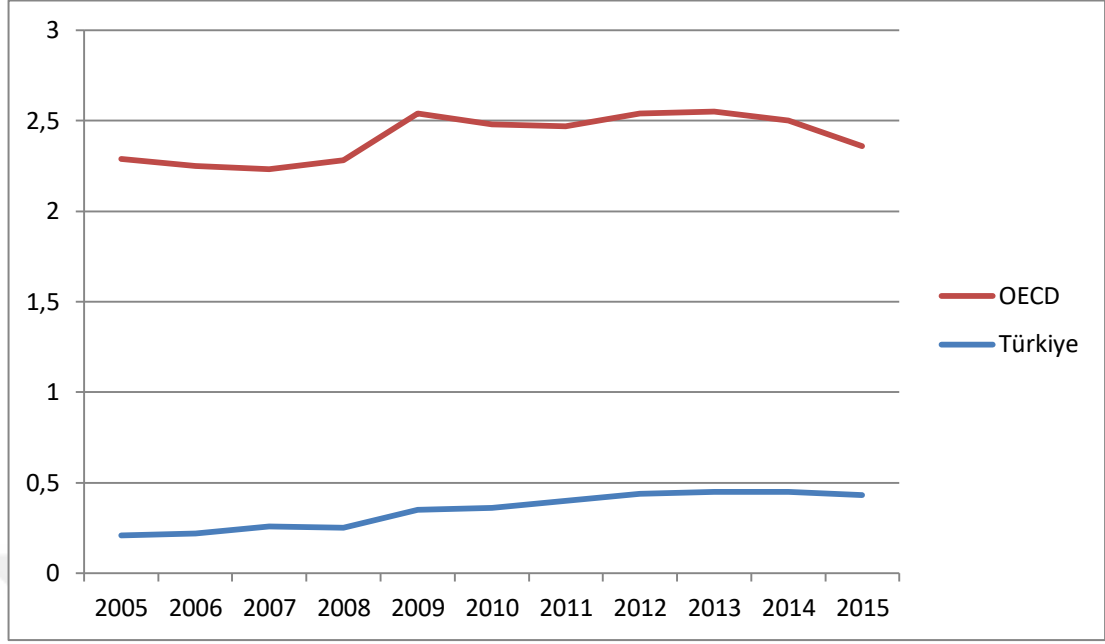
Grafik 1: Sosyal Koruma Yardımları/GSYİH (%), (2018)

Kaynak: TÜİK, 2018

Grafik 1'de 2018 yılı sosyal koruma yardımlarının gayri safi yurtiçi hasıla (GSYH) içindeki payı gösterilmektedir. Sosyal koruma harcamalarının toplamı 2018 yılında %11,9 pay alırken sosyal koruma yardımlarının GSYH içindeki payı ise %11,7 olarak gerçekleşmiştir. Risk/ihtiyaç grupları bazında bakıldığında, emekli/yaşlılara yapılan harcamaların %5,7 ile en büyük paya sahip olduğu görüldü. Bunu, %3,3 ile hastalık/sağlık bakımı harcamaları ve %1,4 ile dul/yetim harcamaları takip etmiştir. En düşük pay %0,2 ile sosyal dışlanmaya yönelik sosyal yardımlar almıştır. Engelli/malullere yönelik yardımların payı ise %0,4'tür.

Grafik 2: Engellilik ile İlgili Kamu Harcamaları, GSYİH (%), 2005-2015

Kaynak: OECD(SOCX), 2019

Grafik 2’de 2005-2015 yılları arasında engellilikle ilgili kamu harcamalarının GSYİH’ den aldığı pay gösterilmektedir. İlgili dönem boyunca Türkiye, OECD ortalamasının altında seyretmiştir. 2005’de Türkiye’de engellilikle ilgili kamu harcamalarının GSYİH’ den aldığı pay %0,21, iken, 2015 itibarıyla bu oran %0,43’e yükselmiştir. OECD ortalaması 2005’de %2,08 iken 2015’te %1,93’e düşmüştür. Türkiye, 2005-2015 döneminde engellilik, mesleki hastalık ve yaralanma, hastalık için kamu harcamalarının GSYİH’ den aldığı pay bakımından OECD ülkeleri içinde son 3 ülke içinde yer almaktadır. OECD ülkeleri içinde düşük paya sahip olan Türkiye’yi 2015 itibarıyla %0,6 ile Güney Kore, %0,7 ile Şili ve %0,8 ile Kanada izlemektedir. İş göremezlikle ilgili kamu harcamalarının GSYİH’ den en çok pay aldığı ülkeler ise sırasıyla Danimarka (%4,4), Norveç (%4,3), İsveç (%4,1), Finlandiya (%3,6) ve Hollanda’dır (%3,4).

Kamu harcamaları ile birlikte vergi indirimi, vergi istisnası veya vergi muafiyetleri gibi vergi harcamaları yöntemleri de uygulanarak engelli bireylerin sorunlarının çözümü ve toplumsal refah düzeylerinin artışı sağlanabilir.

Buna göre; 5378 sayılı Özürlüler Kanunu’nun 32. Maddesi ile 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu (KDV) ’sine eklenen bir maddede “engellilerin

eğitimi, meslekleri, günlük yaşamları için özel olarak üretilmiş her türlü araç, gereç ve özel bilgisayar programları” KDV’den muaf tutulmuştur²²³.

193 sayılı Gelir Vergisi Kanununun 31. maddesine göre;

Çalışma gücünün asgarî % 80’ini kaybetmiş bulunan hizmet erbabı birinci derece engelli, asgarî % 60’ını kaybetmiş bulunan hizmet erbabı ikinci derece engelli, asgarî % 40’ını kaybetmiş bulunan hizmet erbabı ise üçüncü derece engelli sayılır ve engelli dereceleri itibariyle belirlenen aylık tutarlar, hizmet erbabının ücretinden indirilir.

Tablo 20: 2018 Yılı Aylık Ve Yıllık Engellilik İndirimi Tutarları Ve Sağlanan Vergi Avantajı²²⁴

ENGELLİLİK DERECELERİ VE ÇALIŞMA GÜCÜ KAYIP ORANLARI (G.V. K. MADDE 31) (1)	AYLIK		YILLIK	
	İNDİRİM TUTARLARI (2)	VERGİ AVANTAJI (2 x %15=) (3)	İNDİRİM TUTARLARI (2 x 12=) (4)	VERGİ AVANTAJI (4 x %15=) (5)
1. Derece Engelliler İçin (Çalışma gücünün asgari %80’ini kaybetmiş olanlar)	1000 TL	150 TL	12.000	1.800
2. Derece Engelliler İçin (Çalışma gücünün asgari %60’ını kaybetmiş olanlar)	530 TL	79,5 TL	6.360	954
3. Derece Engelliler İçin (Çalışma gücünün asgari %40’ını kaybetmiş olanlar)	240 TL	36 TL	2.880	432

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı, Engelliler İçin Vergi Rehberi, 2018

Kendisi ve ya ailesinde engelli kişi bulunan serbest meslek erbabı ile ücretli çalışanlar da gelir vergisi indiriminden yararlanabilmektedir. Kendisi ve ya ailesinde engelli kişi bulunan serbest meslek erbabı ile ücretli çalışanlar da gelir vergisi indiriminden yararlanabilmektedir. 2015 yılı 46.533 engelli 2016 yılında 46.743 engelli 2017 yılında ise 53.392 engelli gelir vergisi indiriminden yararlanmıştır²²⁵.

²²³ <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3065.pdf> 30.04.2019

²²⁴ Vergi avantajı hesaplanırken asgari geçim indirimi dikkate alınmamıştır. Aylık ve yıllık vergi avantajı, Gelir Vergisi Kanunu 103 üncü maddesinde yer alan vergi tarifesinin ilk dilimine ait %15 oranı esas alınmıştır.

²²⁵ Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Engelli ve Yaşlı Bireylere İlişkin İstatistik Bilgiler, Ankara, 2019, s.68-69

Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu'na göre ise, engel dereceleri % 90 ve daha fazla olan malûl ve engellilerin üzerlerine kayıtlı taşıtlar ile diğer malûl ve engellilerin, engel durumlarına uygun hale getirilen özel donanımlı taşıtlar motorlu taşıtlar vergisinden muafır²²⁶. Aynı zamanda 4760 sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanunu'na göre, sakatlık derecesi %90 ve üzerinde olan engelliler beş yılda bir defaya mahsus olmak üzere yeni otomobil ve bir kısım ticari araçlarda özel tüketim vergisinden muaf tutulmaktadır²²⁷.

Engelli bireylerin topluma eşit katılımlarını sağlamaya yönelik geliştirilecek olan politikaların yalnızca birer harcama kalemi olarak değerlendirmek yanlış olur. Bu politikaların uygulanmasıyla birlikte orta ve uzun vadede engelli bireylerin toplumun birer parçası olarak katma değer yaratabileceği de göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Örneğin engelli bireylerin eğitimsel kazanım potansiyelinin artması, yüksek nitelikli iş pozisyonlarına erişmelerini kolaylaştıracak ve yarattıkları katma değer seviyesini yükseltecektir. Yine bu politikalar ile orta ve uzun vadede toplum farklılıklarla birlikte yaşamayı öğrenerek zengin bir toplumsal yaşamın oluşmasına da katkı sağlayacaklardır²²⁸.

3.3. SEÇİLMİŞ ÜLKE ÖRNEKLERİNİN ENGELLİLERE YÖNELİK HİZMET VE UYGULAMALARI

3.3.1. Almanya'da Engellilere Yönelik Hizmetler Ve Uygulamalar

Alman refah sisteminin temeli, Alman Anayasası'nda yer alan onurlu yaşam hakkına dayanır ve günümüzdeki sosyal güvenlik sistemi kişinin onurlu bir hayat sürmesini sağlayan en temel araçlardan biri sayılmaktadır. Almanya sosyal güvenlik sisteminin hükümlerinin yer aldığı Almanya Sosyal Kod Kitabı, (Sosyal Güvenlik Kanunu- Sozialgesetzbuch) (SGB), 12 bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm genel hükümlerden oluşurken; diğer bölümlerin her biri ise bir sosyal güvenlik başlığını içermektedir²²⁹.

Sosyal Yasa Dokuzuncu Kitabı engelli insanların rehabilitasyonu ve pay sahipliği mevzuatını içermektedir. 1. Bölümünde birden çok sosyal yardım alanı,

²²⁶ <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.197.pdf> 01.05.2019

²²⁷ <https://gib.gov.tr/gibmevzuat> 01.05.2017

²²⁸ Engelsiz Türkiye İçin: Yolun Neresindeyiz...,s.289

²²⁹ Mustafa Çoban, **Evde Bakım Hizmet Sisteminin Almanya Ve Türkiye Örneğinde İncelenmesi Ve Türkiye İçin Bir Model Önerisi**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Sağlık Kurumları Yönetimi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara,2015,s.47

yardımlar ve süreçlerle ilgili düzenlemeler yer almaktadır. SGB IX böylece şimdiye kadar SGB I, SGB IV ve SGB X Sosyal Yasa Kitapları düzenlemelerinde olduğu gibi farklı alanlara değinmiş olsa da SGB IX' de yer alan konular engellilere yönelik ya da engelli kalma olasılığına karşı bakım ve hizmetler ile engelli bireylerin toplumsal yaşama katılımları ve eşit olanaklara sahip olabilmeleri için gerekli koşulların sağlanmasıdır²³⁰. Bu düzenlemelerin amacı bireyin engelliliğinden dolayı sosyal yaşamdan ve iş yaşamından uzaklaşmamasıdır. Federal Almanya Anayasası'nda (Mad. 3/3) bireylerin engelliliği sebebiyle dezavantajlı duruma ve ayrımcı tutuma maruz kalmaması gerektiği ifade edilmektedir²³¹.

Tablo 21 : Yıllara Göre Almanya'daki Engelli Nüfus Sayısı

Cinsiyet/Yıl	2013	2015	2017
Tüm	7.548.965	7.615.560	7.766.573
Erkek	3.851.568	3.866.944	3.928.519
Kadın	3.697.397	3.748.566	3.838.054

Kaynak:<https://www.destatis.de/DE/Themen/GesellschaftUmwelt/Gesundheit/Behinderte-Menschen/Tabellen/geschlecht-behinderung.html> 04.05.2019

Tablo 21 incelediğimizde 2017 yılı sonunda, Almanya'da yaklaşık 7.8 milyon engelli yaşamaktadır. Federal İstatistik Ofisi (Destatis) tarafından bildirildiği üzere bu sayı Almanya'daki toplam nüfusun% 9.4'üdür. Yıllara göre baktığımızda engelli sayısının yarısından fazlası (% 51) erkek, kalanı ise (% 49'u) kadındır. Ayrıca 2017 yılında 2015 yılı sonuna göre yaklaşık 151.000 kişi daha artarak engellilik oranı % 2.0 civarında bir artış göstermiştir.

Engellilik özellikle yaşlılar arasında yaygındır: ağır engellilerin yaklaşık üçte biri (% 34) 75 ya da daha yaşlıydı. % 44'ü 55 ila 74 yaş grubuna mensuptu. % 2'si 18 yaşın altındaki çocuklar ve ergenlerdir. Engelliliğin % 3'ü doğuştan veya yaşamın ilk yılında meydana gelmektedir. % 88'den fazlası hastalıktan kaynaklanmakta iken engelliliğin sadece % 1'i bir kaza veya meslek hastalığından kaynaklanmaktadır²³².

Almanya'da engelli ve yaşlı nüfusa yönelik bakım sigortası zorunlu sigortalar kapsamında olup, prim ödeme esasına dayanmakta ve kamu ve özel bakım sigortası

²³⁰Özetle Sosyal Güvenlik 2018, Federal Çalışma ve Sosyal İşler Bakanlığı, http://www.bmas.de/SharedDocs/Downloads/DE/PDF-Publikationen/a985-soziale-sicherung-gesamt-tuerkisch.pdf?__blob=publicationFile 04.05.2019, s.75

²³¹ Mustafa Uyanık, **Almanya Sosyal Yardım Sistemi Ve Sosyal Hizmet Uygulamaları**, Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2018, s.37

²³² https://www.destatis.de/DE/Presse/Pressemitteilungen/2018/06/PD18_228_227.html 05.05.2019

olarak ikiye ayrılmaktadır. Nüfusun %90'ı kamu bakım sigortası geriye kalan % 10'luk kısım ise, özel sosyal bakım sigortası kapsamındadır. Kendi hesabına çalışanlara, devlet memurlarına ve aylık geliri 3562,50 Euro'dan yüksek olanlara, özel sosyal bakım sigortasını seçme hakkı tanımıştır²³³.

Sosyal Bakım Dairesi engellilik durumunu göz önünde bulundurarak engellilik derecesi (GdB) belirler. Bu derece en az yüzde 50 ise, ağır engellilik durumu söz konusudur ve kişiye engelli kimlik kartı verilir. Yüzde 50'nin altında ise kişiye sadece engellilik oranını / derecesini (GdB) bildiren bir belge verilir. Bu ibareler aşağıda belirtildiği gibidir:

G: Kimlik kartı verilenler trafikteki hareket yeteneği kısıtlı olanlardır

aG: Kimlik kartı sahibi ileri derecede yürüme engelli olanlardır.

H: Kimlik kartı sahibi sürekli olarak bir başkasının yardımına ihtiyaç duyan engelli bireydir.

B: Kimlik kartı sahibi yanında refakatçi bulundurma hakkına sahiptir

Bl: Kimlik kartı sahibi görme yeteneğini kaybetmiştir (Kör / Âmâ)

Gl: Kimlik kartı sahibi sağır ve aynı zamanda ağır konuşma bozukluğu olan engellidir.

RF: Kimlik kartı sahibi sürekli olarak toplu yaşam etkinliklerine katılmayan engelli bireylerdir.

TBI: Kimlik kartı sahibi sağır ve kördür. Sağır-kör („TBI“ ibaresi) hali 30 Aralık 2016'dan beri kendine has bir engellilik olarak kabul edilmiştir ve kişinin işitme yetisinin en az yüzde 70 bozuk olması ve görme yeteneğinin de yüzde 100 kayıp olması durumunda kabul edilir. Sağır ve kör olan insanların ihtiyaçları çok farklı olduğundan bu ibare şimdiye kadar belirli bir dezavantaj telafisine dâhil edilmemiştir²³⁴.

Engelli Kişileri Topluma Kazandırma Yardımları, engelli bireylerin topluma katılımlarını sağlamak için koruyucu ve önleyici tedbirlerden oluşmaktadır. Bu yardımlar kapsamında, engelli bireylerin yeteneklerine göre mesleki atölyeler oluşturularak, üretken hale gelerek normal hayata adapte olmaları sağlanmaktadır. Engelli bireylere sunulan bu yardımların, hayat boyu sürmesi amaçlanmaktadır. Bu

²³³ Murat Akdere, *Özürülülerin Evde Bakım Uygulaması Ve Türkiye İçin Model Önerisi*, Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu, Ankara,2010,s.18

²³⁴ Katja Kruse, *Überblick über Rechte und finanzielle Leistungen für Familien mit behinderten Kindern (Engelli çocukları olan ailelere tanınan haklar ve maddi yardım imkânları üzerine özet bilgiler)*, Almanya Bedensel ve Çoklu Engelliler Dernekleri Birliği, 2018, s,51

nedenle, yardımların miktarı belirlenirken, sosyal yardım çerçevesinde yapılan diğer yardımlara göre daha yüksek bir gelir üst sınırı gözetilmektedir. Bu bağlamda, engelli bireylere yapılan yardımlar, sosyal yardım kalemleri içerisinde çok geniş paya sahiptir²³⁵.

3.3.1.1. Bakım ve Rehabilitasyona Yönelik Hizmetler ve Uygulamalar

Rehabilitasyon hizmetlerinin tıbbi kesiminde bakımın yapılabilmesi ilgili kuruma göre çalışırken yardım alanlar için hastalık parası, kaza parası ya da geçiş dönemi parası ödenir. Hastalık parası, prim hesabında esas alınan çalışma ücretinin %70'ine tekabül eder. Fakat net çalışma ücretinin %90'ını geçemez. Emeklilik sigortasında ise geçiş dönemi parası ödenir. Bu paranın miktarı ailevi duruma göre son net gelirin %75 ile %68'i arasındadır²³⁶.

Rehabilitasyonla ilgili tıbbi yardımlar şunlardır:

- Hekim ve diş hekimi tedavisi;
- Çocuklara yönelik erken teşhis ve erken teşvik
- İlaç ve tıbbi malzeme
- Yardımcı araç temini, yardımcı araçların kullanılmasında eğitim;
- Efor denemesi ve çalışma tedavisi

Ayakta veya yatılı yardımlara ihtiyaç duyulması halinde rehabilitasyon kurumlarında tıbbi rehabilitasyon sağlanarak gerekli geceleme ve beslenme hizmetleri sunulur²³⁷.

Günlük hayatın gereği olan kişisel ihtiyaçlarını devamlı ya da en az 6 ay süreyle yapamayanlar ve bir başkasının yardımına ihtiyaç duyanlar, bakıma muhtaç sayılırlar ve ihtiyaçlarının karşılanması için Bakım Sigortası Kasasından (Pflegekasse) yardım talep edebilirler. Başvuruda bulunan sigortalının bakıma muhtaç olup olmadığı, Hastalık Kasası (Krankenkasse) uzmanlarınca belirlenmektedir²³⁸.

²³⁵ Uyanık, s.39

²³⁶Özetle Sosyal Güvenlik 2018, Federal Çalışma ve Sosyal İşler Bakanlığı, <http://www.bmas.de/SharedDocs/Downloads/DE/PDF-Publikationen/a985-soziale-sicherung-gesamt-tuerkisch.pdf?blob=publicationFile>05.05.2019,s.77

²³⁷ Uyanık, s.160

²³⁸ T.C Berlin Büyük Elçiliği Çalışma ve Sosyal Güvenlik Müşavirliği, Sağlık ve Bakım Sigortası, http://www.calisma.de/index.php?option=com_k2&view=item&layout=item&id=10&Itemid=66 08.06.2019

Bakım sigortası kapsamında sunulan bakım hizmetleri bireylerin engel derecesine göre belirlenir. Ciddi derecede bakıma muhtaç olanlar (I. derece), ağır derecede bakıma muhtaç olanlar (II. Derece), en ağır derecede bakıma muhtaç olanlar(III. Derece) şeklinde sınıflandırılmıştır. I. Derece bakıma muhtaç olanlara günde en az 1,5 saat, II. Derecede bakıma muhtaç olanlara 3 saat ve III. Derecede bakıma muhtaç olanlara 5 saat bakım hizmeti verilmektedir²³⁹ .

Tablo 22: Almanya'da 2017 yılı Bakım Sigortası Destekleri

		Bakım Sınıfı I	Bakım Sınıfı II	Bakım Sınıfı III
Evde Bedenen Bakıma Muhtaç	Bakım Parası (Aylık Euro)	545	728	901
	Bakım Hizmet Edinimi (aylık Euro)	1298	1612	1995
Vekaleten Bakım	Yakınları tarafından (aylık Euro)	1612	1612	1612
	Diğer kişiler tarafından (aylık Euro)	1612	1612	1612
Kısa Süreli Bakım	(aylık Euro)	1612	1612	1612
Tam Yataklı Bakım	(aylık Euro)	1262	1775	2005
Kısmi Yataklı Bakım	(aylık Euro)	1298	1612	1995

Kaynak: <https://www.faziletbozkurt.com/almanya-da-2017-yilinda-yeni-bakimsigortasi-kanunu-yueruerluege-girdi>, 10.06.2019

Tablo 22’de bakım sigortasından faydalanan kişilerin 2017 yılında aylık olarak aldıkları bakım ücretleri gösterilmektedir.

Bakım Parası: Bakıma muhtaç sigortalının bakımı bir yakını tarafından yapıldığı takdirde Bakım Sigortası Kasası, sigortalının bakımını yapan kişiye bakım gruplarına göre belirlenmiş olduğu bakım parası öder, ayrıca bakımı yapan kişinin emeklilik sigortası aidatları da Bakım Sigortası Kasası tarafından ödenir.

Bakım Servisi Yardımı: Bakıma muhtaç sigortalının günlük bakımı yakını yapılamıyor veya bakımını üstlenecek biri yoksa Bakım Sigortası Kasası, sigortalının bakımını Bakım Servisine yaptırır ve bakım yardımı parasını bu servise öder. Sigortalı isterse bakımını kendi seçeceği bir Bakım Servisinde yapılmasını isteyebilir. Bakıma muhtaç sigortalının evde bakımının yeterli olmadığı durumlarda sigortalı, kısmi yatılı, gündüz ve gece bakımı hakkında yararlanabilir²⁴⁰ .

²³⁹Çoban M.s.63

²⁴⁰T.C Berlin Büyük Elçiliği Çalışma ve Sosyal Güvenlik Müşavirliği...

3.3.1.2. İstihdama Yönelik Hizmet ve Uygulamalar

Engellilik ve istihdamla ilgili temel yasal çerçeve aşağıdaki kanunlardan oluşmaktadır.

Sosyal Hukuk II (Sozialgesetzbuch II): İş arayanlar için temel hükümler

Sosyal Hukuk III Kodu (Sozialgesetzbuch III): İstihdamın Teşviki

Sosyal Hukuk Kanunu IV (Sozialgesetzbuch VI): Kanuni Emeklilik Sigortası

Sosyal Hukuk Kanunu VII (Sozialgesetzbuch VII): Yasal Kaza Sigortası

Sosyal Hukuk IX Kodu (Sozialgesetzbuch IX): Engellilerin Entegrasyonu ve Rehabilitasyonu

Ağır dereceli engellilerin telafi ücretinin düzenlenmesi (Schwerbehinderten Ausgleichsabgabeverordnung, SchwbAV)

Genel Eşit Muamele Kanunu (Allgemeines Gleichbehandlungsgesetz)

Engelliler Yasası İçin Eşit Fırsatlar Yasası (Behindertengleichstellungsgesetz)²⁴¹.

Engellilerin iş hayatına katılımları için çok çeşitli yardımlar söz konusu olmaktadır. Yardımlar arasında engelli kişinin kendi ikametgâhı dışında başka bir yerde işe yerleştirilmesi durumlarda, konut ve beslenme masrafının karşılanması vardır. Çalışanlar iş hayatındayken çalışamayacak hale geldikleri zamanlarda hastalık parası veya geçim süreci parası alırlar. Ayrıca engelli gençler ve yetişkinlerin meslek eğitimlerinde belirli şartlara bağlı olarak eğitim parası ödenmektedir.²⁴²

İstihdamı konusunda engellilere yönelik kota sistemini ilk uygulayan ülke Almanya'dır. Kota uygulaması 1974'te ilk defa "Ağır Derecede Özürlüler Kanunu" ile uygulanmaya başlanmıştır. Daha sonraki dönemlerde pek çok değişikliğe uğramış olsa da kanunun 4 önemli maddesi değişmemiştir. Bunlar;

- Kota sistemi,
- Engelli istihdamı yükümlülüğünü yerine getirmeyen firmaların tazminat ödeme zorunluluğu,
- Engelli çalışanlara yılda 5 gün ekstra izin verilmesi

²⁴¹Report On The Comparison Of The Available Strategies For Professional Integration And Reintegration Of Persons With Chronic Diseases And Mental Health Issues: Germany: country report https://www.path-ways.eu/wp-content/uploads/country_report_de.pdf 05,05,2019,s.1

²⁴²Özetle Sosyal Güvenlik 2018, Federal Çalışma ve Sosyal İşler Bakanlığı, http://www.bmas.de/SharedDocs/Downloads/DE/PDF-Publikationen/a985-soziale-sicherung-gesamt-tuerkisch.pdf?__blob=publicationFile 05.05.2019,s.77

- En az beş engelli çalıştıran işyerlerinde engelli temsilcisi seçilmesi uygulamalarıdır²⁴³.

Kamu ve özel sektör kuruluşlarında 20'den fazla çalışanı olan firmaların en az % 5'i oranında ağır dereceli engelli çalıştırma zorunlulukları vardır. Aksi durumda, işveren "telafi ücreti" ödemek zorundadır. Bu ücretin miktarı toplam çalışan sayısına ve istihdam edilmesi gereken engelli çalışan sayısına bağlıdır²⁴⁴.

Ayrıca Almanya'da engelli bireylerin iş dünyasına katılımının artırılması ve rehabilite edilmesi amacıyla kurulmuş olan çok çeşitli kuruluşlar mevcuttur. Bunlar;

Meslek eğitim atölyeleri; engelli gençlere mesleki hazırlık ve meslek eğitimi sunan kuruluşlardır. Uzmanlar tarafından özel eğitime ihtiyaç duyan gençlere meslek eğitim tıbbi, psikolojik ve pedagojik hizmetler verilerek kişisel ve mesleki gelişimlerine katkıda bulunulur.

Mesleki teşvik kuruluşları; edinmiş oldukları mesleklerini ya da işleri artık yapamayacak halde olan yetişkin engelli insanlara engel durumlarına uygun başka bir mesleki ve ileri düzey eğitim sağlayan kurumlardır.

Mesleki alıştırma merkezleri; ruhsal engeli olan kişilerin iş hayatına katılmalarının sağlanması için hizmet veren kuruluşlardır.

Tıbbi meslek rehabilitasyon kurumları; tıbbi, eğitsel, mesleki ve psiko-sosyal rehabilitasyona yönelik özel kapsamlı yardımları birbiri ile bağlantılı bir süreç içerisinde sunarak hastalık durumundan ötürü başarıları kısıtlanan; öğrenme sorunları ile birlikte okul, eğitim, meslek ve aile ortamında olduğu gibi, toplumsal yaşamda da sosyal veya işe bağlı davranış bozuklukları gösteren insanların uyum sağlamaları amaçlanmıştır.

Engelli insanlar için atölyeler; Engelli insanların engel durumlarından dolayı iş piyasasında çalışabilecek durumda olmayan veya henüz çalışabilecek düzeye gelemeyen engelli bireyler için, uygun bir mesleki eğitim veya meşgale sağlanan atölyelerdir. Atölyeler bu insanlara çalışma gücünü tekrar kazanma ve ayrıca kazanç elde etme imkânı verir²⁴⁵.

²⁴³Serdar Orhan, **Türkiye'de Özürlü Dostu İstihdam Politikaları (Durum Analizi Ve Öneriler)**, T.C. Çalışma Ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çalışma Ve Sosyal Güvenlik Eğitim Ve Araştırma Merkezi Yayınları (Çasgem),2013,S.92-93

²⁴⁴ Report On The Comparison Of The Available Strategies For Professional...,s.7

²⁴⁵Özetle Sosyal Güvenlik 2018, Federal Çalışma ve Sosyal İşler Bakanlığı, http://www.bmas.de/SharedDocs/Downloads/DE/PDF-Publikationen/a985-soziale-sicherung-gesamt-tuerkisch.pdf?__blob=publicationFile 05.05.2017,s78

Engelli bireylerin malulen emeklilik maaşı almak için, Sosyal Yasa Kanunu VII' nin (esas olarak en az beş yıl boyunca en az 3 yıl emekli aylığı ödenmiş olması, en azından son beş yıl sigortalı olması) şartlarının yerine getirilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde, kişi, Sosyal Yasa Kanunu XII' de öngörüldüğü üzere iş kapasitesinin azalması nedeniyle yalnızca sosyal güvenlik hizmeti alabilir ve emeklilik maaşına hak kazanamaz. Yapılan değerlendirmelerin ardından bir kişi günde 3 saatten az çalışabilecek durumda ise (sadece öğrenilen veya normal meslekte olmayan herhangi bir işte), tam sakatlık maaşı alır. Eğer kişi günde 3 saatten fazla, 6 saatten az çalışabilirse, o zaman kısmi bir emekli maaşı alır²⁴⁶.

3.3.1.3. Eğitime Yönelik Hizmet ve Uygulamalar

Almanya federal bir cumhuriyet olması nedeniyle özel eğitim ve hatta eğitim politikalarında önemli farklılıklar vardır. Engelli olup olmadığına bakılmaksızın bütün çocuklar okula gitmek zorundadır. Eyaletlerin sorumluluğu altında olan ve engellilik türlerine göre değişen özel okullar da (çoğu eyalette „destek okulları“ olarak da adlandırılır) engellilere hizmet verilmektedir. Engelli çocukların diğer çocuklarla birlikte hangi şartlar altında (inklusive Beschulung=birlikte okul eğitimi) okuyabileceği, her eyaletin kendi kanunlarında ayrıca düzenlenmiştir. Genelde çocukların standart mı yoksa özel destekli okulda mı eğitim alacağı kararı anne babalara bırakılmıştır. Eğitim kapsamında çocuğun özel araç ve gereçlere ihtiyacı var ise (örneğin engellilik sonucu okunaklı şekilde yazamayan bir çocuğa özel bir bilgisayar donanımı), ilgili masraflar sağlık sigortaları tarafından karşılanır²⁴⁷.

Özel eğitim ihtiyacı olan öğrenci nüfusu (SEN) Almanya'da 485.400'den fazladır. Bu da tüm öğrenci nüfusunun yaklaşık % 6.4'ünü oluşturmaktadır. Açıkçası, SEN' li çocuklar, (örneğin öğrenme engelli öğrenciler, dil engelli öğrenciler ve fiziksel engelli/engelli öğrenciler dâhil olmak üzere) homojen fakat oldukça heterojen bir öğrenci grubunu oluşturmaktadır. Bu öğrencilerin yaklaşık %78'i normal okullara gitmiyor, bunun yerine özel ders programları ve dersleri takip eden öğrencilere yönelik özel eğitim programları ve eğitimlerle özel okullara gidiyor²⁴⁸.

²⁴⁶ Report On The Comparison Of The Available Strategies For Professional..., s.6

²⁴⁷ Kruse,73

²⁴⁸ Jana Heydrich, Sabine Weinert, Lena Nusser, Cordula Artelt, Claus H. Carstensen, **Including students with special educational needs into large-scale assessments of competencies: Challenges and approaches within the German National Educational Panel Study (NEPS)**, Journal for Educational Research Online Volume 5 (2013), No. 2, 217–240,s.219

Almanya’da 2013-14 öğretim yılında, özel ihtiyaçları olan çocukların yüzde 67’si ana kreş merkezlerinde, ilkokullarda yüzde 46,9 ve liselerde yalnızca yüzde 29,9’du. Farklı federal devletleri arasında da önemli farklılıklar görülüyordu. Bremen, Hamburg ve Berlin’in şehir eyaletlerinin hepsinin göreceli olarak yüksek katılım oranları rapor etmişlerdir - sırasıyla yüzde 68,5, yüzde 59,1 ve yüzde 54,5 fakat Hessen ve Aşağı Saksonya gibi daha büyük eyaletlerde, oranlar toplam çocukların yüzde 24’üdür²⁴⁹.

Yüksekokul okullarda okuyan engelli öğrenciler geçimlerini sağlayabilmek için Federal Eğitim Desteği Kanunu’na (BaföG) dayalı yardımlar alabilirler. Bununla birlikte engellerin özel ihtiyaçlarına yönelik “ mesleki destek hizmetleri” adı altında yol parası yardımı, işaret dili tercümanı masrafları ve kişisel asistan (öğrencilerin derslerine katılmalarında destek olan öğrenci yardımcılar) desteği gibi yardımlar sağlanabilmektedir. Aynı zamanda öğrencilerin eğitimleri sırasında ihtiyaç duyulan araç gereçler de (görme engelli öğrencilerin metinleri kendi başlarına okumalarına, yazmalarına ve düzenlemelerine olanak tanıyan özel donanımlı bilgisayarlar gibi...) bu yardım kapsamındadır²⁵⁰.

Yukarıda incelediğimiz bütün bu yardımların dışında engelli insanlara özellikle gelir vergisi ve taşıt vergisi kolaylıkları sağlanarak dezavantaj telafileri yapılmaktadır.

I) Gelir Vergisi Kanunu’na göre sağlanan vergi kolaylıkları:

Gelir Vergisi Kanunu (EStG)’nda engelli kişiler ve yakınları için birtakım vergi kolaylıkları söz konusudur. Örneğin engelli bir kişi, engelinden dolayı ortaya çıkan sıra dışı harcamalarının belli bir tutarını engel derecesine göre yıllık gelir vergisi beyanında götürü masraf olarak gösterebilir. Bu götürü masraf gösterim tutarları şu şekildedir:

Yüzde 25 ve 30 arası engel derecesi olanlar 310 Euro

Yüzde 35 ve 40 arası engel derecesi olanlar 430 Euro

Yüzde 45 ve 50 arası engel derecesi olanlar 570 Euro

Yüzde 55 ve 60 arası engel derecesi olanlar 720 Euro

Yüzde 65 ve 70 arası engel derecesi olanlar 890 Euro

Yüzde 75 ve 80 arası engel derecesi olanlar 1.060 Euro

²⁴⁹<https://www.dw.com/en/study-inclusion-of-special-needs-children-on-the-upswing-in-german-schools/a-18691675> 10.06.2019

²⁵⁰Kruse, s.79

Yüzde 85 ve 90 arası engel derecesi olanlar 1.230 Euro

Yüzde 95 ve 100 arası engel derecesi olanlar 1.420 Euro

Engelli kimlik kartında “H” ibaresi bulunan çaresiz insanlar ve “Bl” ibaresi bulunan körler için götürü tutar 3.700 Euro’ya yükselir. Engelli çocuklar için geçerli götürü tutar, başvuru üzerine anne babalarına devredilebilir. Bunun için anne babanın çocuk parası veya çocuk vergi indirimi almaları gerekiyor.

II) Motorlu taşıtlar vergisinden muafiyet

Motorlu Taşıtlar Vergi Kanunu’na (KraftStG) göre, motorlu taşıt sahibi engelli insanlar, söz konusu taşıtın hareketliliklerine katkıda bulunmak veya alışveriş gibi ev işlerini yapabilmek için kullanılması durumunda, motorlu taşıtlar vergisinden bütünüyle veya kısmen muaf olabilirler. Engelli kimlik kartında “H”, “Bl”, veya “aG” ibareleri bulunan engelli kişilerin taşıtları, motorlu taşıtlar vergisinden tamamen muaftır. Engellerinden dolayı trafikte hareket kabiliyetlerini kaybetmiş olup kimlik kartlarında “G” ibaresi bulunan engelliler ve işitme duyularını yitirmiş “Gl” ibareli olan kişiler, toplu taşıma araçlarından yararlanma haklarından feragat etmeli halinde yüzde 50 oranında motorlu taşıt vergisi indiriminden faydalanabilirler²⁵¹.

3.3.2. İngiltere’de Engellilere Yönelik Hizmetler Ve Uygulamalar

İngiltere’de sosyal koruma sistemi üç türlü yardım sisteminden oluşmaktadır. Bunlar katkı payına dayalı yardımlar, katkı payına dayalı olmayan yardımlar ve gelire dayalı yardımlardan oluşmaktadır. Katkı payına dayalı olmayan yardımlar; ağır engellilik ödeneği, iş göremezlik yardımı ve bakım ödenekleridir. Katkı payları vergilerle finanse edilmektedir. Ülkede dar gelirliyle yönelik olan ve gelir vergisine tabi olmayan yardımların içerisinde, engelliler için geçim ve bakım ödeneği ve ağır engellilik ödeneği yer almaktadır. Bir engellinin gelir desteğinden faydalanabilmesi için bazı şartları yerine getirmesi gerekmektedir. Bu şartlara göre; İngiltere’de yaşamak, hastalık veya engeli nedeniyle çalışmamak ya da, 16 yaş ve üstü olup haftada minimum 16 saat çalışıyor olmak vardır. Bu şartlara uyan kişiler sosyal koruma sisteminden yararlanabilirler²⁵².

İngiltere’de 1990’lı yıllardan sonra engellilik konusunda ve toplumda engelli olarak var olmanın getirmiş olduğu ek maliyetlerin dengelenmesi amacıyla birçok

²⁵¹ Kruse, s.55-57

²⁵² Tınar, s.82-83

düzenleme yapılmıştır. Bu düzenlemelerle engelli vatandaşlar engel durumlarına göre çeşitli desteklerden faydalanmışlardır. Bu desteklerden biri de, “Engelli Geçim İndirimi” (Disability Living Allowance)’ dir. Engelli Geçim İndiriminden faydalanmak isteyen kişinin 65 yaş altı olması ve kişisel bakıma muhtaç olması gerekmektedir. Bir diğer destek, “Bakım İndirimi” (Attendance Allowance)’dir. Bakım indiriminden faydalanmak isteyen kişinin 65 yaş üstü olması ve hasta veya engelli olması gerekmektedir²⁵³.

İngiltere’de, 2015/16 yıllarında 13,3 milyon engelli insan olduğunu bildirilmiştir. Bu sayının %7lik kısmı çocuklardan,% 18lik kısmı çalışma çağındaki yetişkinlerden, %44 lük kısmı ise emeklilik yaşındaki bireylerden oluşmaktadır. 2013/14 yılında ise bu sayı 11,9 milyondur. İki yıl içindeki değişimin çoğu, çalışma çağındaki yetişkinlerde oluşan engellilikten kaynaklandığı bildirilmektedir²⁵⁴.

İngiltere’de engellilik ve hastalık yardımları kişilerin engel durumuna, yaş grubuna, sosyal ve ekonomik durumuna göre değişkenlik göstermektedir. Ayrıca, engellilik ve hastalık yardımları; çocuklar için yapılan yardımlar, yetişkinler için yapılan yardımlar, kişisel bağımsızlık ödenekleri, bakım ödeneği, istihdam ve destek ödenekleri ve bakıcı yardımlarından oluşmaktadır²⁵⁵.

3.3.2.1.Bakım ve Rehabilitasyona Yönelik Hizmet ve Uygulamalar

Çocuklar için Engellilik Yaşam Ödeneği (DLA), iki bileşenden (kısımlar) oluşan vergisiz bir avantajdır. Çocuk bir veya her iki bileşene de hak kazanabilir. Çocuklar için engelli yaşam ödeneği 16 yaşından küçük veya yürüme zorluğu çeken ve engeli olmadığı halde yaşlılarından daha fazla bakıma ihtiyacı olan çocukların diğer bakım masraflarını karşılamak için yapılmaktadır. Bu bileşenler engel veya sağlık durumunun kişiyi nasıl etkilediğine bağlı olarak belirlenmektedir. Ekstra yardımlar ise haftada en az 35 saat orta ve en yüksek düzeyde engelli yaşam ödeneği alan bir çocuğa bakanlar bakıcı yardımı almaya hak kazanabilir. Yardımlar haftalık olarak yapılmaktadır²⁵⁶. Tablo:23’de bakıma muhtaç çocuklara yönelik bakım ve

²⁵³Hale Balseven, **İngiltere’de Refah Reformlarının Ekonomi Politikası**, Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt.9,Sayı.18, Yıl.2009,ss. 1-29,s.10

²⁵⁴Family Resources Survey 2015/16, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/600465/family-resources-survey-2015-16.pdf ,s.7,07.05.2019

²⁵⁵ Tınar, s.84

²⁵⁶<https://www.gov.uk/disability-living-allowance-children/rates> 08.05.2019

engelli yaşam ödeneğinin haftada ne kadar ödendiği gösterilmektedir. Buna göre ödemeler haftalık 20 sterlin ile 82 sterlin arasında değişmektedir.

Tablo 23 : İngiltere'de Çocuklar İçin Engelli Yaşam Ödeneği

Bakım Bileşeni	Haftalık Oran (Sterlin)	Hareket engeli Ödeneği	Haftalık Oran (Sterlin)
En düşük	21,8	Düşük	21,8
Orta	55,1	Yüksek	57,45
En yüksek	82,3		

Kaynak: <https://www.gov.uk/disability-living-allowance-children/rates> 08.05.2019

Kişisel bağımsızlık ödemesi 16 ila 64 yaşları arasındaki kişilerin uzun süreli sağlık sorunlarının veya engelliliğin neden olduğu ek maliyetlerin bir kısmının karşılanmasına yardımcı olmaktadır. Kişisel bağımsızlık ödemesi olarak haftada 21,80 sterlin ile 139,75 sterlin arasında değişen bir ücret ödenmektedir. Oran, durumun kendisine değil kişiyi nasıl etkilediğine bağlı olarak belirlenmektedir. Alınacak yardım düzeyini hesaplamak için bir değerlendirmeye ihtiyaç vardır. Doğru desteğin alındığından emin olmak için oran düzenli olarak yeniden değerlendirilmektedir²⁵⁷.

Fiziksel veya zihinsel engeli olan kişilerle 65 ve üzeri yaşta kişiler kişisel bakımına yardımcı olmak için, Tablo:24'te gösterildiği gibi haftada 55,10 sterlinle 82,30 sterlin arasında değişen bakım ödeneği alabilirler. İki farklı oranda ödenmekte olan bu ödenek kişinin engeli nedeniyle ihtiyacı olan bakım seviyesine bağlıdır²⁵⁸.

Tablo 24 : İngiltere'de Engelli Bakım Ödeneği

Bakım Bileşeni	Haftalık Oran (Sterlin)	İhtiyaç duyulan yardım seviyesi
En Düşük	21,8	Günün bir kısmı için yardım veya pişmiş yemek Hazırlama
Orta	55,1	Gün boyunca sık sık yardım veya sürekli denetim, gece boyunca gözetim veya diyaliz sırasında yardımcıya ihtiyaç duyma
Yüksek	82,3	Gündüz ve gece boyunca yardım veya gözetim veya ölümcül hastalık
Hareket Engeli Ödeneği	Haftalık Oran (Sterlin)	İhtiyaç duyulan yardım seviyesi
Düşük	21,8	Dış mekânlarda rehberlik veya denetim
Yüksek	57,45	Diğer daha ağır yürüme zorlukları

Kaynak: <https://www.gov.uk/dla-disability-living-allowance-benefit/DLA-rates> 08.05.2019

²⁵⁷ <https://www.gov.uk/pip> 08.05.2019

²⁵⁸ <https://www.gov.uk/attendance-allowance> 08.05.2019

Bakım ödeneği alan kişi ilaveten Emeklilik Kredisi, Konut Yardımı veya Belediye Vergisi indiriminden yararlanabilmektedir. Bu engelli ödeneği merkezi yardım hattı ya da yardımlarla ilgilenen büro ile irtibata geçilerek öğrenilebilir.

3.3.2.2. Eğitime Yönelik Hizmet ve Uygulamalar

2014 Çocuk ve Aileler Yasası'ndaki özel eğitim ihtiyaçları ve engellilik hükümleri 1 Eylül 2014 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu tarihten itibaren, engelli çocuk ve gençler için yeni eğitim, sağlık ve bakım (EHC) planı değerlendirme süreci başlamıştır²⁵⁹. Buna göre, 0-25 yaş arası çocuklar ve gençler için özel eğitim ihtiyaçları ve engellilik uygulama kodu (SEND) , özel eğitim ihtiyacı veya engeli olan çocuklarla ve gençlerle çalışan ve onları destekleyen kuruluşlar için yasal rehberlik sağlar. SEND' li çocukların ve gençlerin aldığı destek türleri, sahip olabileceği SEND türlerinin çok farklı olması nedeniyle geniş ölçüde farklılık gösterir. Bununla birlikte, iki geniş destek seviyesi mevcuttur: SEN desteği ve Eğitim, Sağlık ve Bakım Planları (EHC).

SEN desteği - çocuk veya gençlere okul öncesi, okul veya kolejde verilen destektir. Eğitim, Sağlık ve Bakım Planları (EHC) ise SEN desteğinden daha fazla desteğe ihtiyacı olan 0-25 yaş arası çocuklar ve gençlerin için eğitim, sağlık ve sosyal bakım gereksinimlerine ulaştırmayı amaçlamaktadır²⁶⁰.

2016 yılında engelli öğrencilerin% 2,8'si (991,980 öğrenci) SEN desteği almıştır.- bu toplam öğrenci nüfusunun% 11,6'sına eşittir. SEN'li öğrencilerin sayısı 2015'te 1.301.445'ten 2016'da 1.228.785'e düşmüştür. Ocak 2016'da İngiltere Hükümeti, SEND' li çocukların ihtiyaçlarını daha iyi karşılamak için yardım kuruluşlarına ve yerel konseylere 80 milyon £ tahsis etmiştir²⁶¹.

Ayrıca engelli gençlerin ileri eğitim ve yükseköğretim dönemlerinde gençleri yetişkinliğe ve bağımsız yaşama hazırlanmalarında desteklemeye yönelik olan iş bulma, konaklama, topluma katılım gibi mevcut hizmetler 2010 eşitlik yasası kapsamında özel kurum ve kuruluş tarafından sağlanmaktadır²⁶².

²⁵⁹ Learning Disabilities Observatory: People with learning disabilities in England 2015: Main Report England,2019,s.35

²⁶⁰ Learning Disability - Policy And Services, Briefing Paper, Number: 07058, 18 September 2018, s.29

²⁶¹ Being disabled in Britain, Equality Human Rights Commissions, <https://www.equalityhumanrights.com/sites/default/files/being-disabled-in-britain.pdf>,s.25,10.05.2019

²⁶² Learning Disability - Policy And Services, s.31

3.6.2.3.İstihdama Yönelik Hizmet ve Uygulamalar

Son resmi rakamlara göre İngiltere'de engelli bireylerin istihdam oranı % 47,2'dir. Bu oran engelli olmayanlarda ise %80,3 olarak belirtilmektedir. İngiltere Hükümeti 2020 yılına kadar 1 milyon engelliye işe alarak istihdamda engellilik açığını yarıya indirmeyi hedeflemektedir²⁶³.

İngiltere'de 1995 yılına kadar işverenler 20'den fazla işçi çalıştırdıklarında %3 oranında engelli çalıştırma zorunluluğu kota sistemi uygulanmaktaydı. Fakat bu zorunluluğa işverenlerin sadece %22'si uymaktaydı. Verimli olmadığı düşüncesinden dolayı 1995 yılında zorunlu kota sisteminden vazgeçilip ayrımcılığı önlemeye yönelik kanunlaştırma hareketleri benimsenmeye başlanmıştır²⁶⁴.

İngiltere Hükümeti, öğrenme güçlüğü veya engeli olan insanlar için çeşitli olanaklar sağlamaya büyük önem vermektedir. Yaşam boyu yaklaşım tarzı benimsenerek, devlet, yerel yetkililer ve gönüllü kuruluşlar, kamu ve özel sektördeki işverenlerle ortaklaşa çalışmaktadır. 30 Kasım 2017'de, engelliler için işyerlerini iyileştirmeye yönelik yapılan yaşam kurslarının ayrıntılarını belirleyen 'İş, Sağlık ve Engellilik Geleceği için Yaşamları İyileştirme' planı yayınlanmıştır.

Plana göre;

Öğrenme güçlüğü çeken gençlere uzun vadeli işe sahip olmayı hedefleyen Desteklenen İş Deneyimi planı geliştirildi. Üçlü Desteklenen İş Deneyimi projesi ise üç iş merkezi bölgesinde özel eğitim ihtiyacı olan 10. veya 11. sınıftaki öğrenciler için iki haftaya kadar desteklenen bir iş deneyimi olanağı sunulmaktadır.

Yerel Desteklenen İstihdam planına göre öğrenme güçlüğü çeken insanlara yönelik Desteklenen İstihdam planı 2 milyon sterlin yatırım yapılmaktadır.

Engelli veya sağlık sorunu olan kişilere hizmetleri geliştirmek için İngiltere genelinde hem istihdamı güvence altına almak hem de sürdürebilmesi açısından 200 İş Ortağı ile İş Merkezi bir araya getirilmiştir. Ayrıca kamu hizmeti kapsamında, uzmanlar arasında bir otizm yardım kuruluşuyla ortaklaşa otistik spektrumdaki insanlar için iş deneyimi programlarının işe alım faaliyetleri genişletilmektedir²⁶⁵

İngiltere Hükümeti, Engelli İstihdamını teşvik etmek amacıyla 2013 yılında Özürlülere Güven kampanyası başlatmıştır. Bu kapsamda uygulanan destek

²⁶³Disability and employment, <https://www.disabilityrightsuk.org/sites/default/files/pdf/Disability%20and%20Employment%20V7.pdf> 10.05.2019,s.2

²⁶⁴Engelliler ve İstihdam, Uzaktan Eğitim Notları, Sakarya Üniversitesi Yayınları, s.63

²⁶⁵ Learning Disability - policy and services, s.17

sistemlerinden olan Çalışmaya Erişim; engellilerin işe başlaması ya da çalışmaya devam etmesi için yaygın olarak finanse edilen bir destek sistemidir. (Örneğin, özel ekipman, iş görüşmesinde bir iletişimci vs.). Work Choice ise işsizlerin sürdürülebilir istihdama yardımcı olan uzmanlardan oluşan bir gönüllü programıdır. Program uzmanlar tarafından katılımcılara güven artırma ve mülakat becerileri eğitimi gibi istihdam edilebilirlik hizmetleri sağlayarak destek vermektedir²⁶⁶.

“İstihdam ve Destek Ödeneği” çalışamayan engellilere finansal destek sağlamak, çalışabilen engellilere ise sürekli çalışabilmeleri için özel destek sunmaktadır. İşi olan, işi olmayan veya serbest meslek sahibi kişiler istihdam ve destek ödeneğine başvurabilirler. “Gelir Destek ve İş Göremezlik Ödeneği” gibi diğer yardımları talep eden kişiler “İstihdam ve Destek Ödeneğine” geçebilirler. İş yeteneği değerlendirmesinde “İstihdam ve Destek Ödeneği” başvurusu değerlendirilen kişinin bir iş yeteneğine sahip olması gerekir. Bu, hastalıkların veya engelliliğin kişinin çalışma yeteneğini ne derecede etkilediğini görmek içindir. “İstihdam ve Destek Ödeneği” kullanmaya hak kazanan kişi, iki gruba ayrılır. Bu iki gruptan ilki bir danışmanla düzenli olarak görüşmeler yaparak işle ilgili destek alırken ikinci grup ise; uzman desteği olmadan destekleme yapılmaktadır.²⁶⁷.

Bireyler normalde hak talebinde bulunduktan sonra 13 hafta boyunca değerlendirme sürecine tabi tutulurlar. Bu değerlendirmenin sonucuna göre bir destek oranı belirlenir. Buna göre 25 yaşın altı olanlar haftada 57,90 £ 'a kadar, 25 yaşından büyük olanlar ise haftada 73,10 £ 'a kadar yardım alabilirler. Bununla birlikte İstihdam ve Destek Ödeneği (ESA) hakkı da elde edilirse engelli birey bu iki gruptan yalnızca birine yerleştirilir. Eğer işle ilgili aktivite grubundaysa haftada 73,10 £ 'a kadar, Destek grubunda ise haftada 111,65 £ 'a kadar yardım alabilir²⁶⁸.

Yukarıda bahsedilen yardımların dışında İngiltere’de engelli bireyler için araçlar ve ulaşım, konut ve barınma, düşük gelir desteği, katma değer vergisi indirimi gibi yardımlar da bulunmaktadır.

Araç ve Ulaşım Yardımı; araç vergisi ödemekten muafiyet, Mavi rozet ile park avantajları, engelliler için otobüs bileti veya tren kartı, Motability Scheme şirketinden araba satın alma veya kiralama konusunda yardım ve indirimler vardır.

²⁶⁶ Disability and employment, s.3-4

²⁶⁷ Tınar, s.88

²⁶⁸ <https://www.gov.uk/employment-support-allowance/what-youll-get> 11.05.2019

Konut ve Barınma Yardımları: Belediyeler tarafından bakım ve destek hizmetlerine ihtiyacı olduğu belirlenen engellilere sosyal hizmet almak yerine doğrudan ödeme yapılabilir. Bunun dışında engelli bireyin evini kendisine uygun hale getirmesi için gereken tadilat masrafları belediye tarafından ödenir. Düşük gelirli bireylere evrensel kredi verilerek konut yardımı ve belediye vergisi indirimi yapılmaktadır²⁶⁹.

Düşük Gelir Desteği; Eğer engelli birey 16 ile 65 yaş arasında olup düşük bir gelire sahip ve haftada ortalama 16 saatten az çalışıyorsa bu destekten yararlanabilir.

Vergi İndirimi; engelli veya uzun süreli rahatsızlığı olan kişilerin kendi kişisel veya ev içi kullanımı için tasarlanmış veya uyarlanmış ürünler üzerinden vergi tahsil etmemektedir. Örneğin ayarlanabilir yataklar, merdiven asansörleri, tekerlekli sandalye, ağır yaralanmalarda yardımcı tıbbi cihazlar vs.²⁷⁰

3.3.3. Şili' De Engellilere Yönelik Hizmetler ve Uygulamalar

Şili'de 2012'deki son nüfus sayımı 2.119.316 kişinin bir veya daha fazla engelliliğe sahip olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu sayı toplam nüfusun % 12.7'sine denk gelmektedir. Nüfus sayımında engelliler fiziksel zorluk veya hareketsizlik, konuşma zorluğu, psikiyatrik, zihinsel sakatlık, sağırılık veya işitme bozukluğu ve görme bozukluğu yaşadıklarını belirtmişlerdir. Engelli olanların 1.131.563'ü (% 54.3) kadın, 987.753'ü (% 46.6) erkektir.

2015 yılında yapılan ikinci Ulusal Engellilik Araştırması'na göre ise, Şilililerin yaklaşık% 20'si bir ya da daha fazla sakatlığa sahiptir; nüfusun% 8,3'ü ağır sakatlık ve % 11,7'si düşük ve orta derece sakatlık yaşamaktadır. Araştırma, engelli kadın sayısının (%26) engelli erkek sayısından (%15) daha fazla olduğunu belirtmiştir.

Yoksulluk ve engellilik arasında güçlü bir ilişki olduğuna; gelir, eğitim gibi sosyoekonomik yoksunluğunda engellileri çok zor durumlarda bırakabileceğine dair birçok kanıt vardır. Şili'deki engellilerin diğer ülkelere oranla daha fazla eşit olmayan eğitim olanakları, işgücü piyasasına erişimde zorluk ve düşük ücret politikasıyla karşı karşıya kaldığı iddia edilmektedir. Bununla birlikte, Şili'deki engellilerin sağlık

²⁶⁹ <https://www.gov.uk/financial-help-disabled> ,11.05.2019

²⁷⁰ <https://www.gov.uk/financial-help-disabled/vat-relief> 12.05.2019

hizmetlerine erişimde ne kadar zorlukla karşılaştıkları, bu zorlukların genel nüfusun karşılaştığı sorunlardan daha büyük olup olmadığı da net değildir²⁷¹.

Şili daha fazla sosyal içerme sağlamak ve engelliliği insan hakları meselesi olarak ele almaya çalışan bir sosyal çerçeveye doğru ilerlemiştir. Bu anlamda, 2008 yılında ülke Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi(CRPD)'yi kabul etmiştir. 2010 yılında ise Engellilik Yasası olan 20.422 sayılı Yasa, engellilere eşit fırsatlar ve sosyal katılım sağlanması amacıyla Şili'de yürürlüğe girmiştir. Bu yasaya göre ele alınan farklı alanlar arasında, istihdam olanaklarını iyileştirmeyi amaçlayan çeşitli değişiklikler vardır²⁷².

Mecliste görüşülen Çocuk Hakları Güvence Sistemi yasa taslağı, eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yapmama konusunda yol gösterici ilkeler arasında yer alarak engelli çocukları da içermektedir. Bu çerçeve yasaya rağmen, çocuklar için sosyal hizmetlerin kurulması ve özel koruma programlarının oluşturulması için özel ek fonlar tahsis etmeye ihtiyaç vardır. Şili'de engellilik niteliği uluslararası standartlardan uzaktır. Halen engellilik yasası için düzenlemeler mevcut olup, tüm devlet destek hizmetleri, engelli tüm çocuklara ve ergenlere yönelik hiçbir politika olmaksızın, toplumun yoksul kesimlerine yöneliktir²⁷³.

3.3.3.1. Erişilebilirlik Alanında Sağlanan Hizmet ve Uygulamalar

Yapılı çevrenin erişilebilirliğini sağlayacak kurallar yoktur. Hükümete göre, kamusal alanlara, dış mekân ortamına, toplu taşıma araçlarına ve konutlara erişilebilir kılmayı gerektiren yapılı çevrenin erişilebilirliğini sağlayan yasalar ve düzenlemeler vardır. Yapılı çevrede erişilebilirliği kolaylaştırmak için hükümet tarafından birtakım önlemler alınmıştır: kaldırımları dengelemek, park yerlerini işaretlemek, otomatik kapılar, asansörler ve erişilebilir tuvaletler kurmak, halka açık yerlerde erişilebilirliği sağlamak, konutlarda erişilebilirliği artırmak, finansal teşvikler sağlamak gibi.

²⁷¹ Elena S. Rotarou, Dikaios Sakellariou, **Inequalities in access to health care for people with disabilities in Chile: the limits of universal health coverage**, Critical Public Health, 2017,ss.604-616,s.606-607, <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09581596.2016.1275524>,12.05.2019

²⁷² Joaquín Mayorga Camus, The labour effect of a Disability Act. Longitudinal evidence from Chile, Master's Thesis Economics, University of Groningen, 2018,s.3

²⁷³ **Shadow Report For The Review Of The State Of Chile Before The Committee On The Rights Of Persons With Disabilities In The 15th Session**, March 2016,s.8, https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CRPD/Shared%20Documents/CHL/INT_CRPD_CSS_CHL_23091_E.pdf

Engelliler için özel ulaşım düzenlemeleri eksik olmasına rağmen, toplu taşımacılıkta indirimli fiyatlar uygulanmakta ve ne amaçla olursa olsun sunulmaktadır. Şili’de erişilebilir ortamların oluşturulması planlarken en zor engel bütçe faktörleri ve uygulama mekanizmasının eksikliğidir. Ayrıca planlamacıların, mimarların ve inşaat mühendislerinin eğitiminde hiçbir engelli farkındalığı bileşeni olmaması diğer bir eksiklik²⁷⁴.

Ayrıca kamu bütçesi, cumhurbaşkanlığı tartışmaları ve tüm kamu hizmet kampanyalarının, televizyon yayını görsel iletişim yoluyla yayınlanan ulusal devlet yayınlarının altyazılı, işaret dili ve körler için sesli çeviri” yayınlanmasını şart olduğuna dair yasa bulunmaktadır. Fakat bu yasaya uyum sağlanmamakta ve engelliler görsel-işitsel araçlar ve televizyon tarafından yayınlanması gereken hizmetlere ulaşamamaktadırlar²⁷⁵.

3.3.3.2. Eğitim Alanındaki Hizmet ve Uygulamalar

Şili’de toplam nüfus içinde % 27,5 lik kesim eğitim almakta iken bu oran toplam engelli bireyler arasında sadece % 8,5’(175,82 kişi) tir. Engelli bireylerin % 10’u hiç eğitim almamış, % 42’si ise ilköğretim okulunu tamamlayamamıştır. Ancak % 13’ü liseyi bitirebilmiştir. Bitirenlerinde % 5,7’sinin yükseköğretime erişimi yoktur. Sadece % 1’den daha azı yükseköğretimi tamamlayabilmiştir²⁷⁶.

Şili’de yasalar engelli bireylerin eğitimi ve okullara dâhil edilmesine ilişkin aşağıdaki hükümleri içermektedir:

Devlet, engellilerin normal kamu ve özel eğitim kurumlarına veya uygun olduğu durumlarda devlet sübvansiyonu alan özel eğitim kurumlarına erişebildiğini garanti etmelidir. Aileler çocukları için özel veya düzenli eğitim yaklaşımları arasında seçim yapabilmektedirler.

Okul öncesi, ilkokul veya ortaokul eğitimi veren okullar, özel eğitim ihtiyacı olan öğrenciler için organize bir plana sahip olunmalı ve öğretmenlerin, öğretim asistanlarının ve diğer eğitim personellerinin bu planlara katılımı sağlanmalıdır. İlk ve ortaöğretime engellilikle ilgili özel eğitim ihtiyaçları olan öğrencilerin dâhil edilmesinde önemli ilerleme kaydedilmiştir. Erken çocukluk eğitimi ile ilgili olarak,

²⁷⁴ Government Implementation of the Standard Rules As Seen By Member Organizations of Inclusion International ILSMH:Chile, https://www.independentliving.org/standardrules/InclInt_answers/Chile.html

²⁷⁵ Shadow Report For The Review Of The State Of Chile... s.9

²⁷⁶ Endisc – Cif Chile 2004: First National Study Of Disability In Chile,2005, s.20

Çocuk ve Engelliler Görev Gücü, 0-6 yaş arası çocuklar için özel eğitim çözümleri sağlamak için ağırlar kurmuştur.

Eğitim kurumları, engellilerin mevcut kurslara ve eğitim seviyelerine erişimini sağlamak ve kolaylaştırmak için gerekli olabilecek müfredat, altyapı ve destek materyallerini ayarlamakla yükümlüdür. Öğrencilerin okula devam etmelerini ve okulda ilerlemelerini sağlamak için gerekli olan kaynak ihtiyacı için Devlet, eğitim sübvansiyonları sistemini yeniden düzenlemek veya başka önlemler almak zorundadır.

On yıldan fazla bir süredir Şili, kapsayıcı eğitim projeleri olan normal okullara özel bir sübvansiyon sağlamaktadır; Eğitim kalitesini ölçen araçlar, özel eğitim ihtiyacı olan öğrencilerin katılımını sağlayacak şekilde ayarlanmalıdır. Örneğin, 2009'dan beri, öğrenci performansını eğitim kalitesini ölçen bir değerlendirme olan Eğitim Kalite Ölçüm Sistemi (SIMCE), özel okullarda ve normal eğitim kurumlarında kayıtlı olan görme ve işitme engelli öğrencileri yönelik 2010 yılında, üniversiteye giriş sınavı (üniversiteler tarafından öğrencileri seçmek için kullanılan) işitme ve görme engelli öğrencilere pilot olarak uygulanmıştır²⁷⁷.

Şili'de zihinsel ve psikososyal engelli çocuklar da dâhil olmak üzere çocukların “düzenli” eğitime devam etmeleri için farklı entegrasyon politikalarının uygulanması ve belediye ve sübvansiyonlu okullar için ek fonlar tahsis edilmesine rağmen, fiili uygulama derecesi çok sınırlıdır. Dolayısıyla durum, bu gruplara mensup 10 öğrenciden sadece 1 tanesinin normal veya genel bir okula dâhil olması ve diğer 9'unun özel okullarda marjinal kalmasıdır.

Engelli bireyler için özel eğitim, çocuk ve ergenlerin farklı engelli türlerine uyum sağlayan bir ilk eğitim programı yoktur. Okul öncesi eğitim, 2013'ten bu yana ikinci geçiş seviyesinden zorunludur ve başlangıç seviyesinde maliyet yaratmakta ve her okulda dâhil etme ve entegrasyon ise isteğe bağlıdır. Ayrıca İşaret dilinin henüz resmi bir dil olarak tanınmaması özel eğitimin genel eğitimin bir parçası olması için medyada ve eğitim kararlarında kapsayıcı bir yaklaşımın yerleştirilmesine engel olmaktadır²⁷⁸.

²⁷⁷ **Consideration of reports submitted by States parties under article 35 of the Convention Initial reports of States parties due in 2010:Chile,s.29-30** <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G14/159/64/PDF/G1415964.pdf?OpenElement> 7.05.2019

²⁷⁸ Shadow Report For The Review Of The State Of Chile..., s.19-20

3.3.3.3. İstihdam Alanındaki Hizmet ve Düzenlemeler

Şili'de, 15 yaşından büyük istihdam edilen nüfusun yüzdesi % 59'a, engelli insanların oranı ise % 26'ya ulaşmaktadır. Engellilerin % 70,8'i kazançlı bir şekilde istihdam edilmemektedir. 15 yaşın üzerinde engelliliği olan nüfusun% 60'ından fazlasını erkekler %38,7'sini ise kadınlar oluşturmaktadır. Ayrıca bireylerin engellilik türlerine göre istihdam edilme oranları da değişiklik göstermektedir. Görme bozukluğunun olan bireylerin istihdam oranı %30,3 olarak belirtilmektedir. Yine işitsel, fiziksel, organik(iç organ) ve psikiyatrik bozukluklar benzer yüzdelerdir.

Zihinsel eksiklikleri olan ve çoklu engelliliği olanlar istihdamın çok daha düşük yüzdesini oluşturur²⁷⁹.

Eşit Fırsatlar ve Engellilerin Sosyal İçermesi Yasasında belirtilen tanım ve ilkelere uygun olarak devlet, engelli kişilerin istihdam ve kapsayıcı bir işyerine eşit koşullar altında ve ayrımcılık yapılmaksızın hakkını tanıma yükümlülüğüne sahiptir. Kapsayıcı ve erişilebilir bir çalışma ortamının yanı sıra, işgücü piyasasında serbestçe kabul edilen ve geçim elde etme hakkını da gerektirir. Şili'de devlet özel ve kamu kurumlarında engellilerin diğerleriyle eşit şekilde dâhil edilmesini teşvik etmek için çeşitli politika ve programlar uygulanmıştır; Yıllık Bütçe Yasası ile Çalışma Sekreterliği Ofisi altında bir işe alım primi programı oluşturulmuş ve yeni işe alımlar için fonlar da dâhil olmak üzere işsiz kişileri işe almak isteyen şirketlere sübvansiyonlar sunmaktadır. Ulusal Eğitim ve İstihdam Hizmeti (SENCE), İşçi Sekreterliği Ofisi ve Ulusal Engellilik Servisi (SENADIS) ile işbirliği içinde işe alınan çalışanlar için bir eğitim yardımı sağlanmaktadır.

SENCE Sosyal Programlar Bölümü, gençler, yaşlılar ve hanelerdeki kadınlar gibi işgücü piyasasına katılmakta zorluk çeken hassas gruplar için eğitim sunmaktadır; buna, çok sayıda engelli birey dâhildir. SENADIS İşe Yerleştirme Programı, istihdamı yönetmek için proaktif bir yaklaşım benimsemiştir. 2002-2009 dönemi verilerine göre, toplam 10,104 kişi kaydedilmiştir; Bunlardan 7,842'si istihdam edilebilir durumdadır ve bu grup içerisinde 1,306'sı işe yerleştirilmiştir.²⁸⁰

1 Şubat 2018 tarihinde Çalışmaya Dâhil Etme Yasası kapsamında Resmi Gazete 'de biri kamu sektörü, diğeri de özel sektör için iki yönetmelik yayınlanmıştır. Bu nedenle, 1 Nisan 2018 yürürlüğe giren Yeni İşe Alma Yasasının amacı, hem kamu hem de özel sektörde engelliler için etkin işgücünün dâhil

²⁷⁹ Endisc – Cıf Chile 2004: First National Study Of Disability In Chile,2005, s.19-20

²⁸⁰ Consideration of reports submitted by States parties under article 35...,s.39-40

edilmesini teşvik etmektir. Yasaya göre 100 veya daha fazla çalışanı olan kamu kurum ve kuruluşları ile özel şirketler engelli kişilerin en az% 1'ini işe almalıdır. Kanun, çıraklık sözleşmesiyle özel eğitim yaş sınırı 26 olarak belirlemiştir. Engellilere karşı herhangi bir ayrımcılık yapılmasını yasaklayarak özellikle zihinsel engelli kişilere yönelik ücret ayrımcılığını ortadan kaldırmayı hedeflemiştir²⁸¹.

Şili'de engelli bireylerin sosyal güvenceleriyle ilgili olarak çeşitli aylıklar bağlanabilmektedir. Önleyici engellilik sağlık komisyonları, ücretliler ve maaşlı çalışanlar için engellilik derecesini değerlendirmektedir. Çalışma gücünün %70'ni kaybedenler malul, % 30 ile% 69 nu kaybedenler kısmi malul sayılır. Engellilik başladığında kadınlar için 60 yaştan, erkekler için 65 yaştan daha genç çalışanlar için son beş yıldaki haftaların en az % 40'ını ve o zamandan bu yana geçen haftaların% 50'sini içeren ve en az 50 haftalık bir katkı payı ödemiş olanlar maluliyet aylığına hak kazanır.

Malulen emeklilik maaşı (bireysel hesap): Toplam maluliyet için, baz maaşın% 70'i ödenir. Emekli maaşı bireysel hesap yoluyla finanse edilmektedir.

Geçici kısmi sakatlık (bireysel hesap): Baz maaşın% 50'si üç yıla kadar ödeniyor. Bireysel emeklilik fonu yönetim şirketi (AFP) ödeneği hesap sahibi için bir sigorta poliçesi aracılığıyla öder. Bireysel hesaptan sağlanan fonlar, yalnızca işçi sakatlık ve ölüm sigortası kapsamında değilse (en az bir yıl boyunca bireysel hesaba herhangi bir katkı sağlamadıysa), ödeneğin ödenmesinde kullanılır. Baz maaş, son 10 yılda sigortalıların ortalama aylık maaşlarıdır.

Garantili asgari sakatlık maaşı (bireysel hesap): 70 yaşından küçükse 123,623,10 peso; 70-75 yaş arasında 135.172.35 peso, 75 yaşından büyükse 144,224.34 peso dur.

Temel engellilik dayanışma maaşı (sosyal yardım, test edilmiş araçlar): Son altı yılın beşi için Şili'de ikamet eden 18-64 yaş arası, engellilikle değerlendirilen ve katkı şartlarını yerine getirmeyen başka bir emekli maaşı için. Emeklinin ailesi, nüfus sayımı tarafından değerlendirildiği üzere nüfusun en fakir% 60'ı arasında olmalıdır. Temel özürülük dayanışma aylığı ayda 89,514 Peso dur.

Engellilik sosyal güvenlik dayanışması tamamlama yardımı (APS Invalidez, sosyal yardım, test edilmiş araçlar): 18-64 yaşları arasında, Şili'de ikamet eden, son altı yılın beşi ve engelli olarak değerlendirildi. Temel özürülük dayanışma

²⁸¹ https://www.senadis.gob.cl/pag/421/1694/ley_de_inclusion_laboral 20.5.2019

aylığından daha düşük bir temel emeklilik maaşı (bireysel hesap veya sosyal sigorta artı alınan sağ kalan ödeneklerden herhangi biri) (emeklilik maaşı) olmalı ve emeklinin ailesi nüfus sayımı tarafından değerlendirilen nüfusun en fakir% 60'ı arasında olmalıdır. Maksimum kombine sakatlık maaşı ve engellilik dayanışma yardımı ayda 89.764 Peso 'dur.²⁸².

Şili'de sosyal koruma açısından eğitim, sağlık ve sosyal güvenlikte dâhil olmak üzere engelliler için kapsama alanında büyük boşluklar tespit edilmiştir. Öte yandan, mevcut sosyal güvenlik sistemi, iş aramak için engel teşkil etmektedir; çünkü iş bulunduğu zaman, engelli bireyin aylığı, bir ailenin yaşam maliyeti yüksek olmasına rağmen iptal edilmektedir. Ayrıca devlet tarafından, engellilerin kendi haklarının savunulması ve tanıtımına aktif olarak katılmaları için sunulan bir katılım alanı yoktur. Devlet engellileri çalışma gruplarına katılımında ve konuyla ilgili politikaların hazırlama ve değerlendirmesinde ilerlemiş olsa da, bu katılımın sürdürülebilir hale getirilmesi için herhangi bir destek sağlamamaktadır. Şili'de son anayasal süreçte, Vatandaşların Anayasa Süreci Gözlemciler Konseyi açılmasına rağmen engellilerin temsilcilerinin katılımını içermemektedir²⁸³.

3.4. TÜRKİYE ve SEÇİLMİŞ ÜLKELER AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMALI ANALİZ

Ülkelerin siyasi ve örgütsel yapılanmaları tarihi, sosyal, siyasi, kültürel ve ekonomik özelliklerine göre değişiklik gösterebilmektedir. Bu duruma bağlı olarak her bir ülkenin idari yapılanmasındaki sosyal yardım uygulamalarının da farklılık gösterebileceği unutulmamalıdır. İngiltere'de ve Türkiye'de sosyal yardım uygulamaları çoğunlukla merkezi hükümet tarafından gerçekleştirilmekteyken²⁸⁴, Almanya'da sosyal yardım uygulamaları yerel yönetimler tarafından uygulanmaktadır²⁸⁵. Güney Amerika kıtasında yer alan Şili'de ise farklı yapısal bir sosyal yardım sistemi benimsenmiştir. 2002 yılında formüle edilen "Şili Solidario (Chile Solidario) Programı", yoksulluğun çok boyutlu yapısına karşı geliştirilmiş inovatif yönüyle dikkat çekmektedir. Temelde "Şartlı Nakit Transferi Programı" olan

²⁸²<https://www.ssa.gov/policy/docs/progdesc/ssptw/2014-2015/americas/chile.html>

20.05.2019

²⁸³Shadow Report For The Review Of The State Of Chile..., s.23

²⁸⁴Tınar, s.153

²⁸⁵Alpay Hekimler, **Federal Almanya'da Sosyal Bakım Sigortasının Temel Esasları**, Çalışma ve Toplum Dergisi, 2015/1,s.48,ss,45-76

Şili Solidario Programı²⁸⁶; eğitim, sağlık, sosyal sigorta gibi sosyal haklarla donanmış üç ana bileşenden oluşan geniş bir sosyal koruma programının parçasıdır. Bileşenlerden; Psikososyal destek bileşeninde, uzmanlar aracılığı ile 2 yıllık bir zaman zarfında 21 seanslık kişisel danışmanlık hizmeti verilmekte ve kişiler devlet desteği ile yerel düzeyde yürütülen sosyal programlara yönlendirilmektedir. İkinci bileşen farklı şartlardaki ihtiyaç sahiplerine göre tasarlanmış farklı nakit transferlerine erişim güvencesi sağlayan destek programıdır. Sonucu bileşen ise, yardım programlarına tercihe bağlı erişim söz konusudur. İhtiyaç sahipleri sağlık hizmetleri, küçük işletme desteği ve mesleki eğitimler gibi seçmiş oldukları programlara dâhil edilirken öncelik hakkına sahiptirler. Türkiye’de Solidario benzeri bir sosyal yardım programı bulunmamaktadır²⁸⁷.

Tablo 25 : Örnek Ülkelere Göre Sosyal Harcamaların GSMH İçindeki Payı%

Ülke	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
İngiltere	22,42	22,16	22,23	22,45	21,86	21,61	21,24	20,75	20,59
Almanya	25,90	24,66	24,53	24,69	24,71	24,86	25,06	25,05	25,14
Şili	10,43	9,96	10,08	10,00	10,27	10,77	11,02	10,95	--
Türkiye	12,34	11,86	12,00	11,80	11,70	11,57	12,52		
OECD	22,57	20,70	22,34	22,43	22,33	19,02	20,47	20,22	20,05

Kaynak: <https://data.oecd.org/social-exp/social-spending.htm#indicator-chart> 07.06.2019

Tablo 25 incelendiğinde; Almanya ve İngiltere’nin OECD ortalamasının üzerinde olduğu Türkiye ve Şili’nin OECD ortalamasının çok altında kaldığı görülmektedir.

Sosyal Harcamaların hacminin belirlenmesinde ülkelerin gelişmişlik düzeyleri, mali ve küresel krizler, kültür etkileşimleri, büyüme hızı, yönetim şekli gibi birçok faktör etkilidir. Kamu sektörünün baskın olduğu gelişmekte olan ülkelerde beşeri sermayeyi arttırmak, piyasalara yön vermek ve özel sektörün yatırım yapabilmesini sağlamak için sosyal harcamalara ağırlık verilmektedir. Gelişmiş ülkelere oranla bu tarz ülkeler GSMH’sinin büyük kısmını eğitim, sağlık, istihdam gibi sosyal harcamalar için kullanmaktadır. OECD Ülkeleri’nde ise sosyal harcamalar büyük oranda sağlık harcamaları ve emeklilik ödemeleri için yapılmaktadır. Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri arttıkça ortalama yaşam süresi de

²⁸⁶ Abdullah Yılmaz, Yaşar Aksanyar, Tahsin Güler, **Yoksullukla Mücadelede İstihdam Bağlantılı Şartlı Sosyal Yardımlar: Küresel Bir Analiz**, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı.59, 2019,s.111,ss.105-122

²⁸⁷ Çağla Ünlütürk Ulutaş, **Türkiye Refah Rejiminin Dönüşüm Sürecinde Sosyal Yardım Sistemi**, Emek Araştırma Dergisi (GEAD) , Cilt 8, Sayı 12, Aralık 2017, ss.27-48,s.45

duruma paralel olarak artmaktadır. Doğal olarak emekli maaşı alanların sayısı değişmese bile çok daha uzun süre emekli maaşı ödenmesi gündeme gelmiştir. Yaşlı nüfusun artması sağlık harcamalarında artmasına neden olmaktadır. Böylece toplum içindeki, çalışan nüfus ve yaşlı nüfus miktarı, sosyal harcamaların oluşumunu etkileyici faktörler olarak görülmektedir²⁸⁸.

Tablo 26 : Örnek Ülkelere Göre Engelli Sosyal Harcamaların GSMH İçindeki Payı%

Ülke	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
İngiltere	2,00	2,01	2,00	1,95	1,83	1,85			
Almanya	1,99	1,97	1,96	2,00	2,05	2,1	2,06		
Şili	0,808	0,76	0,74	0,71	0,69	0,73	0,77	0,75	
Türkiye	0,36	0,40	0,44	0,447	0,452	0,43	0,459		
OECD	2,12	2,07	2,071	2,073	2,048	1,93			

Kaynak: <https://data.oecd.org/socialexp/public-spending-onincapacity.htm#indicator-chart>

07.10.2019

Tablo 25'e göre OECD ülkeleri içerisinde 2010-2018 yılları arasındaki sosyal harcamaların Almanya ve İngiltere'de OECD ülkelerinin toplam ortalamasından yüksek olmasına rağmen, OECD ülkeleri temel alınarak yapılan çalışmalarda aynı yıla ait engelli kamu harcamaları incelendiğinde Almanya ve İngiltere'nin OECD ortalamasının altında kaldığı görülmektedir. Türkiye ise sosyal harcamalara Şili'den daha fazla pay ayırmaktayken engellilere yönelik kamu harcamalarına Şili'ye göre daha düşük pay ayırdığı görülmektedir. Ayrıca Türkiye'deki engelli kamu harcamalarının GSYH içerisindeki payının OECD ülkeleri ortalamalarının altında kaldığı da dikkat çekmektedir.

Türkiye'de engellilere yönelik bakım ödeneğinden faydalanmak için ekonomik şartların sağlanmış olması gerekmektedir. İngiltere'de engellilere yönelik yapılan sosyal yardımların ön koşulu bireylerin ve ailelerinin düşük gelire sahip olmalarıdır. Genel olarak Türkiye ve İngiltere'deki mevcut uygulamalar birbirleriyle benzerlik göstermektedir²⁸⁹.

İngiltere'de bakım hizmetlerinin finansmanı, genel ve yerel vergilerden sağlanmaktadır. Bakım hizmetleri kamusal bir yükümlülük olarak görülmesine rağmen, maliyetleri azaltıcı tedbirlerden dolayı kapsamı daraltılmıştır. Sosyal bakıma ayrılan bütçenin düşürülmesiyle yerel yönetimlerin çoğu bakıma muhtaçlık kriterlerini yükselterek yardıma muhtaç bireylerin seçiminde daha seçici

²⁸⁸ Volkan Kaymaz, OECD Ülkelerinde Sosyal Harcamaların Belirleyicileri, **Gazi İktisat ve İşletme Dergisi**, Cilt.4, Sayı:2, s,121,ss.118-130

²⁸⁹Tınar, s.159

davranmışlardır. Bakım hizmet yükümlülüklerinin belli süreyle özel kuruluşlara devredilmesi ve ödemelerin genel vergi ödemeleri dışında giderek artması, karma bir ekonomin gelişmesine ve İngiltere evde bakım piyasasının “sözde piyasa” (quasi market) olarak adlandırılmasına yol açmıştır. Bu adlandırmanın sebebi pazarın oluşmasında serbest piyasa ekonomisinin değil, yerel yönetimlerin etkin rol oynamasıdır²⁹⁰.

Almanya’da bakım sigortası bireylerin mali durumlarını göz önünde bulundurmaksızın engeli olan genç ve yaşlı kişileri ayırt etmeden geniş çaplı bakım merkezlerinden ve bakım hizmetlerinden yararlanmalarını sağlamaktadır. Bakım sigortasının finansmanı, Almanya’da prim esasına dayalıdır. Ancak günümüzde Almanya’nın karşına çıkan önemli sorun demografik değişimlerden dolayı, sistemin gelecek dönemde mali açıdan yeterli olmama ihtimalidir. Ülkemizde ise yaşlı ve engelli bakım hizmetleri, kayıt dışı yürütülmekte olan vaklardır. Türkiye’de zorunlu bir bakım sigortasının oluşturulmasının önündeki en büyük problem sistemin finansmanı sağlanamamasıdır²⁹¹.

Şili’de muhtaç durumda olanlara yönelik bakım hizmeti genellikle bir aile üyesi tarafından ücretsiz olarak sağlanmaktadır. Bu aile üyesi genelde kültürel nedenlerden ve cinsiyetçi yaklaşımlardan dolayı kadınlardır. Konuyla ilgili bir oluşum ise, 2018 yılı itibariyle Sosyal Koruma Sisteminin bir parçası olarak bakıma muhtaç ve engelli insanlar için Belediye yetkilileri tarafından evlere doğrudan ziyaretler yapılarak devlet tarafından sağlanan teknik yardımlar, rehberlik, evde bakım, evdeki adaptasyonlar gibi ortak hizmetler ile engelli ve bağımlılık durumlarında yaşlılara, çocuklara, ergenlere ve yetişkinlere ve ailelerine destek olunması amaçlanmaktadır²⁹².

İstihdam açısından değerlendirdiğimizde;

Tablo 27 : Örnek Ülkelerin Engelli İstihdam Oranları, 2011

Ülke Adı	Engelli Kişi %	Engelli Olmayan %
Almanya	51,5	72,1
İngiltere	47,6	75,4
Türkiye	41,1	51,0
Şili	26	59

Kaynak:<https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/6181592/302122014-BP-EN.pdf/aefdf716-f420-448f-8cba-893e90e6b460>;<https://www.un.org/disabilities/documents/2016/MEDD2/S2->

[AndrewLange.pdf](#)

²⁹⁰Çoban M, s. 41

²⁹¹ Hekimler, s.55-72

²⁹²<http://www.chilecuida.gob.cl/preguntas-frecuentes-general/#3,15.06.2019>

Tablo 27 incelendiğinde engelli olan ve olmayan bireylerin iş gücüne katılım oranları arasındaki farkın çokça yüksek olduğu görülmektedir. Engelli bireylerin istihdama katılım oranında Almanya'nın öncü olduğu sırayı İngiltere ve Türkiye'nin takip ettiği görülmektedir. Şili'de işgücüne katılım oranı diğer ülkelere göre nerdeyse yarı yarıyadır.

Engellilerin işgücü piyasasına katılım oranlarının düşük olması, onların yoksullaşmasının önde gelen nedenlerinden biridir. Engelli bireylerin iş piyasasına katılımlarında; üretkenlik farkı, ayrımcılık, önyargılar, engellilere yönelik yardım ve ödenek sistemlerindeki kısıtlayıcı etkenler ve iş piyasasındaki aksaklıklar gibi faktörler olumsuz etkilemektedir²⁹³.

Bu olumsuz tutumları azaltmak amacıyla engelli bireyleri istihdam etmek kanunlarca zorunlu hale getirilmiştir. Buna göre;

Almanya'da kamu hem de özel sektör kuruluşlarda 20'den fazla çalışanı olan firmaların en az% 5'inin ağır dereceli engelli çalıştırma zorunluluğu vardır.

Türkiye' de 50 ve daha fazla işçi çalıştıran, özel sektör işyerlerinde %3, kamu işyerlerinde ise %4 engelli olması gerekmektedir.

Şili'de 100 veya daha fazla çalışanı olan kamu kurum ve kuruluşları ile özel şirketler engelli kişilerin en az% 1'ini işe almalıdır.

İngiltere'de ise 1995 yılında zorunlu kota sisteminden vazgeçilip ayrımcılığı önlemeye yönelik kanunlaştırma hareketleri benimsenmeye başlanmıştır.

Eğitim açısından değerlendirilecek olursa;

Şili'de toplam nüfus içinde % 27,5'lik kesim eğitim almakta iken bu oran toplam engelli bireyler arasında sadece % 8,5 tir ve bu oranın % 1'den daha azı yükseköğretimi tamamlayabilmiştir²⁹⁴.

İngiltere'de 2016 yılında 991,980 öğrenci SEN(Özel Eğitim ve Bakım Desteği) almıştır. Bu toplam engelli öğrenci nüfusunun % 11,6'sına eşittir SEN'li öğrencilerin sayısı 2015'te 1.301.445'ten 2016'da 1.228.785'e düşmüştür²⁹⁵.

Özel eğitim ihtiyacı olan öğrenci nüfusu (SEN) Almanya'da 485.400'den fazla öğrenci, bu da tüm öğrenci nüfusunun yaklaşık% 6.4'ünü oluşturmaktadır²⁹⁶. 2013-14

²⁹³World Report On Disability 2011, s.255

²⁹⁴ Endisc – Cif Chile 2004: First National Study Of Disability In Chile,2005, s.20

²⁹⁵Being disabled in Britain, Equality Human Rights Commissions, <https://www.equalityhumanrights.com/sites/default/files/being-disabled-in-britain.pdf>,s.25,10.05.2019

öğretim yılında, özel ihtiyaçları olan çocukların yüzde 67'si ana kreş merkezlerinde, ilkokullarda yüzde 46,9 ve liselerde yalnızca yüzde 29,9'dur.

Ülkemizde ise en az bir engeli olan bireyler içerisinde okuma yazma bilmeyen nüfusun (6 ve daha yukarı yaş) oranı toplamda %23,3' tür. Bu oran erkeklerde %10,9 ve kadınlarda %32,4'tür. Aynı araştırma sonuçlarına göre tüm nüfus içindeki okuma yazma bilmeyen nüfus oranı toplamda %4,5, erkeklerde %1,4 ve kadınlarda %7,6'dır. En az bir engeli olup, yükseköğretim mezunu olanların oranı ise erkeklerde %4, kadınlarda ise %1,5'tir. Tüm nüfusta bu oran erkekler için %12,1 iken kadınlarda %8,5'tir²⁹⁷.

Tüm ülkelerdeki eğitim sistemi, öncelikli olarak nüfusun engelli olmayan kesimi için planlanıp düzenlenmekte ve daha sonra engellileri bu eğitim sistemiyle bütünleştirecek çeşitli programlar geliştirilmeye başlanmıştır²⁹⁸.

Örnek ülkelerin hepsinde engellilere yönelik kaynaştırma eğitim sistemi benimsenmiştir. Minimum düzeyde kısıtlayıcı çevre, genel eğitim sınıflarında eğitim görebilecek düzeyde olan engelli öğrencilerin özel eğitim koordinatörleri ve öğretmenlerce tespit edilmesi, bireysel eğitim programı ve engelli öğrencilerin ikamet adreslerine yakın okullarda eğitim alınmasının sağlanması açısından örnek ülkeler arasında benzerlikler bulunmaktadır.

İngiltere'de de 5 aşamalı bir değerlendirme sistemine göre uygulanan özel eğitim programlarını ilk üç aşamada kaynaştırma eğitim sistemi uygulanmaktadır. Özel eğitimden ziyade kaynaştırmalı eğitim sistemi tercih edilerek engelli çocukların normal okul içerisinde özel eğitim koordinatörleri gözetiminde entegre olmaları sağlanmaktadır. Aynı şekilde Almanya'da da kaynaştırmalı eğitim sistemine ağırlık verilmektedir. Dolayısıyla bu durum iki ülkede de eğitim almak için özel eğitim okullarına başvuran engelli öğrenci sayısını az göstermektedir²⁹⁹.

Türkiye'de özel eğitim hizmeti, Almanya ve İngiltere'ye göre daha az sayıda kişiye hizmet vermektedir. Ülkemizde ilköğretim okullarının fiziksel olanakları ve eğitici kapasitelerinin engelli bireylerin özel eğitimi için yetersiz olması özel eğitim kurumlarına olan ihtiyacı artırmaktadır. İhtiyacın fazla olması özel eğitim hizmetlerinin ücretli hale gelmesine ve çoğu engelli bireyin bu eğitimden mahrum

²⁹⁶Heydrich, Weinert, Nusser, Artelt, Carstensen, s219

²⁹⁷<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18617> 15.06.2019

²⁹⁸ Karip, s.28

²⁹⁹Serdar Orhan, Kemal Gökmen Genç, Engellilere Yönelik Ülkemizdeki Özel Eğitim Hizmet Uygulamaları Ve Örnek Ülke Karşılaştırması, **Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi**, Yıl:20 15 Sayı: 35/2,s.140, ss: 115-146

kalmasına neden olmaktadır. Bu yüzden ülkemizde öncelikli olarak ilköğretim çağındaki tüm engellilerin, temel eğitim kurumlarında kaynaştırılmalı eğitime katılabilmeleri için okulların fiziki altyapısının oluşturulması gerekmektedir. Böylece özel eğitim hizmetlerine erişim hem kolay hem de ücretsiz hale gelerek sosyal devletin gereği olan bu hizmet sağlanmış olacaktır³⁰⁰. Şili’de ise engelli eğitime yönelik özel eğitim ve kapsayıcı eğitim sisteminde son yıllarda gelişmeler hızlandırılmaya başlanmıştır.

Engelliler için sosyal ilişkilerden, kültürel, ekonomik ve toplumsal faaliyetlerden uzak kalmak onlar için ikinci bir engellilik durumudur. Engelliler için erişilebilirlik, haklarını kullanabilmenin bir aracı olmakla birlikte bağımsızlığın ve toplumsal yaşamın tüm alanlarına katılabilmenin de ön şartıdır. Bu konuyla ilgili Şili’de çok büyük eksiklikler bulunmaktadır. Yasal olarak düzenlemeler olsa da uygulamada çok sığ kalmıştır. En çok ulaşım alanında ve iletişim konusunda eksiklikler vardır. İşaret diline yönelik düzenlemelerin olmaması engellilerin bilgiye erişiminin önündeki en büyük engeldir. Aynı şekilde Türkiye’de de erişilebilirlikle ilgili yasal düzenlemeler her ne kadar yapılmış olsa da uygulamada birçok eksiklik göze çarpmaktadır. İngiltere ve Almanya bu konuda çok daha iyi durumdadırlar. Görme engellilere yönelik ayrı düzenlemelerin olması(asistan yardımı, ekstra ödenek gibi) ve engellilere yönelik ev içi tadilat yardımları bu ülkelerin diğer örnek ülkelerden ayırıcı özellikleridir.

Bunun dışında engellilere yönelik çeşitli vergi indirimlerinin olması, öğrencilere yönelik gerekli materyallerin ücretsiz verilmesi, çevresel düzenleme, toplu taşıma, trafik düzenlemeleri, kamusal bilgilerin işaret dili veya Braille alfabesi gibi hizmetler genel olarak engellilerin toplumla bütünleşmesine yönelik düzenlemelerdir.

³⁰⁰Orhan, Genç, s.143

SONUÇ

Dünya’da bir milyardan fazla insanın herhangi bir tür engellilikle yaşadığı bilinmektedir. Engelli insanların yüzde 80’i gelişmekte olan ülkelerin yoksul kesimlerinde yaşamaktadır. Kadınlardaki engellilik oranının ise erkelere göre çok daha fazla olduğu görülmektedir.

Engellilik, bireyin belirli aktiviteleri yapabilmesi ve sosyal yaşamını idame etmesini sağlayan ‘ideal-normal’ kapasitesinin dışında kalan bir oluşumu ifade ederken bu oluşumun ortaya çıkardığı olumsuz durumlar engelli bireylerin fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel olarak toplumdan dışlanmasına neden olmaktadır.

Engelli bireylerin yaşadığı bu sosyal dışlanmayı en aza indirebilmek amacıyla kamusal alanda, bireylerin eşitliği ve sahip oldukları haklar temelinde gelirin yeniden dağıtımını yoluyla gelir ve hizmet desteklerinin tamamını kapsayan sosyal koruma programları geliştirilmektedir.

Gelişmiş ülkeler bu konuda daha fazla çalışmalar ortaya koymuştur. 1948’de BM tarafından yayınlanan “İnsan Haklarının Evrensel Beyanname’si’nde” herhangi bir ayrımcılık yapmadan her bireyin toplum içerisinde var olmaya, tanınmaya, sosyal ilişkiler kurup sürdürmeye, yaşam kalitesini arttıracak çeşitli olanak veya hizmetten yararlanmaya hakkı bulunduğunun belirtilmesi engelli bireylerinde engelli olmayan bireyler gibi kabul edilmesi gerektiğini gösteren ilk çalışmadır. 2008 yılında yürürlüğe giren “Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme” engelli bireylerin hakların tamamen koruma altına alan ve bağlayıcılığı olan uluslararası nitelikte ilk ve tek belge özelliği taşımaktadır. BM’nin yanı sıra UNDP, ILO, WHO, UNESCO, UNICEF ve AB gibi birçok uluslararası kuruluş ve organizasyonlar da engellilerin sorunlarıyla ilgilenmek amacıyla birçok çalışma yürütmektedirler.

Ülkemizde engellilere yönelik devlet eli ile yapılan çalışmaların büyük çoğunluğu, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’na bağlı kuruluşlar, Milli Eğitim Bakanlığı ve İŞKUR işbirliği ile yapılmaktadır.

Engellilere ilişkin veri elde edilmesi ve gerekli politikaların belirlenmesi için 2002 yılında “Türkiye Özürlüler Araştırması” ve 2010 yılında “Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması” yapılmıştır. Fakat bu çalışmaların günümüzde etkili olabilmesi için güncellenmesi gerekmektedir.

Türkiye İstatistik Kurumunun 2018 yılı verilerine göre; Toplam Sosyal koruma harcamaları 2018 yılında %11,9’dur. Sosyal koruma türleri içerisinde sondan üçüncü sırada gelen engelli ve malullere yönelik yardımların payı ise %0,4’tür.

OECD ülkeleri açısından değerlendirildiğine 2010-2016 yılları arasında Türkiye'nin kamu sosyal harcamaları OECD ülkeleri arasında son sıralarda olduğu ve OECD ortalamasının altında kaldığı görülmektedir. 2016 yılı kamu sosyal harcamalarının GSMH' ya oranı %12.5 iken OECD ortalaması %20.45'dir.

Türkiye, seçilmiş ülkeler ve OECD ülke ortalamasının 2010-2018 yılları arasındaki sosyal harcamalar ve engellilere yönelik harcamaların hacmi incelendiğinde; Almanya ve İngiltere'deki sosyal harcamaların OECD ülkelerinin toplam ortalamasından yüksek olmasına rağmen, OECD ülkeleri temel alınarak yapılan çalışmalarda aynı yıla ait engelli kamu harcamaları incelendiğinde Almanya ve İngiltere'nin OECD ortalamasının altında kaldığı görülmektedir. Türkiye ise sosyal harcamalara Şili'den daha fazla pay ayırmaktayken engellilere yönelik kamu harcamalarına Şili'ye göre daha düşük pay ayırdığı görülmektedir. Ayrıca Türkiye'deki engelli kamu harcamalarının GSYH içerisindeki payının OECD ülkeleri ortalamalarının altında kaldığı da dikkat çekmektedir.

Çalışmada kamu harcamalarının yanı sıra engellilere yönelik hizmet ve düzenlemelerin sonuçları incelendiğinde; Dünyada ki farklı uygulamaların hemen hemen hepsinde hukuki alt yapının oluşturulmasına rağmen sorunların tam olarak çözülmediği ve istenilen hedeflere ulaşamadığı görülmüştür. Örneğin; engelliler örgün eğitime erişmede güçlük çekmekte ve giderek önemi artan bilgi teknolojileri alanında kendilerini yetiştirememektedir. Gerek fiziksel engelinden gerekse çevresel engellerden dolayı birçok engelli birey ilköğretime başlamış olsa bile eğitime sonuna kadar devam etmemektedir. Türkiye ve seçilmiş ülke örneklerinde toplam engelli bireylerin yalnızca %1-%2'lik kısmı yükseköğretime kadar devam edebilmiştir.

Engelli istihdamı ise sosyal sorumluluk bilincinde olması gerekirken yasal zorunluluğa dayalı olan kota sistemi ve korumalı istihdam engelli bireyler için hala önemli bir istihdam kaynağı olmaya devam etmektedir. Engellilerin istihdam edilmesinde işverenlerin ve engellilerin kendi içlerindeki kültürel tutumları, ekonominin ve bir bütün olarak işgücü piyasasının durumu etkili olmaktadır.

Engelli bireylerin sorunlarına yönelik çözüm arayışlarında İngiltere, öğrenme güçlüğü veya engeli olan insanlar için çeşitli olanaklar sağlamaya büyük önem vermektedir. Yaşam boyu yaklaşım tarzı benimsenerek, devlet, yerel yetkililer ve gönüllü kuruluşlar, kamu ve özel sektördeki işverenlerle ortaklaşa çalışmaktadır.

Almanya'da ise engelli bireylerin topluma katılımlarını sağlamak için geliştirilen politikalar istihdam odaklı koruyucu ve önleyici tedbirlerden

oluşmaktadır. Bu kapsamda, engelli bireylerin yeteneklerine göre mesleki atölyeler oluşturularak, üretken hale gelerek normal hayata adapte olmaları sağlanmaktadır.

Şili hükümeti engelli bireylerin sorunlarına karşı hem yasal yönden hem de sosyal yönden oldukça zayıf kalmıştır.

Ülkemizde ise engellilere yönelik sorunların çözümünde devlet desteği ile birlikte toplumun her kademesinin desteğine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle İngiltere’de olduğu gibi sivil toplum örgütleri, yerel yönetimler, özel kurum ve kuruluşlar da engellilerin sağlık eğitim, istihdam, erişilebilirlik gibi durumlarda daha fazla rol üstlenmesi gerekmektedir. Konuyla ilgili daha da önemlisi toplumsal bir bilincin oluşturularak engelli bireylerinde toplumun bir parçası olduğu algısı oluşturulmalıdır.

KAYNAKÇA

2016 Disability Statistics Annual Report. Durham, NH: University of New Hampshire

2017-2019 Dönemi Bütçe Hazırlama Rehberi, 2016.

AB ve Türkiye İlişkileri Çerçevesinde Sosyal Dışlanma ile Mücadele, <https://www.ab-ilan.com/ab-ve-turkiye-iliskileri-cercevesinde-sosyal-dislanmayla-mucadele/>

Acar, İlhan. Türkiye’de Gelir Dağılımı, **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**, Cilt.4 Sayı.8, 2015,ss.42-59.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Engelli ve Yaşlı Bireylere İlişkin İstatistiki Bilgiler, Ankara, 2018.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Engelli ve Yaşlı Bireylere İlişkin İstatistiki Bilgiler, Ankara, 2019.

Akbaş, Gökşen, Altan Apar. Avrupa 2020 Stratejisi: Akıllı, Sürdürülebilir ve Kapsayıcı Büyüme için Avrupa Stratejisi Özet Bilgi Notu, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Ankara, 2010.

Akbulut, Hale. **Transfer Harcamaları Ve Büyüme İlişkisi: Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Dinamik Panel Veri Analizi**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara,2013,s.35

Akdere, Murat. **Özürlülerin Evde Bakım Uygulaması Ve Türkiye İçin Model Önerisi, Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu**, Ankara,2010.

Akgül, Osman. Sosyal Devletin Evrimi - Türkiye’de Sosyal Devlet Teoride mi, Pratikte mi? **II. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi-Bildiriler Kitabı I**, İstanbul, 2013.

Akıncı, Adil. Kamu ve Özel Tüketim Harcamalarının Hızlandırıcı Etkisi, **Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Cilt:5, Sayı:1, 2019, ss.1-8.

Aktan, Coşkun Can. **Çağdaş Liberal Düşüncede Politik İktisat**, İzmir, Takav Matbaası, 1994, s. 77; Aktaran Özdemir, Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti.

Aktan Coşkun Can, Vural, İstiklal Yaşar. Makro-Ekonomik Politikalar, Gelir Dağılımı Ve Yoksulluk, <http://www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/birinci-bol/aktan-vural-makro-ekonomi.pdf>

Aktaş Asuman. **Sosyal Dışlanma Bağlamında Sosyal Yardımlar Ve Karşılaştırmalı Politika Önerileri**, Çalışma Ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Uzmanlık Tezi, Ankara,2014.

Altuntaş, Betül, Reyhan Atasü Topcuoğlu. Engelli Hakları, Bakım Güvencesi Ve Toplumsal Cinsiyete Dayalı İş Bölümü Çerçevesinde Evde Bakım Hizmeti, **VI. Sosyal İnsan Hakları Ulusal Sempozyumu**, ss.307-321.

Arslan, Ahmet. Kamu Harcamalarında Verimlilik, Etkinlik ve Denetim, **Maliye Dergisi**, Sayı.141, 2002.

Balseven, Hale **İngiltere’de Refah Reformlarının Ekonomi Politikası**, Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt.9,Sayı.18, Yıl.2009,ss. 1-29.

Being disabled in Britain, Equality Human Rights Commissions, <https://www.equalityhumanrights.com/sites/default/files/beingdisabledinbritain.pdf>,s.25,10.05.2019

Bekiroğlu, M. Sedat. **Peyzaj Düzenlemelerinde Özürlülerin Kullanımları ile İlgili Sorunların Saptanması**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2002.

Bodur, Said. Durduran, Yasemin Konya’da Engelli Çocukların Sağlık Hizmetlerinden Yararlanma Ve Beklenti Durumu, **Genel Tıp Dergisi**, Sayı:19,2009, ss.169-175

Boztepe, Veli. **Bir Sosyal Dışlanma Biçimi Olarak Yoksulluğun Türkiye'deki Televizyon Haberlerine Yansımaları**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Tv Ve Sinema Anabilim Dalı Radyo Tv Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2015.

Brunori, Paolo, Marie O'Reilly Social Protection for Development: A Review of Definitions, European University Institute, Frenze, Italy,2010.

Buğra, Ayşe, Adar, Sinem. **Türkiye'nin Kamu Sosyal Koruma Harcamalarının Karşılaştırmalı Bir Analizi**, Sosyal Politika Forumu, 2007.

Burcu, Esra. Üniversitede Okuyan Özürlü Öğrencilerin Sorunları: Hacettepe - Beytepe Kampüsü Öğrencileri Örneği, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 19, Sayı: 1,ss. 83-103.

Caymaz Nihan, **Türkiye'de Kamu Harcamalarının Ekonomik Sınıflandırmaya Göre İncelenmesi:1995-2015**, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın, 2016.

Camus, Joaquin Mayorga. The labour effect of a Disability Act. Longitudinal evidence from Chile, Master's Thesis Economics, University of Groningen, 2018,s.3

Ceylan, Servet. Durkaya, Mehmet. İşsizliğin Azaltılmasında Kamu Kesimi Büyüklüğünün Rolü, **Finans Politik & Ekonomik Yorumlar**, Cilt.53, Sayı. 615,2016,ss.23-39

Children and Young People with Disabilities Fact Sheet, UNICEF, May 2013.

Communication From The Commission To The European Parliament, The Council, The European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions,European Disability Strategy 2010-2020: A Renewed Commitment To A Barrier-Free Europe, <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM%3A2010%3A0636%3AFIN%3Aen%3APDF> 15.03.2018

Consideration of reports submitted by States parties under article 35 of the Convention Initial reports of States parties due in 2010:Chile,s.29-30
[https://documentsddsny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G14/159/64/PDF/G1415964.pdf](https://documentsddsny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G14/159/64/PDF/G1415964.pdf?OpenElement)
dfOpenElement 7.05.2019

Coşkun Gök, **Engelli Hakları El Kitabı**, Ankara, 2017.

Cura, Serkan. **Dünyada Ve Türkiye’de Sağlık Sistemlerinin Ve Kamu Sağlık Harcamalarının Etkinliği: Karşılaştırmalı Bir Analiz**, T.C. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Manisa, 2012.

Çağlar, Selda. Engellilerin Erişilebilirlik Hakkı Ve Türkiye’de Erişilebilirlikleri, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:61,sayı:2, 2012,ss. 541-598.

Çakır, Özlem. **Sosyal Dışlanma**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:4,Sayı:3,2002.

Çakmak, Naci Münci. **Türk Kamu Hukuku Açısından Engellilerin Hukuki Statüsü**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku (İdare Hukuku) Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara,2006.

Çayır, Kenan. Melisa Soran, Melike Ergün, **Engellilik ve Ayrımcılık: Eğitimciler İçin Temel Metinler ve Örnek Dersler**, Karakök Eğitim Basım Yayınları, İstanbul,2015.

Çelikkaya Süha, **Kamu Harcamalarının Bölgesel Kalkınmaya Olan Etkileri: Türkiye Örneği**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta,2015.

Çetinkaya, Özhan. Mehmet Fatih Aslantaş, **Merkezi Yönetim Cari Transfer Harcamalarının Mali Büyüklüğünün Değerlendirilmesi**, Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, Cilt.2, Sayı:1,2019 ss.41-50.

Çimçir, Elif. **Türkiye’de Mesleki Rehabilitasyon Hizmetleri Ve İhmal Edilmiş Bir Alan Olarak Rehabilitasyon Danışmanlığı**, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, cilt.19,sayı.1, 2019,ss.114-124.

Çoban, Mustafa. **Evde Bakım Hizmet Sisteminin Almanya Ve Türkiye Örneğinde İncelenmesi Ve Türkiye İçin Bir Model Önerisi**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Sağlık Kurumları Yönetimi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara,2015.

Çomuk, Pınar. **Türkiye’de Sosyal Dışlanma: Ekonometrik Yaklaşım**, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Manisa, 2018.

Declaration On The Right Of Disabled Person,
<http://www.un.org/documents/ga/res/30/ares30.htm> s.88 05.01.2019

Definitions of Disability, <https://www.disabled-world.com/definitions/disabilitydefinitions.php>05.01.2019

Demir, Filiz. **Kamu Harcamalarında Etkinlik Ve Verimlilik: Karaman Belediyesi Hizmetleri Üzerine Bir Uygulama**, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karaman,2011

Diler, Huriye Gonca. **Kamu Harcamaları-Ekonomik Büyüme: Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir Uygulama**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Afyon, 2011.

Disability and employment,
<https://www.disabilityrightsuk.org/sites/default/files/pdf/DIsability%20and%20Employment%20V7.pdf> 10.05.2019

Doğan, İlhan Sosyal Dışlanmanın Anlaşılması: Muğlaklık ve Çok Boyutluluk, **Sosyal Siyaset Konferansları**, Sayı, 66-67 2014, ss. 127-157.

Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013: Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele, **Devlet Planlama Teşkilatı Özel İhtisas Komisyon Raporu**, Ankara,2007.

Durkaya, Mehmet. Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Özel Tüketim İlişkisi, **Maliye Dergisi**, Sayı 163, 2012ss.118-129.

Nihat Edizdoğan, Özhan Çetinkaya, Erhan Gümüş, **Kamu Maliyesi**, Ekin Yayınları, 2.Baskı, 2011.

Endisc – Cıf Chile 2004: First National Study Of Disability In Chile, 2005.

Engelliler ve İstihdam, Uzaktan Eğitim Notları, Sakarya Üniversitesi Yayınları, s.63

Engellilik Ve Etik, İzmir Üniversiteleri Platformu Engelsiz Üniversite Kurulu, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir,2017.

Engelsiz Türkiye İçin: Yolun Neresindeyiz? Mevcut Durum Ve Öneriler, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Mart 2013.

Erasa, İrem. Andıç Özkanca Nağihan, Türkiye’de Kamu Harcamalarının Finansmanı Vergiler İle Mi Yoksa Borçlanma İle Mi Sağlanmaktadır? 2006-2016 Dönemine Ait Bir İnceleme, **Uluslararası İdari ve İktisadi Bilimler Dergisi**, Cilt.3, Sayı.2, 2017, ss.123-149

Erdoğdu, M. Mustafa. Ethem Yenigün, **Türkiye’de Sosyal Bütçe Nasıl Yapılıyor? Nasıl İzlenir?** Tesev Yayınları, İstanbul,2008.

Erdugan, Fatma Erbil. **Türkiye’de Özürlü Yoksulluğu Ve Mücadele Politikalarının Değerlendirilmesi: Ankara-Keçiören Örneği**, Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayın, Ankara Kasım – 2010.

Ergüden, Deniz. **Sosyal Dışlanma Açısından Bedensel Engelli Bireylerin Yaşantılarının İncelenmesi**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008.

Erol, Sevgi Işık. İşsizliğin Sosyal Dışlanma Üzerindeki Etkisi, **TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi**, Cilt: 24, Sayı: 3-4-5, Ağustos - Kasım 2012 / Şubat 2013.

Ertürk, Korhan Levent. A. Aslı Şimşek, Damla Gülseren Songür, Gökhan Şengül, Türkiye’de Engelli Farkındalığı ve Engelli Bireylerin Adalete Web Erişilebilirlikleri Üzerine Bir Değerlendirme, **Bilgi Dünyası**, 2014, ss.375-395.

Eurostat, <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/6181592/302122014-BP-EN.pdf/aefdf716-f420-448f-8cba-893e90e6b460>, 01.04.2019

EUROPEAN ECONOMY: The Quality of Public Expenditures in the EU, Occasional Papers 125, December 2012.

Evolution Of Disability-Inclusive Development At Undp, United Nations Development Programme, Independent Evaluation Office, December, 2016.

Fact sheet on Persons with Disabilities, <https://www.un.org/disabilities/documents/toolaction/pwdfs.pdf,s.2,01.04.2019>

Family Resources Survey 2015/16, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/600465/family-resources-survey-2015-16.pdf 07.05.2019

Ferhatoğlu, Emrah. Bir Kamu Harcaması Türü Olarak Vergi Harcaması Ve Türk Kurumlar Vergisi Açısından Değerlendirilmesi, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 6 Sayı: 2, 2005,ss.77-93

Frel, Joost de. Welfare State Classification: The Development of Central Eastern European Welfare States, Master thesis International Public Policy and Management, Rotterdam, December 2009.

Genç, Yusuf Engellilerin Sosyal Sorunları Ve Beklentileri, **Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi**, Sayı: 35/2, 2015 ss: 65-92.

Genç, Yusuf Güldane Çat, Engellilerin İstihdamı ve Sosyal İçerme İlişkisi, **Akademik İncelemeler Dergisi**, Cilt: 8, Sayı:1, Yıl: 2013.

Gerda Jehoel-Gijsbers, Cok Vrooman, Explaining Social Exclusion, The Netherlands Institute for Social Research/scp The Hague, July 2007.

Government Implementation of the Standard Rules As Seen By Member Organizations of Inclusion International–ILSMH:Chile, https://www.independentliving.org/standardrules/InclInt_answers/Chile.html

Gökbayrak, Şenay. Sosyal Dışlanma Sorunsalına Türkiye Düzleminde Geliştirilen Model Uygulamalar: Fişek Enstitüsü Çalışan Çocuklar Bilim Ve Eylem Merkezi Vakfı Faaliyetleri, [https://sosyalpolitika.fisek.org.tr/sosyal-dislanma-sorunsalina-turkiye-duzleminde-gelistirilen-model-uygulamalar-fisek-enstitusu-calisan-cocuklar-bilim-ve-eylem-merkezi-vakfi-faaliyetleri-26112005-istanbul/\(11.11.2018\)](https://sosyalpolitika.fisek.org.tr/sosyal-dislanma-sorunsalina-turkiye-duzleminde-gelistirilen-model-uygulamalar-fisek-enstitusu-calisan-cocuklar-bilim-ve-eylem-merkezi-vakfi-faaliyetleri-26112005-istanbul/(11.11.2018))

Gökmen, Fatma. Türkiye’de Özürlü Haklarının Gelişimi, **Özveri Dergisi**, Cilt 4 Sayı 2, 2007,ss.42-59

Görkem Hilal, Türkiye’de Kamu Sosyal Koruma Harcamaları Kapsamında Engellilere Yönelik Harcamalar: Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme, International Social Sciences Studies Journal, sayı:5, Cilt:36,ss. 2855-2868

Güç, Yunus. **Refah Devletinin Gelişimi Ve Türkiye’de Refah Devleti Algısı: İstanbul İlinde Bir Alan Araştırması**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi Ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, İstanbul,2015.

Güder, Fatmanur, Yücekaya Polat, Şenyurt, Ali. Kamu Harcamaları ile Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye için Keynesyen Görüş mü? Wagner Kanunu mu Geçerli? (2006-2015 Dönemi), **ÇOMÜ Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, 2016,ss. 47-60,s.48

Güler, Esmâ Kilimcioğlu. **Tıbbi Ortamların Ve İlişkilerin Engelli Kişilere Uygunluğunun Etik Yönden Değerlendirilmesi**, Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Deontoloji Ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Adana,2005.

Güler, Hünkâr. Türkiye ve OECD Ülkelerinde Mali Küreselleşmenin Kamu Sosyal Harcamaları Üzerindeki Etkisi, **Maliye Dergisi**, 2018,sayı.174, ss. 219-239

Gümüş, İskender. **Devlet Müdahalesi Ve Piyasalaşma Kısılcında Refah Devleti: Türkiye’de Sosyal Güvenlik Reformu**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi Ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2012.

Hekimler, Alpay. Federal Almanya’da Sosyal Bakım Sigortasının Temel Esasları, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, 2015/1,s.48,ss,45-76.

http://cocukhaklari.barobirlilik.org.tr/dokuman/mevzuat_kanun/sosyalhizmetler.pdf
30.04.2019.

http://pubman.mpdl.mpg.de/pubman/item/escidoc:1235379:3/component/escidoc:266268/mpifg_wp99_9.pdf 20.08.2018.

<http://rszarf.ips.uw.edu.pl/welfare-state/powell.pdf> 10.08.18

http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1017 30.04.2019

<Http://Web.Worldbank.Org/WBSITE/EXTERNAL/TOPICS/EXTHEALTHNUTRITIONANDPOPULATION/EXTPRH/0,,Contentmdk:20286128~MenuPk:632615~PagePk:148956~Pipk:216618~TheSitePk:376855,00.Html>

http://www.calisma.de/index.php?option=com_k2&view=item&layout=item&id=10&Itemid=66

<http://www.sivilsayfalar.org/2015/12/03/rakamlarla-dunyada-engellilik-en-buyuk-azinlik-engelliler> 15.04.2019

<http://www.yasadikca.com/engellilige-yaklasim-modelleri-5651#>

<https://data.oecd.org/social-exp/public-spending-on-incapacity.htm#indicator-chart>
07.06.2019

<https://data.oecd.org/social-exp/social-spending.htm#indicator-chart>

https://ec.europa.eu/eip/ageing/standards/general/general-documents/european-disability-strategy-2010-2020_en 20.04.2019

<https://kms.kaysis.gov.tr/Home/Kurum/22620739> 29.04.2019

<https://sosyalyardimlar.aile.gov.tr/sosyal-yardim-programlarimiz>

https://www.barrierefreiemedien.at/wpcontent/uploads/FactsandFigures_Disability_Light-for-the-World.pdf 20.03.2019

https://www.bristol.ac.uk/poverty/pse/99-Pilot/99-Pilot_7.pdf 25.11.2018

https://www.destatis.de/DE/Presse/Pressemitteilungen/2018/06/PD18_228_227.html

<https://www.destatis.de/DE/Themen/GesellschaftUmwelt/Gesundheit/BehinderteMenschen/Tabellen/geschlecht-behinderung.html> 04.05.2019

<https://www.faziletbozkurt.com/almanyada2017yilindayenibakimsigortasikanunuyuerueluegegirdi>

<https://www.gov.uk/attendance-allowance> 08.05.2019

<https://www.gov.uk/disability-living-allowance-children/rates> 08.05.2019

<https://www.gov.uk/pip> 08.05.2019

<https://www.ilo.org/public/english/standards/relm/ilc/ilc86/r111b.htm#Chapter%201>,

https://www.senadis.gob.cl/pag/421/1694/ley_de_inclusion_laboral 20.5.2019

<https://www.sgkrehberi.com/haber/11037> 04.01.2019

<https://www.ssa.gov/policy/docs/progdesc/ssptw/2014-2015/americas/chile.html>
20.05.2019

<https://www.ssk.biz.tr/2018-engelli-haklari/> 01.05.2019.

<https://www.un.org/esa/socdev/enable/dis50y20.htm> 20.04.2019

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi,

<https://www.danistay.gov.tr/upload/insanhaklarievrenselbeyannamesi.pdf>,

16.04.2019

İŞKUR, Faaliyet Raporları (2007-2018), Temel Göstergeler

Kabaklarlı, Esra, Er, Perihan Hazel. Türkiye’de Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyümeye Etkisinin Sınır Testi Yaklaşımı ile Analizi, **Maliye Dergisi**, Sayı.166, 2014, ss.268-285.

Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl)1963 — 1967, Ocak 1963.

Kanca, Osman Cenk. **Kamu Harcamalarının İktisadi Etkileri Ve Türkiye Örneği (1980-2011)**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2014.

Kanca, Osman Cenk, Bayrak Metin. Kamu Harcamaları Bileşenleri İle İşsizlik Arasındaki İlişki (Türkiye Örneği), **Gazi İktisat ve İşletme Dergisi**, 2015, ss.77-74.

Karataş, Kasım. Engellilerin Toplumla Bütünleşme Sorunları, **Ufkun Ötesi Dergisi**, Cilt:2, Sayı:2, Kasım 2002, ss:43-55.

Karataşoğlu, Soner. Emel İslamoğlu, Gelir Seviyesi ile Sosyal Dışlanma İlişkisi Üzerine Bir Araştırma, **Çalışma İlişkileri Dergisi**, Cilt:7, Sayı:1, Ocak 2016,ss.12-41.

Karip, Salih. **Engelli Bireylerin Sağlık Hizmetlerine Ulaşılabilirlik Düzeylerinin Belirlenmesi: Konya Örneği**, Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2016.

Kaya, Şehit Muksit. Türkiye’de Bir Sosyal Harcama Olarak Evrensel Temel Gelir Uygulaması, **Politik Ekonomik Kuram**, 2018 Cilt:3, ss. 129-149

Kaymaz, Volkan. OECD Ülkelerinde Sosyal Harcamaların Belirleyicileri, **Gazi İktisat ve İşletme Dergisi**, Cilt:4, Sayı:2, 2018, ss.118-130.

Köten, Esra, Barış Erdoğan. **Engelli Gençler, Sosyal Dışlanma ve İnternet**, İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları, 2014.

Kruse, Katja. Überblick über Rechte und finanzielle Leistungen für Familien mit behinderten Kindern (Engelli çocukları olan ailelere tanınan haklar ve maddi yardım imkânları üzerine özet bilgiler), Almanya Bedensel ve Çoklu Engelliler Dernekleri Birliği, 2018.

Kuş, Murat A. **Sağlık Bilimlerinde Akademik Araştırmalar: Hemşirelik Çalışmaları, Engelli Birey ve Evde Bakım**, Gece Kitaplığı, 2018.

Küçükali, Adnan. Engellilere Uygulanan Sosyal Yardımlar, **Sosyal Ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi**, 2015, sayı.35, ss.100-115.

Learning Disabilities Observatory: People with learning disabilities in England 2015: Main Report England,2019.

Learning Disability - Policy And Services, Briefing Paper, Number:07058, 18 September 2018.

Martin, John P. The Extent of High Unemployment In OECD Countries, [https://kansascityfed.org/publicat/sympos/1994/S94MARTI.PDF,s.10\(20.08.2018\)](https://kansascityfed.org/publicat/sympos/1994/S94MARTI.PDF,s.10(20.08.2018))

Mevzuattan Uygulamaya Engelli Hakları İzleme Raporu 2013, Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği, 2014.

Millî Eğitim Bakanlığı, Özel eğitim kurumları yönetmeliği, Sayı:28296, Ankara: Resmî Gazete, 2012.

Modebe N.J, Okafor, Okafor, Regina G. Onwumere, J.U.J, Ibe, Imo G. Impact of Recurrent and Capital Expenditure on Nigeria's Economic Growth, European Journal of Business and Management, Vol 4, No.19, 2012

Muter Naci B. Çelebi, A. Kemal, Sakınç, Süreyya. **Kamu Maliyesi**, 2.Baskı, Manisa, 2006, s.51

Müftüoğlu ,Zeynep. **Kamu Harcamalarında Yetki, Sorumluluk Ve Denetim**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2019.

Nüfus ve Konut Araştırması 2011, TÜİK.

Okur, Nejla. Fatma Erbil Erdugan, Sosyal Haklar Ve Özürlüler: Özürlülük Modelleri Bağlamında Tarihsel Bir Değerlendirme, **Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu**, <http://www.sosyalhaklar.net/2010/bildiri/okur.pdf,s.257,06.03.2019>

Oktayer Asuman. Türkiye’de Ekonomik Büyüme Ve Kamu Harcamaları Arasındaki İlişkinin Ampirik Analizi:1950–2009, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, 2011, Cilt:62, Sayı.1, ss.261-282.

Orhan, Serdar. **Türkiye’de Özürlü Dostu İstihdam Politikaları (Durum Analizi Ve Öneriler)**, T.C. Çalışma Ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çalışma Ve Sosyal Güvenlik Eğitim Ve Araştırma Merkezi Yayınları (Çaşgem), 2013.

Orhan, Serdar. Genç, Kemal Gökmen. Engellilere Yönelik Ülkemizdeki Özel Eğitim Hizmet Uygulamaları Ve Örnek Ülke Karşılaştırması, **Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi**, 2015,Sayı: 35/2, ss:115-146

Özcan, Güngör. **Sosyal Bütçe Anlayışı: Gelir Dağılımını Sağlamadaki Rolü Türkiye Analizi**, 1.Baskı, İzmir, 2016.

Özetle Sosyal Güvenlik 2018, Federal Çalışma ve Sosyal İşler Bakanlığı, http://www.bmas.de/SharedDocs/Downloads/DE/PDF-Publikationen/a985-soziale-sicherung-gesamt-tuerkisch.pdf?__blob=publicationFile 04.05.2019.

Özgökçeler, Serhat. Yusuf Alper, Özürlüler Kanunu’nun Sosyal Model Açısından Değerlendirilmesi, **İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, 2010,ss 33-54.

Özdemir, Dilek. Topçuoğlu, Özlem. Kişioğlu, Ömer Faruk. Vergi Harcamalarının Vergi Gelirleri Açısından Etkinliği: 2006-2018 Döneminin Değerlendirilmesi, **Maliye Dergisi**, Sayı:176, 2019, ss:380-405.

Öztürk, Şenol. **Sosyal Yatırım Devletinin Yükselişi: Pasif Sosyal Harcamalardan Aktif Sosyal Harcamalara Geçiş**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi Ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Çalışma Ekonomisi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2011

Öztürk, **Mustafa Hayata Renk Katanlar: Engelli Grupları**, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Yayınları, 2013.

Öztürk, Nurettin. Küreselleşme Sürecinin İstihdam ve Ücretler Üzerindeki Etkileri, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 1, Sayı:1, Aralık 2000.

Özrlüleri Yerel Hizmet Rehberi İsom Modeli, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Sağlık ve Sosyal Hizmetler Daire Başkanlığı Özrlüleri Müdürlüğü, İstanbul, 2012.

Özrlülerin Sorun Ve Beklentileri Araştırması 2010, T.C. Aile Ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.

Özrlülüğe Dayalı Ayrımcılığın Ölçülmesi Araştırması, T.C. Başbakanlık Özrlüleri İdaresi Başkanlığı, 2010.

Pehlivan, Muhammet Seyit. **Gelir Dağılımı Eşitsizliğine Devletin Müdahale Araçları: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu Örneği**, T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Ankara, 2009.

Rotarou, Elena S. Sakellariou, Dikaios **Inequalities in access to health care for people with disabilities in Chile: the limits of universal health coverage**, Critical Public Health, 2017,ss.604-616,s.606-607, <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09581596.2016.1275524>,12.05.2019

Sapançalı, Faruk. Avrupa Birliği'nde Sosyal Dışlanma Sorunu Ve Mücadele Yöntemleri, **Çalışma ve Toplum**, 2005/3.

Sarı Ramazan. Kamu harcamalarının dünyada ve Türkiye'deki gelişimi ve Türkiye'de ulusal gelir ile ilişkisi, **İktisat İşletme ve Finans İnceleme– Araştırma**, 2003

Serter, Nur. **Devlet Görevlerindeki Gelişmelerin Sonucu Olarak Sosyal Devlet**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul,1994.

Shadow Report For The Review Of The State Of Chile Before The Committee On The Rights Of Persons With Disabilities In The 15th Session, March 2016,s.8, https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CRPD/Shared%20Documents/CHL/INT_CRPD_CSS_CHL_23091_E.pdf 16.05.2019.

Silver, Hilary. Social Exclusion and Social Solidarity: Three paradigms, *International Labour Review*, Vol. 133 1993.

Şanlısoy, Selim, Sunal, Orçun Kamu Harcamaları-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği, **Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi**, Cilt:7, Sayı 17, 2016,ss.102-122.

Şafak Tartanoğlu, Sosyal Dışlanma: Küreselleşme Perspektifinden Bir Kavramsallaştırma Çabası, **Sosyoloji Konferansları**, Sayı.42,ss.1-13.

Şen, Mustafa. **Çalışma Yaşamında Engelliler**, Ekin Basım Dağıtım,2017.

Şen, Mustafa. Türkiye’de Engellilere Yönelik İstihdam Politikaları: Sorunlar ve Öneriler, **Sosyal Güvenlik Dergisi**, 2018/2.

Şeker, Murat. **Yerel Yönetimlerde Sosyal Bütçeyi İzleme Raporu**, Tesev Yayınları, 2011.

Şişman, Yener Türkiye’de Özürlülere Yönelik Yasal Düzenlemeler, **Sosyal Siyaset Konferansları**, Sayı: 60, 2011/1, ss. 169–221.

Şişman, Yener. Engelliler Acısından Eşitlik, Ayrımcılık Ve Eğitim Hakkı, **Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi**, Sayı.32, 2014,ss.57-85.

T.C Berlin Büyük Elçiliği Çalışma ve Sosyal Güvenlik Müşavirliği, Sağlık ve BakımSigortası,http://www.calisma.de/index.php?option=com_k2&view=item&layout=item&id=10&Itemid=66 08.06.2019

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı,
<http://www.sbb.gov.tr/wpcontent/uploads/2018/10/Kamu-Kesimi-Sosyal-Harcama-%C4%B0statistikleri.pdf>, Erişim tarihi:15.11.2019

T.C. Özürlüler İdaresi Başkanlığı: Stratejik Plan (2008 – 2012).

T.C. Kalkınma Bakanlığı (2013). “Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018”.

Taşgın, Neşe Şahin. **Refah Devleti Ve İnsan Hakları Açısından Yoksulluk Ve Sosyal Dışlanma**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İnsan Hakları Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara,2010.

Tınar, Yaşar. **Engellilere Yönelik Hizmetlerin Yönetimi Ve Sunumu: Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme**, İstanbul Üniversitesi Çalışma Ekonomisi Ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul,2018.

Tijen Şahin, **Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi**, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Ankara, 2009.

Tiyek, Ramazan. Burak Hamza Eryiğit, Emrah Baş, Engellilerin Erişilebilirlik Sorunu Ve TSE Standartları Çerçevesinde Bir Araştırma, **Kastamonu Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı:12, Nisan 2016.

The OECD SOCX Manual – 2019 Edition, p.7,
http://www.oecd.org/social/soc/SOCX_Manuel_2019.pdf, Erişim Tarihi:25.11.2019

Tokol, Aysen Yusuf Alper. **Sosyal Politika**, Dora Basım, 6.Baskı, 2015.

Topgül, Seda. Sosyal Dışlanma ve Göç: Mülteciler Örneği, **Sosyoloji Dergisi**, sayı:34, 2016.

Toprak, Düriye. Ağcakaya, Serpil. Gül, Hüseyin. Sosyal Devlet Yaklaşımı Açısından Türkiye’de 1980 Sonrası Eğitim Harcamalarının Analizi, **Dokuz Eylül**

Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:31, Sayı:1, Yıl:2016, ss. 123-165

Topuz, Kurt Senem. Türkiye’de Sosyal Devlet Harcamalarının Genel Eğilimi: 2001–2009 Yılları Arasında Yapılan Eğitim, Sağlık Ve Sosyal Koruma Harcamaları, **Alternatif Politika**, 2009, Cilt. 1, Sayı. 1, ss.115-136

TÜİK, Türkiye Özürlüler Araştırması 2002.

TÜİK, Türkiye Nüfus ve Konut Araştırmaları 2011, Ankara, 2013.

TÜİK (2018). Sosyal Koruma İstatistikleri 2018, Haber Bülteni, Sayı 30625, 12 Aralık 2019 <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30625>

Turşucu, Mehmet. **Kamu Harcama Hukuku Çerçevesinde Kamu Alımları Ve Türkiye’deki Uygulamalar**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı, Yayınlanmamış yüksek Lisans Tezi, Isparta,2011

Ulutaş, Çağla Ünlütürk. **Türkiye Refah Rejiminin Dönüşüm Sürecinde Sosyal Yardım Sistemi**, Emek Araştırma Dergisi (GEAD) , Cilt 8, Sayı 12, Aralık 2017,ss.27-48

Ulusoy, Ahmet, Karakurt, Birol. Eğitim Harcamalarının Gelir Dağılımına Etkisi: Türkiye’de Yükseköğretimin Gelir Eşitsizliğini Giderici İşlevi, **Maliye Araştırmaları Dergisi**, 2015, Yıl:1, Cilt:1, Sayı:2.

Uyanık, Mustafa. **Almanya Sosyal Yardım Sistemi Ve Sosyal Hizmet Uygulamaları**, Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi,2018.

Wijeweera, Albert. Wagner’s Law And Social Welfare: The Case Of The Kingdom Of Saudi Arabia, Applied Econometrics and International Development,2009,ss.200-209.

World Report On Disability 2011.

World Social Protection Report 2017–19: Universal social protection to achieve the Sustainable Development Goals, International Labour Office – Geneva: ILO, 2017.

Yazıcı, Ergün. Derya Alimanoğlu Yemişci, Engellilere İlişkin Sivil Toplum Kuruluşlarının Sorunları: İzmir İli Bakımından Bir Değerlendirme, **Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu**, ss:188-215.

Nurhan Yentürk, **STK'lar İçin Sosyal Koruma Harcamalarını İzleme Kılavuzu**, Tesev Yayınları, 2012.

Yıldırım, Sinem. Sosyal Dışlanma ve Avrupa Birliği Yaklaşımı, **Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi**, Cilt:2, Sayı:2, 2014.

Yılmaz, Abdullah, Yaşar Aksanyar, Tahsin Güler. Yoksullukla Mücadelede İstihdam Bağlantılı şartlı Sosyal Yardımlar: Küresel Bir Analiz, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, sayı:59, 2019,ss.105-122.

Yılmaz, Volkan Nurhan Yentürk,“Türkiye’de Engellilere Yönelik Kamu Harcamalarının On Yıllık Seyri”, **alışma ve Toplum Dergisi**, İstanbul, 2017, ss.59-74.